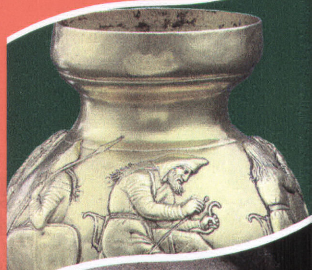
MAREA ISTORIE ILUSTRATĂ A LUMII

ÎN 7 VOLUME

PREISTORIA • PRIMELE IMPERII

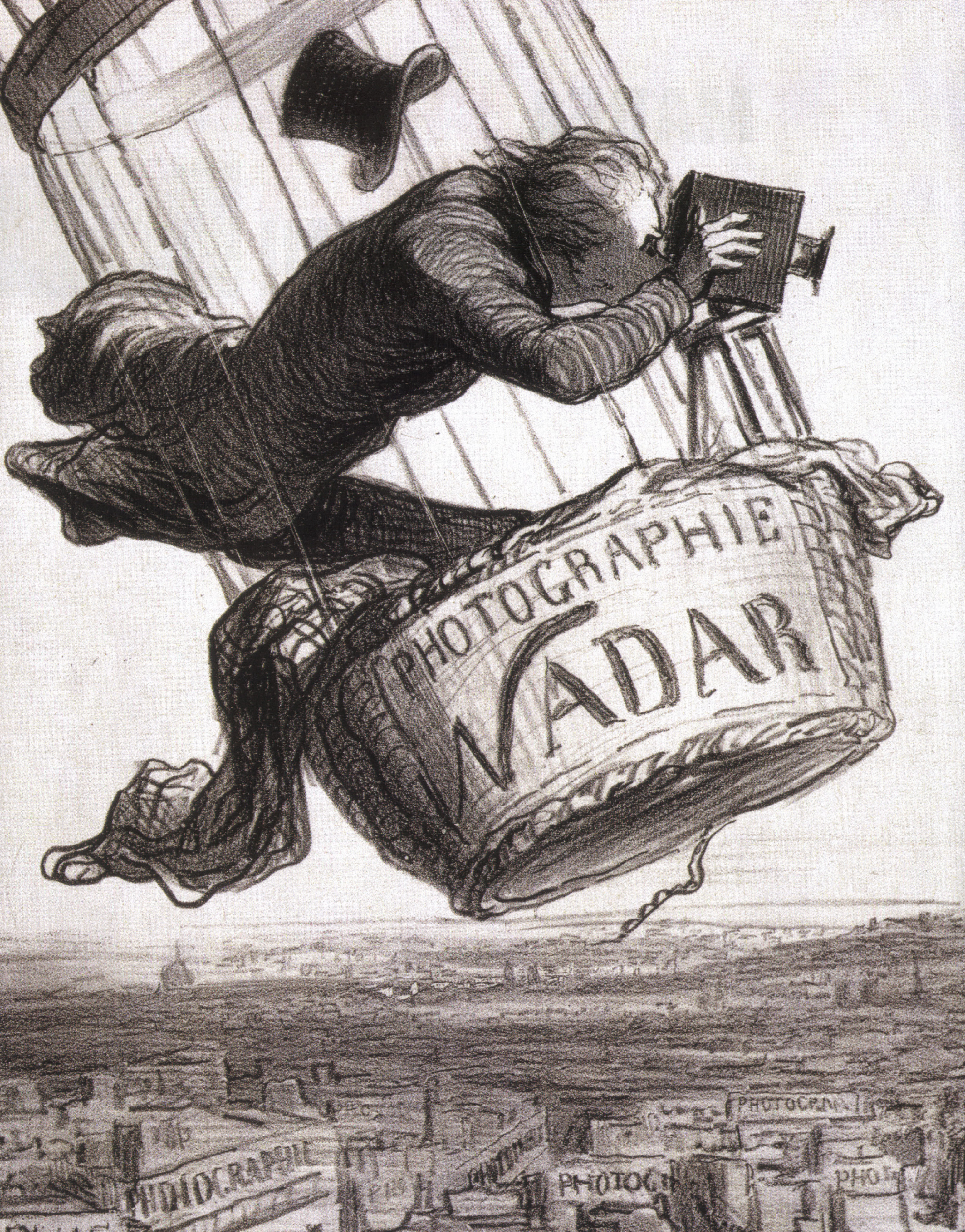

COLECŢIA Financiarul

PHOTOGRAPHIE
NADAR

MAREA ISTORIE ILUSTRATĂ A LUMII

ÎN 7 VOLUME

PREISTORIA • PRIMELE IMPERII

LUMEA ANTICĂ

EVUL MEDIU

ÎNCEPUTUL PERIOADEI MODERNE

EPOCA MODERNĂ

RĂZBOAIELE MONDIALE ŞI PERIOADA INTERBELICĂ

LUMEA CONTEMPORANĂ

COLECŢIA Financiarul 1

Toate imaginile provin din arhiva akg-images Berlin/London/Paris, cu excepţia celor indicate mai jos de la Deutsche Presse Agentur, Hamburg: 11/jos dr., sus 2. stg., sus dr.; 12/1 stg., 2 stg.; 13/3 stg.; 14/1 stg., 2 stg.; 15/4 stg., dr.; 224/4; 225/6, 9; 432/1; 456/2, 5; 496/4; 502 Caseta jos stg.; 508/5; 509/6, 7, Caseta stg.; 517/25; 528; 530/2; 531/6-9; 532/1; 533/11; 534/Caseta stg.; 535/5–7, 10, 11; 537/9, Caseta; 542/Caseta; 543/8, 9; 545/7; 546/5, 7; 547/9–11, 13; 548/1–6; 549/7, 9, 11, Caseta; 551/Caseta; 552/2–5; 553/6–9, Caseta stg. şi dr.; 554/1–4, 6; 555/8–10, 13; 557/Caseta; 559/8, 9, 11; 560/2–5; 561/9–11; 562/1–5; 563/8–10, Caseta; 564/4, Caseta; 565/6, 9, Caseta stg.; 566/4–6, Caseta; 567/7–12, Caseta; 568/2–5; 569/6–10, Caseta; 570/1–7; 571/8, 10–12, Caseta; 572/1–3, 5, 6; 573/7–11; 574/1–3, 5; 575/6, 7, 9–12; 576/2; 577/7, 10–13; 578/2, 5, 6, Caseta; 579/7, 9–14; 580/1, 2, 4, 5; 581/7–11, Caseta; 582/1, 2, 4, 5; 583/6–11, Caseta; 584/1–5, Caseta; 585/6–11; 588/1–3, 7; 589/10, 14, Caseta; 590/3–5, Caseta stg. şi dr.; 591/6–11; 592/1–8; 593/9–15; 594/1, 2, 4–6; 595/10, 12, 13, Caseta; 596/1; 597/8, 10–13, Caseta; 598/1, 4, 6; 599/8, 10–13, Caseta; 600/2, 6; 601/8–10, 12, 13; 602/1–4, 6, 7; 603/9, 10, 12–14, Caseta; 604/2–8; 605/9–13; 606/2–4; 607/8–10, 12, 13; 608/2, 4, 5; 609/9–13, Caseta; 610/1–5; 611/11, Caseta stg.; 612/1–5; 613/6–11; 614/1–6, Caseta; 615/7, 8, 10, 11; 616/1, 2, 4, 5, Caseta; 618/3; 619/7, 9, 11, 12; 620/1–7; 621/9–13; 622/1, 4, 5, 7, Caseta; 623/8, 10–14; 624/2–6; 625/7–11, Caseta; 626/1, 3; 627/9, 11, Caseta; 628/2, 3, 5–7; 629/8–12, Caseta; 630/3–5, 7, 8; 631/9–13, Caseta; 632/1–8; 633/9, 11, 12, 14, Caseta; 634/1–7; 635/8–14; 639/8, 9, 13; 640/1, 2, 6, Caseta; 641/7, 9–12; 642/1–8; 643/9–14, Caseta; 644/1–6; 645/7–13; 646/1, 2, 4, 5, 7; 647/8, 9, 11; 648/1–5; 649/6–8.

Autori:
Dr. Klaus Berndl
Markus Hattstein
Arthur Knebel
Hermann-Josef Udelhoven

Consultanţi ştiinţifici:
Prof. Dr. Dominik Bonatz
Dr. des. Christiane Coester
PD Dr. Renate Dürr
Prof Dr. Marie-Luise Favreau-Lilie
Dr. Karl Heinz Golzio
PD Dr. Bernd Hausberger
Prof. Dr. Peter Heine
Prof. Dr. Dr. h.c. Mechthild Leutner
PD Dr. Carola Metzner-Nebelsick
Dr. Heinrich Schlange-Schöningen
Dr. Christoph Studt
Dr. Siegfried Weichlein
PD Dr. Thomas Zitelmann

Editura „Litera Internaţional“
O. P. 53; C.P. 212, sector 4,
Bucureşti, România
tel./fax 021 3196390;
e-mail: comenzi@litera.ro

Ne puteţi vizita pe

www.litera.ro

Editor: Vidraşcu şi fiii
Coperta: Vladimir Zmeev
Tehnoredactare şi prepress: Vlad Panfilov

Traducere şi adaptare din limba engleză:
Brânduşa Ciugudean
Redactori: Mariana Bădescu, Tatiana Fişer,
Cristina Marin, Anatol Vidraşcu

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale
a României

Marea istorie ilustrată a lumii. -
Bucureşti : Litera Internaţional, 2008
7 vol.
ISBN 978-973-675-470-8
Vol. 1. - ISBN 978-973-675-508-8

94(100)(084)

Tipărit la G Canale, Bucureşti

Ghid de consultare a cărţii

Formatul unic şi organizarea acestei ample lucrări înlesneşte folosirea ei fără probleme. Deschizând cartea la orice pagină, cititorul poate foarte rapid şi uşor să înţeleagă despre ce ţară şi perioadă se vorbeşte.

Colontitlul
La pagina pară indică denumirea perioadei istorice, iar la cea impară, denumirea capitolului.

Coloncifrul de sus
indică numerele paginilor de la primul până la ultimul volum. Trimiterile din text şi din Indexul general se fac la ele.

Secţiunea Introducere
rezumă câteva subiecte, care pot fi expuse pe mai multe pagini.

Pagina introducere
rezumă subiectul pus în discuţie în pagina respectivă.

Axa timpului
oferă o scurtă prezentare a celor mai importante evenimente.

Numerele ilustraţiilor
apar în text şi plasează ilustraţiile în contextul lor istoric.

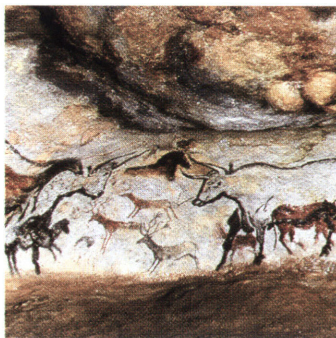
Casetele colorate
conţin citate legate de subiectul discutat ori detalii biografice.

Numele de personalităţi
se regăsesc în Indexul de la pag. 74–80 ale primului volum.

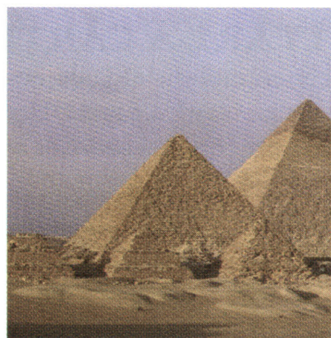
Pătrăţelele colorate
indică epoca şi capitolul subiectului abordat.

Casetele separate
îmbogăţesc textul cu informaţii interesante şi relevante din culise.

Coloncifrul de jos
indică numărul paginilor din fiecare volum.

Primele manifestări artistice ale omenirii: Picturi rupestre datând din Neolitic *(pag. 21)*

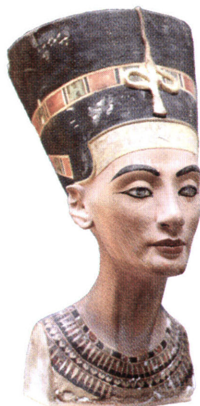

Sumerienii: O civilizaţie avansată apare în Mesopotamia *(pag. 34)*

Piramidele egiptene: monumentele funerare ale primilor faraoni *(pag. 43)*

„Turnul Babel": Relevanţa interculturală a mitului *(pag. 41)*

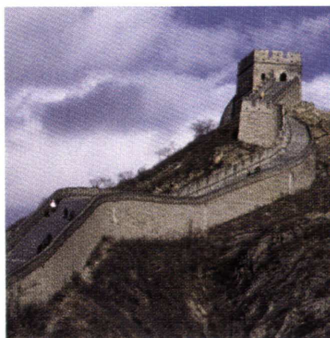
1 Preistoria
De la origini până în la cca 4000 î.Hr.

Primele imperii
cca 7000 î.Hr. – 200 d.Hr.

Plină de mister şi de o frumuseţe netrecătoare: regina egipteană Nefertiti *(pag. 45)*

Templul Partenon de pe Acropole: o capodoperă a arhitecturii greceşti clasice, simbol al puterii polisului atenian *(pag. 87)*

Marele zid chinezesc: moştenirea primilor împăraţi ai Chinei *(pag. 152)*

Unul din marii conducători ai Romei: Gaius Iulius Caesar *(pag. 120)*

2 Lumea antică
cca 2500 î.Hr.–900 d.Hr.

Augustus, primul împărat roman *(pag. 122)*

Persecuție: profetul Mohammed se ascunde de dușmanii săi *(pag. 226)*

Încoronare: Carol cel Mare, regele francilor, devine împărat *(pag. 165)*

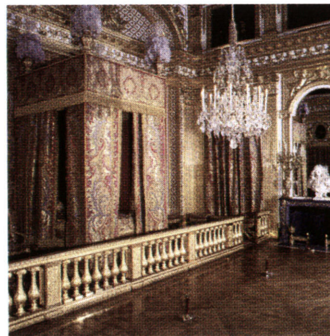

Arhitectura templelor ca expresie a unei filozofii: Angkor Vat, templu khmer aflat în jungla tropicală a Cambodgiei *(pag. 246)*

3 Evul Mediu
Secolele V-XV

4 Începutul perioadei moderne
Secolele XVI-XVIII

Conquista: soldații spanioli invadează Imperiul Aztec, situat în Mexic **(pag. 335)**

Reforma: Luther își apără tezele în fața împaratului Carol Quintul **(pag. 256)**

Palatul de la Versailles: dormitorul regelui Ludovic XIV al Franței **(pag. 279)**

Căderea Bastiliei: începutul Revoluției franceze **(pag. 350)**

5 Epoca modernă
1789–1914

Împăratul francez Napoleon Bonaparte **(pag. 360)**

Primul Război Mondial: atât oamenii, cât și animalele purtau măști de gaze *(pag. 440)*

Lenin, conducătorul Revoluției bolșevice din octombrie din Rusia *(pag. 480)*

Criză economică globală: Crahul pieței bursiere din „Joia neagră" *(pag. 506)*

Afiș pentru asociațiile internaționale ale corpului SS nazist *(pag. 510)*

6 Războaiele mondiale și perioada interbelică
1914–1945

Eleganță androgină: două femei din anii '20 ai secolului trecut *(pag. 506)*

Copii vietnamezi refugiindu-se după un atac cu napalm al forţelor SUA *(pag. 617)*

Denunţare în timpul „Revoluţiei Culturale" chineze *(pag. 619)*

Berlinezii sărbătoresc căderea Zidului *(pag. 544)*

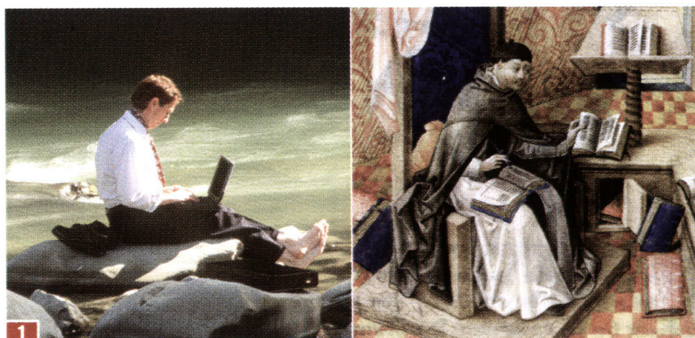
Minute de teroare: Al doilea avion intră în turnul World Trade Center *(pag. 643)*

7 Lumea contemporană

1945 până în prezent

Nelson Mandela şi Willem de Klerk îşi strâng mâna, marcând sfârşitul apartheidului *(pag. 633)*

Internetul ne oferă informații de ultimă oră despre cele mai recente evenimente, însă cunoașterea istoriei se bazează pe studiul făcut de erudiți de-a lungul secolelor.

Moguli din trecut și din prezent: mogulul media australian Rupert Murdoch, alături de o scenă de la curtea marilor moguli ai Indiei din sec. XVII.

De ce istoria?

Trăim în vremuri agitate. Știrile din fiecare minut al zilei ne fac să ne simțim în urma evenimentelor sau neimportanți. Pe Internet ❶, zvonul devine adevăr într-o miime de secundă. Avem impresia că informația veridică se poate accesa printr-un simplu click. Obținem datele istorice de pe Google, ca pe o mâncare fast-food, gata preparată pentru a fi înghițită cât mai rapid. Am intrat în epoca Web-ului, care aruncă informațiile, ca un vulcan virtual, în toate direcțiile. Nimic nu mai stă în calea cuvintelor nefiltrate și a imaginilor cosmetizate. Suntem pierduți, încercăm să înțelegem ceva din ceața deasă a dezinformării. Adevărul istoric a devenit un produs extrem de greu de găsit.

Trebuie să ne oprim puțin, să ne tragem răsuflarea, să medităm și să realizăm că istoria universală, ca de altfel orice lucru de preț, cere o abordare minuțioasă și de bună calitate. Mai mult, ea presupune o evaluare strictă și profesionistă. Tocmai de aceea, în această epocă a „adevărurilor" din ziarele de scandal, revin la National Geographic Society, organizația științifică și educațională care l-a finanțat pe Hiram Bingham în expediția lui de redescoperire a Machu Picchu, în 1911, și pe Robert Ballard în găsirea navei Titanic, în 1985. Am petrecut multe nopți în sediul impresionant al Societății, aflat pe strada 17 din Washington DC, lucrând la proiecte speciale. Clădirea se întinde pe o suprafață considerabilă. După ce ai trecut de crocodilii uriași și de oasele de dinozaur din hol și ai ajuns în birouri și laboratoare, îți dai seama că Societatea servește de fapt ca interpret al culturii, istoriei și geografiei universale. Editorii săi, cercetătorii, oamenii de știință și istoricii caută neîncetat adevărul și nu cunosc limite. National Geographic explorează fundul oceanului, craterele de pe Marte, câmpurile de luptă din Războiul Civil sau ruinele romane, oriunde vă duce gândul, și relatează atât ceea ce s-a transmis prin tradiție, cât și faptul științific. Scopul său este de a ne învăța despre planeta pe care trăim și despre galaxia noastră.

Și așa ajungem la această carte. Un tip inteligent mi-a spus cândva că prima regulă pentru a-ți controla erudiția este să știi cât nu știi. În timp ce citeam și admiram minunatele ilustrații din această elegantă *Mare Istorie ilustrată a lumii*, mi-am adus aminte de o vorbă înțeleaptă din popor. Pentru că înfruntăm zi de zi viața, nu mai avem de ce să privim înapoi. „Tot ce aparține trecutului a dispărut parcă în mare", scria cu pertinență romancierul Henry Miller în *Tropicul Racului*. „Am amintiri, dar ele și-au pierdut seva, par moarte și inutile, ca niște mumii străvechi scufundate într-o mlaștină."

Miller avea dreptate. Îi considerăm pe Rupert Murdoch ❷ și Donald Trump „moguli", dar nu știm nimic despre Imperiul mogulilor din India sec. XIV. Unii dintre noi se roagă în biserici luterane sau metodiste duminica și se numesc „protestanți" ❸, fără a avea nici cea mai mică idee despre Pacea de la Augsburg din 1555. Memoria noastră colectivă este de scurtă durată. Ne vine greu să ne punem în pielea unui soldat din cel de Al Doilea Război Mondial ❹, normal că nu suntem în stare să trăim încercările grele și suferințele

3

Cultul a 340 de milioane de protestanţi din lumea întreagă are la bază mişcarea de Reformă iniţiată în 1517, odată cu publicarea celor 95 de teze ale lui Martin Luther.

4

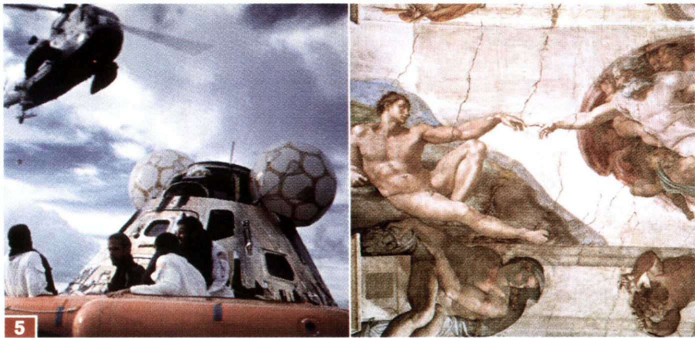
Soldaţi americani în Al Doilea Război Mondial şi revoluţionari pe baricadele din Paris din 1848, luptând împotriva opresiunii şi pentru câştigarea libertăţilor cetăţeneşti.

prin care a trecut „omul din Beijing", una dintre cele mai vechi rămăşiţe umane descoperite de arheologi. Vechimea lui este cuprinsă între 300 000 şi 400 000 de ani, iar scheletul lui a fost găsit lângă Beijing în 1920. Nu avem însă de unde şti că nu a avut un strămoş cu 400 000 de ani înaintea sa. Noi l-am descoperit din întâmplare, dar poate că am trecut pe lângă ruda sa de un milion de ani. El este într-adevăr predecesorul nostru pierdut în zorii omenirii, dar osemintele descoperite ridică mai degrabă semne de întrebare, în loc să ofere răspunsuri. Tocmai de aceea istoria este atât de greu de stăpânit. Cerem răspunsuri, însă când le primim, ele dau naştere la şi mai multe întrebări. Este un cerc vicios exasperant, care i-a debusolat chiar şi pe neobositul Arnold Toynbee şi pe soţii Durant.

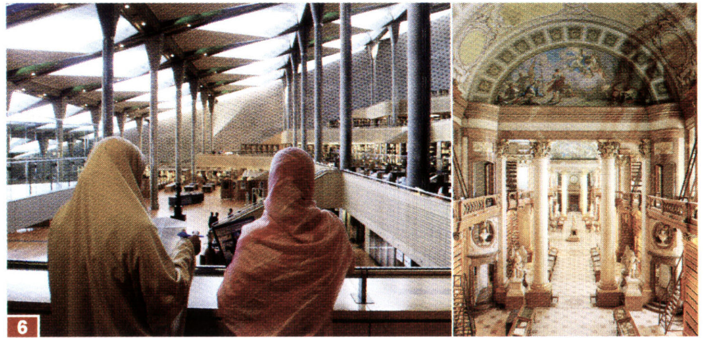
Am trecut şi eu prin acelaşi lanţ de întrebări şi răspunsuri pe când lucram pentru National Geographic la o carte de istorie în imagini intitulată *Mississippi: Naşterea unei naţiuni*, care includea sute de fotografii color şi foarte multe evenimente istorice. Fluviul a stârnit vise care au hrănit imaginaţia oamenilor, dar a creat şi istorie: explorări, apariţia unui imperiu, invenţii. Fiecare lucru pe care l-am învăţat navigând pe el a provocat şi mai multe întrebări. Astfel, după ce am întâlnit străvechea civilizaţie Hopewell a făuritorilor de tumuli, am vrut să aflăm ce i-a cauzat dispariţia.

Să fim sinceri: singura certitudine este că nu există nimic sigur. Fie că cercetăm viaţa prinţilor germani, a zeilor greci, a conducătorilor incaşi sau a navigatorilor din Oceania, cunoaşterea noastră va fi mereu foarte limitată. Privită prin ochii omului modern, istoria universală se împrăştie în într-o mulţime de civilizaţii, popoare şi evenimente disparate, iar fiecare informaţie pe care o deţinem despre ele ascunde nenumărate secrete. Dubiul stăpâneşte tărâmul istoriei, iar cei care afirmă că deţin răspunsurile univoce se înşeală. Istoria universală este o furtună care răscoleşte tot ceea c e îi aparţine. Ce nu este istoria universală? Nu e de mirare că cei care au încercat din răsputeri să o definească, precum Descartes şi Nietzsche, au înnebunit. Ea este mult prea vastă pentru a fi înţeleasă şi de aceea alegem adesea să ignorăm trecutul. Cei mai mulţi oameni nu-şi mai amintesc la ce s-au gândit ieri, darămite la ce au meditat Confucius sau Aristotel cu secole în urmă. E clar, aşadar, de ce se retrag cu coada între picioare. De ce să se lupte cu trecutul atât de vast, de nepotolit şi greu de descifrat?

„De ce ia la hartă istoria universală?" este într-adevăr o întrebare bună. Cel mai frecvent răspuns este că istoria ne desăvârşeşte ca membri ai societăţii. Inepţii. Cei mai mulţi dintre noi se descurcă foarte bine şi fără să ştie că Dionysios a trăit între anii 430–367 î.Hr., sau că *Orrorin tugenensis*, „omul mileniului", a fost găsit în Kenya în 2000. De ce trebuie să ştim că Hefestian a murit în 324 î.Hr. şi că Maria Tereza a preluat conducerea Boemiei şi Ungariei în 1740? Cu ce ne îmbunătăţesc viaţa asemenea cunoştinţe? Răspunsul ni-l oferă filozoful William James, care insistă asupra faptului că oamenii, spre deosebire de alte fiinţe, cer cu aviditate „informaţii neobişnuite, care nu intră în nici o categorie sau grupă." Asta vor oamenii, iar în epoca postmodernă imaginile, precum cele excepţionale adunate în această frumoasă carte, ne trezesc curiozitatea adormită. Ele ne fascinează şi nu ne pot plictisi nicicum.

Omenirea își împinge mereu granițele tot mai departe, atât pe Pământ cât și în Univers. Curiozitatea și setea de cunoaștere ne-au modificat mereu perspectiva asupra lumii.

Nu doar un depozit de cărți: Biblioteca Alexandrină din Egipt și Biblioteca Regală din Viena dau mărturie despre cultura și spiritul epocii care le-au creat.

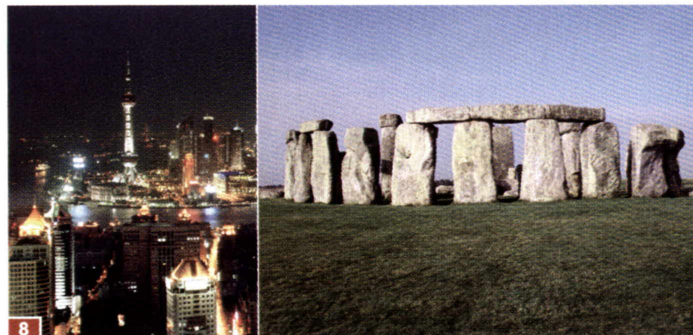
Încercați să vă închipuiți care este cea mai vie amintire a astronautului Neil Armstrong ❶, primul om care a pășit pe Lună. Când l-am intervievat acum câțiva ani despre misiunea Apollo 11 din 1969, mi-a spus că ceea ce îl impresionase cel mai mult fusese Pământul nostru minunat. Din perspectiva sistemului solar, zărise Groenlanda și Antarctica, privise razele soarelui reflectate de apele lacului Ciad din centrul Africii. El a văzut întreaga populație a planetei ca pe o entitate indivizibilă. De la înființarea sa la sfârșitul sec. XIX, National Geographic Society a promovat răspândirea cunoașterii în lume, fie că aceasta viza stelele căzătoare, coloniile de păsări flamingo sau motelurile ieftine răspândite pe porțiunile părăsite ale Autostrăzii 66. O singură imagine realizată de National Geographic ne spune de obicei mai mult despre un război civil din Africa, despre lansarea unei rachete în spațiu sau despre o întâlnire a grupului G-8 decât sute de articole de ziar. Imaginea ne influențează cel mai puternic, întrucât ni se întipărește în conștiință. Imaginile, cum sunt și cele din această carte, ne trezesc simțurile. Ele rămân cu noi și devin un fel de monedă culturală de schimb. Imaginile originale, deosebite provoacă uimire, ne răvășesc, ne urmăresc. La fel ca o statuie de Michelangelo sau un nud de Picasso, fotografia perfectă odată văzută se întipărește în memoria noastră.

În această carte cel mai mult impresionează cele aproape 4000 de ilustrații care însoțesc textul. Ele îl ajută pe cititor să se concentreze, îl asistă și îi facilitează înțelegerea evenimentelor istorice, implicând și imaginația. Pomenindu-vă cu această lucrare în față, v-ați putea întreba: „La ce servește încă o istorie universală?" Și eu mi-am pus aceeași întrebare. Nu e nimic mai descurajant pentru un autor ca mine decât să se plimbe pe holurile unei biblioteci bizantine ❷, cu ochii la miile de cărți ticsite pe rafturi. Totul e așezat în ordine perfectă, dar pare a fi steril, lipsit de viață. Fiecare carte pare a fi un grăunte de nisip pe o plajă nesfârșită. Sunt mult prea multe pagini pentru a ști de unde să începi și unde să ajungi. De aceea tinerii cred că istoria este plictisitoare. Scenariul a devenit la fel de familiar ca un tablou de Norman Rockwell. Adolescenții merg la bibliotecă, răsfoiesc o carte de istorie și se plictisesc. În mai puțin de o oră nu mai pot de oboseală, tânjesc după o gură de aer proaspăt, o discuție cu prietenii sau cel mai bine, după un somn reconfortant. Cele mai multe dintre aceste cărți de bibliotecă te fac să caști, creând impresia că poartă în ele cuvinte moarte, o erudiție prăfuită și pretențioasă, o rațiune validată de trecerea timpului.

Această carte nu este un asemenea volum savant și scorțos. O istorie universală în imagini îți incită simțurile, ca și cum ai mirosi săruri. Îți trezește mintea din amorțeală și te face să îți dai seama de forța trecutului, într-un mod coerent, amuzant și inspirat. Paginile ei sunt pline de dinamism, scânteietoare, mult mai vii decât orice altă „istorie universală". Scopul cărții este de a stârni curiozitatea, dar aceasta nu este singura finalitate. Fie că o veți citi în întregime sau doar o veți răsfoi, efectul ei este de neconfundat. Vă va face să vă simțiți înțelepți chiar și numai păstrând-o în casă, pe măsuța de cafea sau noptieră. Cuvintele și ilustrațiile din această carte sunt pline de adevăr, iar prezentarea lor în „calupuri" de informație vă va oferi o experiență aproape interactivă. Culorile și imaginile uluiesc, te prind și nu-ți

Moştenirea admirabilă a faraonilor: povestea reginei Cleopatra continuă să-i influenţeze pe scriitori, compozitori şi pe regizorii de film.

Progresul civilizaţiei: oraşul futurist Shanghai deschide calea spre sec. XXI, dar rădăcinile străvechi ale civilizaţiei încă ne fascinează.

mai dau drumul. Îţi vor trezi imaginaţia şi te vor face să vezi Sfinxul ❸, Marele Zid Chinezesc şi Marele Canion. O să îţi pară rău că desenai floricele la ora de geografie în liceu, sau la seminariile de istorie la facultate. Acum însă e prea târziu.

Hai să ne gândim puţin: în copilărie şi adolescenţă eram cu toţii ca Huck Finn şi Tom Sawyer, nerăbdători să fugim din sala de clasă pentru a explora fluviul Mississippi. Cei mai mulţi dintre noi ne dorim ca, în loc să lucrăm din greu opt ore pe zi, să călătorim şi să facem cumpărături într-o piaţă indiană din Mumbai sau să admirăm peisajul de la fereastra unui hotel din Alpii elveţieni, lângă Berna. Istoria devine astfel mod de evadare şi cu cât aflăm mai multe despre trecutul nostru, cu atât avem mai multe locuri la care să visăm. Istoria universală este ca un autobuz magic care ne poartă prin timp, fiind atât de vie, încât trezeşte epoci de mult apuse. Secolele se succed pe scenă, îşi spun povestea şi fac apoi loc altora în lumina reflectoarelor. Dacă nu putem vizita cea mai îndepărtată insulă indoneziană aşa cum era ea în sec. XV, sau călători în Shanghaiul ❹ de astăzi, aceste pagini ne ajută, totuşi, să ni le imaginăm.

Este normal ca National Geographic, o organizaţie ce acţionează la nivel global, să publice această istorie universală. Deşi puţini ştiu asta, National Geographic Society tipăreşte reviste şi cărţi în multe limbi, cum ar fi japoneza, spaniola, ebraica, greaca, franceza, germana, poloneza, indoneziana, coreeana, portugheza, chineza, ceha, româna, rusa, norvegiana, turca şi olandeza. Însă imaginile sale extraordinare nu au nevoie de traducere, fascinându-i pe cititori oriunde s-ar afla aceştia. De exemplu, coperta unui număr din 1985 al revistei o înfăţişa pe o fată afghană rămasă fără părinţi şi care privea neajutorată cu ochii ei verzi, fascinanţi, către fotograf. Imaginea a fost atât de sfâşietoare şi a impresionat atâţia oameni de pe toată planeta, încât după intrarea americanilor în Afghanistan, după evenimentele de la 11 septembrie, ea a fost din nou căutată. Pashtun, o femeie săracă, ducând o viaţă aproape nomadă, a fost găsită în 2002 şi întreaga lume s-a bucurat. S-a relatat din nou despre ea în revistă şi au fost publicate pozele recente ale lui Sharbat Gula, căci acesta este numele ei. Imaginile transmiteau mesajul ororilor războiului, dar şi al rezistenţei spiritului uman de-a lungul istoriei.

În acelaşi mod, National Geographic Society urmăreşte istoria prin imaginile şi ilustraţiile din această carte consistentă. Dacă ar trebui s-o inventariez într-o librărie, aş pune-o la rubrica „Istorie utilizabilă". Aceasta este o carte pe care trebuie să o ai, să o preţuieşti şi să o foloseşti. Este un dar din partea lui National Geographic. Implică toată familia şi este o prezenţă durabilă în casă. Nu uitaţi, însă, că sunteţi încă departe de cunoaşterea absolută. De fapt, călătoria voastră abia începe.

Douglas G. Brinkley, New Orleans
Iunie 2005

Preistoria

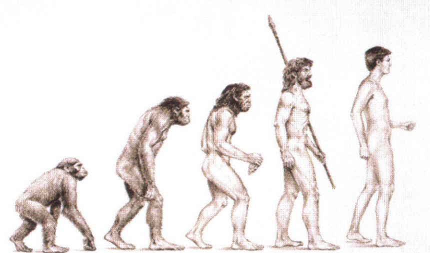
Până la cca 4000 î.Hr.

Dacă ar fi să-l comparăm cu istoria umanităţii, sau cu cea a Pământului, studiul evoluţiei fiinţelor umane, al originii şi relaţiilor dintre ele este de o dată foarte recentă. Până în sec. XVIII, povestea biblică a creării omului – „Şi Dumnezeu l-a creat pe om după chipul şi asemănarea Sa, a făcut bărbatul şi femeia" – era acceptată ca adevăr incontestabil în multe părţi ale lumii. Apoi au apărut naturaliştii, cel mai celebru dintre ei fiind Charles Darwin. Aceştia s-au îndoit de statutul privilegiat acordat oamenilor în *Biblie* şi au plasat dezvoltarea fiinţei umane în contextul unei teorii a evoluţiei. Aceasta a fost susţinută şi elaborată pe baza descoperirii unor schelete, a unor unelte primitive şi a multor urme de vechi aşezări. Clasificarea, datarea şi evaluarea lor cu ajutorul tehnologiilor moderne a facilitat înţelegerea originii omului.

Reconstituire a unei scene de vânătoare din Epoca Pietrei, cca 25 000–30 000 î.Hr. Pentru omul de Cro-Magnon, mamutul era o pradă căutată, din care se puteau folosi atât carnea, pielea, cât şi colţii.

Epoca pietrei – Naşterea civilizaţiei

De la origini până la cca 4000 î.Hr.

1 Evoluţia de la maimuţă antropoidă la *Homo sapiens*

Răspunsurile finale la întrebările legate de originea omului nu au fost găsite nici în prezent. În 1871, Charles Darwin opunea propria teorie a evoluţiei legendei biblice a creaţiei. Teoria evoluţiei sugera că omul evoluase din antropoizi ❶. Africa, locul unde s-au găsit cele mai vechi oase de umanoizi, este considerată a fi „leagănul omenirii". Progresul către *Homo sapiens* de astăzi poate fi urmărit prin scheletele, uneltele şi urmele de aşezări (printre care se numără şi picturile rupestre) rămase de-a lungul timpului.

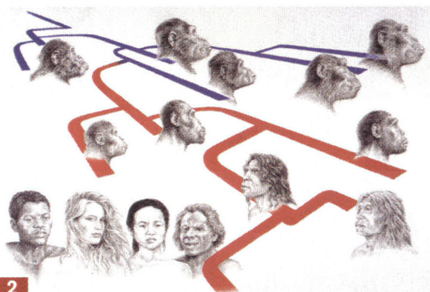
Totul a început în Africa

Datorită dezvoltării teoriei evoluţiei, dar şi a identificării şi clasificării hominizilor descoperiţi de la jumătatea sec. XIX până în prezent, ipoteza originii africane a fiinţei umane este acum unanim acceptată.

Originile şi evoluţia omului ❷ au fost dezbătute aprins de-a lungul sec. XIX. Au apărut două curente de gândire. Potrivit doctrinei creaţioniste a religiilor monoteiste, omul a fost creat de Dumnezeu şi nu a mai evoluat de atunci. Teoria evoluţiei a lui Charles Darwin se opunea, afirmând că fiinţele vii ❸, ❹, ❺, ❻, au evoluat continuu. El a evidenţiat înrudirea dintre primii oameni şi animale, în special cu primatele. Darwin sugera că omul primitiv şi-a dezvoltat în timp capacităţile intelectuale, sociale şi creative. El şi-a susţinut teoria făcând referiri la importanţa crescândă a folosirii uneltelor şi la trecerea omului de la o viaţă de vânător-culegător la una de agricultor şi crescător de animale.

Tot în sec. XIX a început înregistrarea şi clasificarea sistematică a fosilelor umanoide şi a uneltelor de piatră. O atenţie specială s-a acordat determinării vechimii fosilelor, însă o datare mai corectă a acestora a devenit posibilă odată cu descoperirea în 1947 a metodei ştiinţifice de datare cu carbon radioactiv de către profesorul Willard F. Libby de la Universitatea din Chicago.

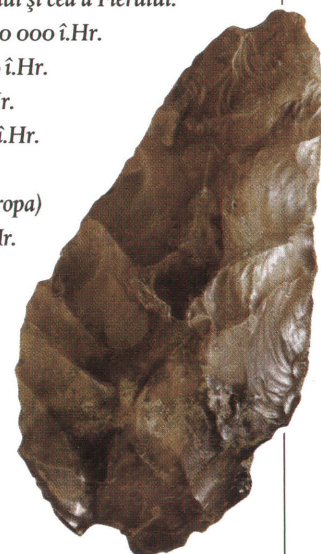
Dat fiind faptul că cei mai vechi hominizi fuseseră descoperiţi în Africa de Est, a apărut o teorie care transforma acest continent în „leagănul omenirii". Această ipoteză a fost susţinută de descoperirea în 1924 a „copilului Taung", un *Australopithecus africanus* care a trăit acum 2,2 milioane de ani.

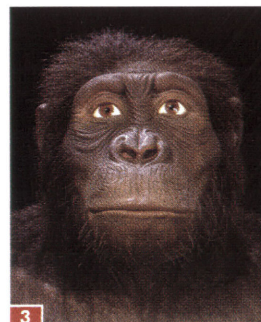
2 Evoluţia de la *Australopithecus anamensis* (albastru) la *Homo habilis*, *Homo rudolfensis*, *Homo erectus* şi primul *Homo sapiens* la *Homo neanderthalensis* şi *Homo sapiens sapiens*.

Subdiviziunile perioadei preistorice

Preistoria se împarte în Epoca veche a Pietrei sau Paleolitic, Epoca nouă a Pietrei sau Neolitic, Epoca Bronzului şi cea a Fierului:
Paleoliticul timpuriu: cca 2,5 milioane–250 000 î.Hr.
Paleoliticul mijlociu: cca 250 000–30 000 î.Hr.
Paleoliticul târziu: cca 30 000–10 000 î.Hr.
Neoliticul: cca 10 000/8000–4000/1800 î.Hr.
Epoca Bronzului: cca 4000–700 î.Hr. (Orientul Mijlociu), cca 1800–800 î.Hr. (Europa)
Epoca Fierului: începând cu cca 1100/800 î.Hr.
Preistoria s-a suprapus cu perioada geologică a cuaternarului:
Pleistocenul timpuriu: cca 1,8 milioane–800 000 î.Hr.
Pleistocenul mijlociu: cca 800 000–127 000 î.Hr.
Pleistocenul târziu: cca 127 000–10 000 î.Hr.
Holocenul (perioada postglaciară): cca 10 000 î.Hr. până în prezent

Răzătoare paleolitică

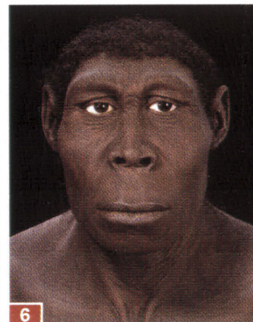
3

4

5

6

De la stânga la dreapta: 3. *Australopithecus anamensis* (cca 4,2 milioane î.Hr.), 4. *Australopithecus afarensis* (cca 4–3 milioane î.Hr.), 5. *Australopithecus africanus* (cca 2,8–2 milioane î.Hr.) şi 6. *Homo erectus* (cca 1,9 milioane–200 000 î.Hr.) - reconstituire.

Acum cca 6 milioane de ani | *Orrorin tugenensis*
Acum cca 5,5–4 milioane de ani | *Ardipithecus ramidus*
Acum cca 4,2–3,9 milioane de ani | *Australopithecus*
Acum cca 4–3 milioane de ani | *Australopithecus afarensis*

Primii hominizi

Potrivit celor mai recente descoperiri, omul a apărut acum mai bine de şase milioane de ani. Trecând prin etape succesive de evoluţie, primii hominizi şi-au dezvoltat din ce în ce mai multe calităţi. Treptat, fiinţa umană a început să părăsească „leagănul" său african.

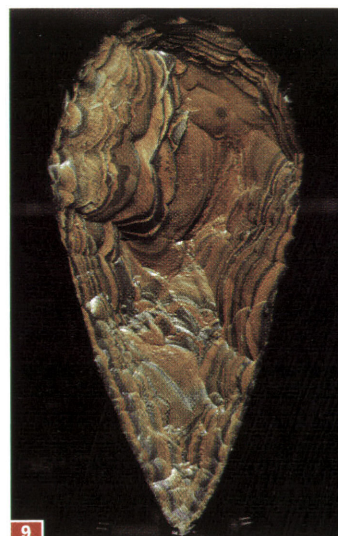
stânga: Cranii de *Australopithecus africanus* şi *Australopithecus boisei*
dreapta: Craniul unui australopithec cu mandibula reconstituită

Aplicând teoria lui Darwin, paleontologii au început căutarea unei „verigi lipsă", care să facă legătura între om şi cea mai apropiată rudă a sa dintre animale, cimpanzeul. Multe specii de hominid au fost descoperite în timp, dar nu toate erau strămoşi direcţi ai lui *Homo sapiens*.

Ardipithecus ramidus, care a trăit acum 5,5–4 milioane de ani pe teritoriul Ethiopiei de astăzi, a fost considerat multă vreme cel mai vechi umanoid. În 2000, a fost găsit însă *Orrorin tugenensis* („omul mileniului"), care popula Kenya acum cca şase milioane de ani. După *Ardipithecus* a apărut *Australopithecus* ❼, ❽, cu o vechime de 3,7–1,3 milioane de ani, care folosea deja unelte primitive de piatră. *Australopithecus afarensis* a devenit celebru graţie lui „Lucy", ale cărei oase au fost scoase la lumină în 1974.

Următoarea etapă a evoluţiei a fost genul *Homo*. *Homo habilis*, care a trăit acum 1,5–2,3 milioane de ani, avea un creier mai mare şi un regim alimentar mai variat decât umanoizii anteriori. Noua dietă, care până acum fusese în întregime vegetariană, includea carne şi grăsimi animale. *Homo habilis* a fost primul hominid care a părăsit pădurea şi a început să vâneze în savană ⓫. Lui îi aparţin primele unelte cioplite în piatră, care erau probabil folosite pentru a sparge oasele şi a ajunge la măduvă.

Homo ergaster (*Homo erectus*), care a populat întreg continentul african acum cca 1,8–1 milion de ani î.Hr., este primul hominid ale cărui mărime şi proporţii se aseamănă cu cele ale omului modern. Umbla numai în poziţie verticală, îşi făcea provizii şi crea obiecte de piatră. Acum cca 1,6 milioane de ani, el a fost cel care a cioplit în întregime cel dintâi topor de mână ❾, ❿, care putea folosit şi ca târnăcop. *Homo ergaster* a fost de asemnea primul care a părăsit Africa şi s-a răspândit treptat în zonele mai apropiate din Asia şi Europa.

sus şi jos: Topoare de mână din silex, unelte paleolitice prelucrate

„Lucy"

Nici un alt umanoid cunoscut nu a făcut mai multă senzaţie la descoperirea sa precum femela de Australopithecus afarensis *cu o înălţime de 1,09 m găsită în regiunea Afar din nord-estul Ethiopiei în 1974. A fost botezată „Lucy", după piesa formaţiei* Beatles *pe care o ascultaseră cercetătorii în tabără. Presa a numit-o imediat „veriga-lipsă". Ea aparţine ramurii filogenetice umane şi are conformaţia anatomică necesară mersului biped. Oasele şi dinţii ei au oferit informaţii preţioase despre viaţa pe care o ducea.*

Australopiteci la vânătoare în câmpie, Paleolitic

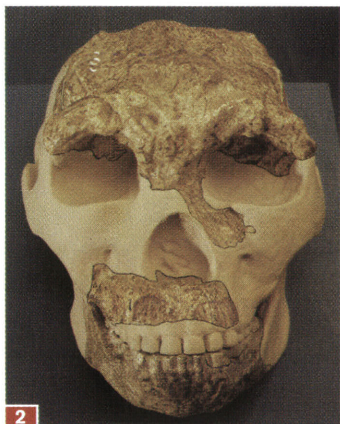
Acum cca 2,8–2 milioane de ani | *Australopithecus africanus*
Acum cca 2,3–1,5 milioane de ani | *Homo habilis*
Acum cca 1,9 milioane–200 000 de ani | *Homo erectus*
Acum cca 1,6 milioane de ani | Primul topor de silex

Expansiune teritorială

Plecând din Africa, oamenii primitivi s-au stabilit într-o primă etapă în Asia şi Europa, apoi în Australia şi cele două Americi. Din cauza climei aspre, numai vânătorii viguroşi ai perioadei glaciare, oamenii de Neanderthal şi Cro-Magnon, au fost cei care au putut să colonizeze Europa.

Mult timp s-a crezut că primii oameni nu au părăsit Africa doar cu cca 1,4 milioane de ani în urmă. În anii 1990 s-a găsit însă în Georgia, în Asia de Vest, craniul unui umanoid cu o vechime de 1,7–1,8 milioane de ani.

Cele mai vechi fosile de *Homo erectus* au fost descoperite în Asia. „Omul de Java", botezat după insula unde a fost descoperit primul exemplar, datează de

Craniul „omului din Beijing", Pleistocenul mijlociu

acum 1,7 milioane de ani î.Hr., pe când „omul din Beijing"❷ găsit în China are o vechime de 600 000–200 000 î.Hr. *Homo erectus* folosea probabil deja în acea perioadă focul şi dezvoltase posibil o formă de limbaj. Tot el a fost primul om venit în Europa, care trecea atunci prin perioade glaciare extreme. Versiunea europeană a lui *Homo erectus* a fost numită *Homo heidelbergensis* ❸, datorită unei descoperiri făcute lângă Heidelberg în 1907. Se estimează că a trăit acum 400 000–800 000 de ani.

Homo heidelbergensis la vânătoare

Pleistocenul târziu (127 000–10 000 î.Hr.) a fost epoca omului de Neanderthal. Acest nou tip de umanoid, considerat a fi o rudă secundară a lui *Homo sapiens* sau chiar o subspecie diferită, a apărut în urma unor trepte succesive de evoluţie şi a dispărut acum cca 30 000 de ani. De la descoperirea primei calote craniene de Neanderthal în 1856, el a devenit cel mai cunoscut exemplu de om primitiv. Neanderthalii ❶, ❹ erau vânătorii scunzi şi robuşti ai epocii glaciare, având cel mai mare volum cranian dintre toţi umanoizii de până atunci. Nasul lor turtit şi cavitatea nazală largă reprezentau o adaptare la clima rece.

Acum cca 40 000 de ani, *Homo sapiens* modern, sub forma omului de Cro-Magnon, a ajuns în sfârşit din Africa în Europa.

Acest strămoş direct al nostru popula teritoriul de astăzi al Israelului încă de prin anii 100 000 î.Hr. („proto-Cro-Magnon"). Era mai înalt, mai suplu şi mai rezistent decât oamenii de Neanderthal, însă cele două specii au convieţuit în Europa timp de aproape 10 000 de ani. Au apărut numeroase teorii cu

Homo neanderthalensis (cca 150 000–30 000 î.Hr.), sculptură reconstituită a unui om de Neanderthal

privire la această convieţuire şi la dispariţia omului de Neanderthal. S-a presupus că ei au interacţionat şi s-au influenţat reciproc, fără să fi format familii mixte.

Cu cel puţin 60 000 de ani în urmă, sau chiar mai devreme, omul primitiv a ajuns în Australia, trecând prin Noua Guinee. Primii hominizi au ajuns probabil în cele două Americi cu doar circa 11 500 de ani în urmă. Vânătorii epocii glaciare au pătruns pe continent prin Siberia şi Alaska. Cele mai vechi descoperiri din America sunt vârfuri de săgeţi şi de lance cioplite în piatră. Cunoscute sub numele de „vârfuri Clovis", acestea sunt asociate cu cultura Clovis.

Oameni de Neanderthal la vânătoare de urşi de peşteră

Fosile de Neanderthal

Una dintre cele mai apropiate rude ale noastre, omul de Neanderthal a dobândit acest nume după ce o bucată de craniu a fost găsită într-o peşteră de pe Valea Neander lângă Düsseldorf în 1856. A fost clasificată în 1863. Cercetătorii au stabilit ulterior că oasele descoperite în Engis, Belgia, în 1829–1830 şi la Kalpe (Gibraltar) în 1848 aparţineau aceluiaşi tip de umanoid. Craniul de la Kalpe s-a păstrat mult mai bine decât porţiunea de calotă din Germania, de aceea omul de Neanderthal ar fi trebuit poate să poarte numele de „Kalpe".

sus: Craniu găsit la Kalpe

Acum cca 1,4 milioane de ani | Primii oameni părăsesc Africa

Acum 1,7 milioane de ani | „Omul din Java"

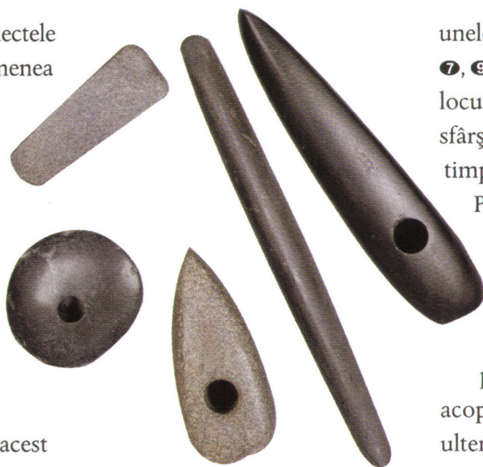
Acum cca 800 000–400 000 de ani | *Homo heidelbergensis*

Acum cca 600 000–200.000 de ani | „Omul din Beijing"

Taberele şi utilizarea uneltelor

Evoluţia omului poate fi urmărită în funcţie de uneltele şi armele de vânătoare pe care le-a folosit. Un alt semn al progresului îl reprezintă existenţa zonelor de locuit care ofereau adăpost permanent unor grupuri tot mai mari.

Pe lângă scheletele găsite, obiectele de piatră s-au păstrat de asemenea foarte bine, oferindu-ne informaţii despre prima perioadă a existenţei noastre. Hominizii din Paleoliticul timpuriu foloseau materialele care se găseau uşor. Primele unelte din piatră ❻ au fost create prin cioplire cu alte pietre sau beţe, astfel încât luau diverse forme, precum acest topor de mână ❺. Aşchiile erau de asemenea utilizate pentru a da o formă pietrei prin răzuire sau dăltuire ❽. În Paleoliticul mijlociu, cerinţele vânătorii au determinat îmbunătăţiri ale armelor şi apariţia unor lame fin cizelate. Astfel a luat naştere „tehnologia lamei subţiri", constând în crearea unor lame lungi şi înguste de piatră sau de corn, care erau utilizate ca vârfuri de lance sau harpoane.

6 Topor şi ciocan neolitic

Omul primitiv se adăpostea în peşteri, însă probabil doar după ce a descoperit focul în Paleoliticul timpuriu, fiindcă înainte acolo se ascundeau adesea urşi şi pisici sălbatice. Peşterile au fost folosite iniţial doar în anotimpul rece, însă unele peşteri mai mari ❼, ❾ erau probabil locuite tot anul, după sfârşitul Paleoliticului timpuriu. În Epoca Pietrei, oamenii şi-au construit adăposturi în spaţii deschise, adesea pe malurile râurilor şi ale lacurilor, unde ridicau probabil colibe din lut cu acoperiş din frunze. Locuinţele ulterioare au fost săpate în pământ. În Paleoliticul târziu au început să apară corturi făcute din piei întinse peste stâlpi de lemn sau colţi de mamut. Taberele se mutau probabil pe măsură ce locuitorii lor migrau, odată cu schimbarea anotimpurilor, însă trebuie să fi existat şi aşezări permanente, precum cea descoperită la Willendorf, Austria. Perimetrul acesteia era demarcat de lespezi de piatră şi piei de animale. Primele case şi locuinţe permanente apar în perioada neolitică.

5 Diferite etape în producerea topoarelor de piatră neolitice

Bastoane perforate

Printre artefactele aparţinând omului de Cro-Magnon se numără şi bastoane din os sau corn, bogat decorate şi perforate. Iniţial s-a crezut că reprezentau simboluri de cult ale statutului unei persoane şi au fost denumite „sceptre ale puterii". În prezent, se ştie însă că erau utilizate pentru îndreptarea vârfurilor de lance din piatră sau os. Omul de Cro-Magnon folosea şi aruncătoare de lance sau „atlatl", bastoane terminate cu un cârlig, de care se fixa arma. Datorită acestora, lăncile erau aruncate mai departe şi cu o putere mai mare.

dreapta: Bastoane perforate

8 Pumnale din silex

7 Viaţa într-o peşteră în Epoca Pietrei

9 Turme de animale în picturi rupestre, Franţa; Paleoliticul timpuriu

Acum cca 150 000–30 000 de ani | Neanderthal **Acum cca 60 000 de ani** | Colonizarea Australiei **Acum cca 11 500 de ani** | Colonizarea continentului american

Acum cca 100 000 de ani | Proto-Cro-Magnon în Israel **Acum 40 000 de ani** | Omul de Cro-Magnon în Europa

Focul şi vânătoarea

Trecerea de la existenţa de culegător la cea de vânător a diversificat regimul alimentar al omului. Mai mult, a stimulat cooperarea cu ceilalţi şi cizelarea calităţilor sociale, pentru a permite formarea unui grup de vânătoare eficient. Odată cu îmblânzirea focului, fiinţa umană a învăţat să stăpânească o forţă a naturii. Acest fapt, precum şi schimbările sociale apărute, a avut o importanţă majoră.

1 Bucată de silex găsită în situl arheologic de la Messel, Kalkriese, Germania

Primii hominizi au fost probabil vegetarieni şi culegeau plante şi fructe, sau dezgropau rădăcini şi tuberculi cu ajutorul unor unelte de săpat. Includerea cărnii în alimentaţie, odată cu trecerea la vânătoare, deşi primii vânători ❹ erau cu siguranţă şi culegători, a marcat un progres remarcabil al inteligenţei sociale. Vânătoarea solicita efort colectiv, îndemânare, strategie şi precauţie. Cerea comunicare în grup şi probabil delimitarea unor teritorii de comun acord cu alte grupuri. O primă strategie de vânătoare a fost *battue* – împingerea animalelor în râpe sau de pe stânci. Buna cunoaştere a prăzii ❸ şi a obiceiurilor acesteia le-a permis primilor vânători să conştientizeze superioritatea lor asupra animalelor.

Principala armă ❷ a Paleoliticului timpuriu şi mijlociu a fost lancea ascuţită de lemn, care la început era folosită la împuns şi abia mai târziu la aruncat. Arcul şi săgeata nu au apărut decât în Neolitic. La scurt timp după aceea, câinele a fost domesticit şi folosit la vânătoare. Prada preferată era bizonul şi cerbul roşu în Europa, renul şi elanul în teritoriile nordice şi antilopa în Africa. Omul primitiv vâna şi pahiderme, precum mamutul, elefantul de pădure şi rinocerul lânos. Erau de asemenea vânaţi urşii de peşteră, care aveau un rol special în cultele primitive. Aceştia au dispărut odată cu trecerea la perioada neolitică.

Mulţi cercetători consideră că utilizarea focului, dovedită de numeroase descoperiri arheologice, începând cu Paleoliticul timpuriu, este esenţială în evoluţia omului modern. Omul primitiv a folosit probabil la începutul focul provenit din incendiile de câmpie sau din fulgere, până când a învăţat cum să îl aprindă cu ajutorul silexului ❶ (cremenea) şi cum să îl stăpânească. El şi-a însuşit astfel controlul unei forţe a naturii pentru a se proteja şi a se apăra sau a ataca. Focul a început să fie folosit şi la gătitul şi friptul mâncării. Probabil tot descoperirea lui i-a permis omului să pătrundă şi să locuiască în peşteri.

Au fost emise multe teorii cu privire la împărţirea rolurilor între sexe. S-a sugerat că în această perioadă s-a făcut prima dată distincţia dintre bărbatul vânător şi femeia culegătoare şi îngrijitoare a focului şi a copiilor.

4 Tabăra unui grup de vânători, cca 10 000 î.Hr.

Tehnici de vânătoare

Utilizarea lăncilor de lemn este dovedită de numeroasele schelete de animale care au fost găsite străpunse de asemenea arme. Lângă Hanovra, în Germania, de exemplu, s-au descoperit fosile de cai vechi de 400 000 de ani cu lănci de un metru înfipte în ele. Scenele de vânătoare care înfăţişează animale străpunse de lănci şi săgeţi sunt omniprezente pe pereţii peşterilor. Bizonul preistoric european şi cel american erau vânaţi prin izolarea lor de turmă. Animale precum caii sălbatici, cerbii roşii sau renii, erau prinse în plase sau vânate prin tehnica „battue" (împingerea animalelor în râpe.

Vânători Cro-Magnon atacând în grup un mamut

2 3

stânga: Vârfuri de lance din corn de cerb, Paleoliticul timpuriu
dreapta: Oase de bizon (ambele din Paleolitic)

Acum cca 2,3–1,5 milioane de ani | Trecerea la vânătoare

Acum cca 1,8–1 milioane de ani | Dezvoltarea comunicării prin limbaj

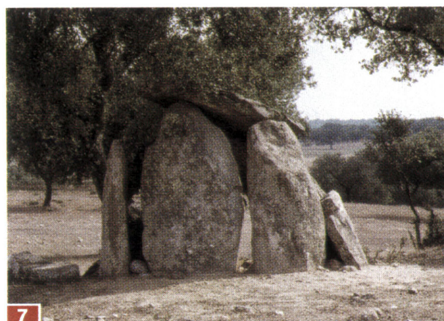
Acum cca 2,2 milioane–130 000 de ani | Lancea de lemn este folosită ca armă de vânătoare

Limbajul şi ritualurile funerare

Progresul omenirii a necesitat şi dezvoltarea capacităţilor mentale şi intelectuale. Învăţarea şi folosirea unui limbaj simbolic, precum şi apariţia primelor culte funerare marchează aşadar un punct de răscruce.

Odată cu dezvoltarea tehnică şi socială a omului primitiv a avut loc o „revoluţie psihologică". Formarea grupurilor sociale a creat nevoia de a comunica gânduri şi sentimente, dar şi de a marca diferenţele.

sus: Morminte megalitice, reconstituire; **jos:** Dolmene (monumente megalitice) în Evora, Portugalia

sunetelor şi cuvintelor purtătoare de sens (idei), limbajul cerea capacitatea de a conceptualiza ideile comunicate prin cuvinte şi simboluri. Spre deosebire de pictograme, simbolurile nu trebuie să semene cu lucrurile pe care le înlocuiesc. Ele sunt asociate cu anumite sensuri convenţionale (asupra cărora s-a căzut unanim de acord), pe care membrii grupului le învaţă în timp.

Utilizarea limbajului necesită aşadar dezvoltarea paralelă a tuturor acestor însuşiri la toţi indivizii. Din păcate, în lipsa unor surse scrise, s-au putut trage doar concluzii indirecte cu privire la natura şi dimensiunile acestei dezvoltări.

Se presupune că începând cu *Homo ergaster* putem vorbi de o conştiinţă fundamentală de sine şi o conştientizare a existenţei celorlalţi, precum şi de abilitatea primară de a folosi limbajul. Servind la transmiterea gândurilor, prin intermediul

Un grad mai înalt de abstractizare mentală a fost necesar şi pentru înmormântarea morţilor. Informaţiile adunate despre ritualurile funerare ne fac să credem că şi omul primitiv era conştient de propria sa efemeritate.

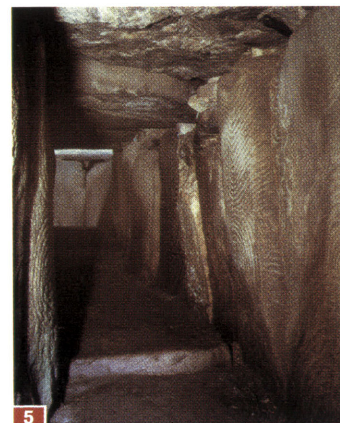
stânga: Mască zoomorfică; **mijloc:** Craniu uman încrustat cu fildeş; **dreapta:** inventarul unui mormânt aparţinând culturii amforelor globulare, lângă Berlin

Încă din Paleoliticul timpuriu s-a practicat înhumarea craniilor şi mandibulelor, în special de către hominizii ce populau teritoriul de azi al Chinei. Locuitorii peşterilor din Paleoliticul mijlociu aveau cu siguranţă ritualuri funerare, după cum o dovedeşte descoperirea unor schelete ❽ poziţionate cu grijă. Ele erau întinse pe spate sau ghemuite, cu unelte de piatră plasate alături. Scheletele şi mai ales craniile erau frecvent acoperite

Schelet găsit într-un sit datând din Paleoliticul mijlociu, Les Eyzies, Franţa

cu lespezi de piatră ❺, ❻, ❼. Nu este foarte clar dacă se dorea protejarea morţilor, sau a celor vii de spiritele acestora. Craniul ❿ a beneficiat mereu de o atenţie specială, creierul fiind frecvent extras prin perforaţii practicate la baza calotei. În Paleoliticul târziu se presăra de obicei ocru, un pigment roşu, pe trupurile morţilor şi mai ales pe cranii, care erau apoi aşezate în compartimente delimitate cu pietre. În morminte au fost puse podoabe valoroase, lucrate cu mare migală ❾ sau unelte nefolosite de piatră ⓫. Au fost de asemenea descoperiţi dinţi perforaţi, purtaţi probabil ca pandantive.

Tumuli (morminte în formă de movilă) din lespezi de piatră gravată, Franţa

Ritualuri funerare şi trepanaţii

În Paleoliticul târziu, morţii erau depuşi în poziţie aşezată în gropi săpate special pentru acest scop. Ele se aflau de obicei în centrul zonei de locuinţe sau lângă o vatră. Se presupune că înmormântarea avea loc doar după ce se schimbase locul de tabără. Găurile circulare descoperite în numeroase cranii au ridicat multe semne de întrebare. Prin ele scos probabil creierul decedatului. Însă în unele cazuri, calota craniană se vindecase parţial şi osul reîncepuse să crească, ceea ce înseamnă că persoana rămăsese în viaţă şi după efectuarea „trepanaţiei".

Scheletul unei femei care a trăit în Neolitic, în poziţie aşezată găsit la Backaskog, Suedia

Religia şi cultele

Numeroase descoperiri datând din preistorie indică existenţa unor culte şi ceremonii de sacrificare. Părerile sunt însă împărţite în privinţa prezenţei unei forme de religie. Se presupune totuşi că a existat o oarecare legătură între cultele primitive, misticismul legat de vânătoare şi pregătirea hranei.

Apariţia credinţei într-o forţă transcendentală care cere jertfe a reprezentat un moment fundamental în etapele dezvoltării psihice a omului. Un alt aspect esenţial este legătura aparte între om şi animal, vânător şi pradă (animalism), om şi mediul în care trăieşte. Se ştie acum că primele „religii" sau culte erau asociate cu vânătoarea. Unul dintre cele mai vechi ritualuri, datând încă de la sfârşitul Paleoliticului timpuriu, era sacrificarea unor animale. În acest scop, femele de ren erau scufundate în lacuri şi mlaştini având pietre şi ţăruşi de lemn în pieptul deschis. Scheletele unor animale, în special mamuţi, au fost descoperite cu multe podoabe aşezate alături.

2 Statueta „Venus din Willendorf", Paleoliticul târziu

3 Idol feminin neolitic

Locuitorii cavernelor din Paleoliticul mijlociu decorau şi remodelau craniile urşilor de peşteră, îngropându-le apoi, sau le aşezau în spatele unor ziduri de bolovani. Această practică a dat naştere ipotezei că ar fi existat un cult al ursului de peşteră.

Stabilind analogii cu ritualurile şamanilor din triburile siberiene de vânători, unii cercetători au interpretat împodobirea şi atenţia specială acordată oaselor de animale ca pe un „ritual de compensare" pentru uciderea unui animal sau ca pe o expresie a credinţei omului primitiv că prada îngropată va „învia". S-a emis de asemenea ipoteza că o parte a prăzii se sacrifica unui zeu al vânătorii sau unui totem animal. Astfel pot fi analizate reprezentări ale unor fiinţe pe jumătate umane, cum ar fi „vânătorul de la Trois-Frères" ❶, ❹, care au dat naştere unor interpretări extrem de controversate.

Este posibil să fi apărut şi ritualuri legate de împărţirea prăzii între membrii grupului

1 Desen pe piatră a unei figuri umane, probabil un şaman dansând

şi de pregătirea hranei în jurul vetrei. Drept dovadă stau numeroasele statuete feminine ❷, ❸ cu forme voluptuoase, găsite în jurul unor vetre începând cu Paleoliticul târziu. Ele sunt probabil simboluri ale fertilităţii sau ale unei zeiţe-mame.

Un alt subiect controversat este interpretarea artei omului primitiv din perspectiva unei religii sau a unui cult. Scenele cu prăzi şi cele de vânătoare pictate pe pereţii peşterilor puteau avea rolul de a invoca reuşita la vânătoare sau protecţia împotriva prăzii periculoase.

„Vrăjitorul de la Trois-Frères"

Nicio altă pictură rupestră nu a incitat mai multe încercări de interpretare precum celebrul „vrăjitor de la Trois-Frères". Mulţi cercetători resping chiar şi denumirea sa. „Vrăjitorul" este una dintre cele trei fiinţe hibride descoperite pe pereţii unei peşteri în 1916. Pictura reprezintă trei creaturi cu capete şi labe de animal. Însă partea posterioară aparţine unor oameni. Unii cercetători au stabilit analogii cu practicile şamanice din alte culturi şi l-au văzut pe vrăjitor ca pe un „vraci" purtând piei de animal şi o mască zoomorfă. S-a sugerat că execută un dans mistic de vânătoare pentru a avea o pradă uşoară şi puţin periculoasă. Alţi cercetători şi-au exprimat rezervele, văzându-le doar ca pe o încrucişare între om şi animal, care dezvăluie creativitatea omului primitiv.

„Vrăjitorul de la Trois-Frères", pictură rupestră, cca 14 000 î.Hr.

4 Vrăjitor din peştera Trois-Frères din Pirineii francezi, Paleolitic

Acum cca 2,3–1,5 milioane de ani | Primele sacrificii de animale şi culte rituale

Cca 3000 î.Hr. | Primele morminte rupestre de familie

Cca 3000 î.Hr. | Apariţia religiei

Arta omului primitiv

Dintre creaţiile artistice atât de diverse şi de impresionante ale omului primitiv cele mai cunoscute sunt picturile rupestre. Printre motivele care predomină se numără animalele vânate şi oamenii. Formele de artă preistorică includ gravurile în piatră, sculpturile şi figurinele realizate în stiluri diferite, care permit astfel nenumărate interpretări.

5 Cal, pictură rupestră din Paleoliticul târziu, Lascaux, Franţa

Primele picturi rupestre ❺ şi gravuri ❾ de pe pereţii stâncoşi datează din Paleoliticul târziu. În special peşterile din Franţa şi nordul Spaniei ascund multe astfel de reprezentări. S-a crezut mult timp că omul primitiv a observat şi a fost inspirat de crăpăturile şi fisurile din pereţii peşterilor, desenând mai întâi motive geometrice, abia apoi figuri propriu-zise. Însă atât spiralele, cât şi celelalte desene datează din aceeaşi perioadă. Artiştii au fost probabil conştienţi de la bun început că pot să reprezinte mediul înconjurător în imagini.

S-a presupus că picturile rupestre nu aveau un scop pur estetic şi nu fuseseră realizate de un individ talentat, ci înfăţişau lumea unui întreg grup. Principala temă este vânatul, reprezentat din profil şi în mişcare. În contrast cu acesta, rarele figuri umane par a fi abstracte. Siluetele sunt întotdeauna izolate şi realizate în stiluri diferite. Reprezentările realiste alternează cu imagini de oameni şi animale extrem de abstractizate şi cu detalii exagerate. Un alt motiv des întâlnit în peşteri este amprenta ❽ mâinii umane.

Gravurile rupestre în piatră depăşesc chiar ca număr picturile, apărând uneori suprapuse şi conţinând cam aceleaşi teme. Se grava nu doar în piatră, ci şi pe coarne de cerb sau oase de animal.

În Paleoliticul târziu au fost realizate şi sculpturi. S-au găsit mici sculpturi ❻, ❼ realizate în calcar, steatită, os şi corn de cerb, precum şi figurine de lut ars. Cele de dimensiuni mai reduse erau probabil purtate ca pandantive. Statuetele înfăţişează cel mai frecvent figuri feminine ❿ şi au fost considerate nişte simboluri ale fertilităţii. Figurinele puteau avea forme conice brute, dar şi feţe realizate cu mare atenţie la detaliu.

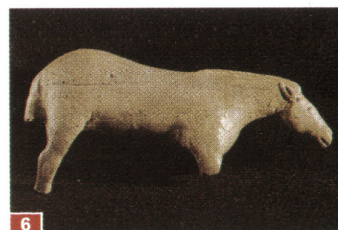
Tehnici de pictură în Paleoliticul târziu

Pictură rupestră, Altamira, Spania

Picturi rupestre datând din Paleoliticul târziu apar în Europa de Vest, în special în Franţa şi Spania, munţii Ural şi Siberia. Artiştii au realizat culori din pigmenţi ferici de ocru, dizolvaţi în apă. Nuanţele de roşu, galben şi maro erau obţinute cu ajutorul albuşului de ou, grăsimii, sucurilor de plante şi sângelui (după cum se vede la bizonul de la Altamira, Spania). Tonurile de negru se realizau cu ajutorul cărbunelui sau manganului.

Amprentele de mâini de pe pereţii peşterilor erau zugrăvite de obicei cu negru sau roşu. Uneori, artistul îşi aplica o vopsea lichidă pe mână şi o apăsa pe perete (creând astfel o amprentă pozitivă). Alteori, el îşi punea mâna pe stâncă şi sufla vopsea în jurul ei, realizând o amprentă negativă.

9 Capră sălbatică atacând, gravură rupestră din Paleoliticul timpuriu, Le Roc de Sers, Franţa

6 Cal, sculptură în os, Paleoliticul mijlociu

7 Peşte, sculptură în os, Paleoliticul mijlociu

8 Amprenta unei mâini

10 Statuetă paleolitică din os de mamut

„Revoluţia neolitică“

Civilizaţia umană a cunoscut o rapidă dezvoltare în perioada neolitică, în primul rând datorită apariţiei agriculturii şi domesticirii animalelor. Noul stil de viaţă sedentar a creat nevoia unor noi tehnologii şi a marcat începutul aşezărilor moderne.

Neoliticul a adus cu sine un progres remarcabil al culturii ❺, omul încercând să se elibereze de capriciile mediului în care trăia. Acest proces a fost facilitat în special de diversificarea regimului alimentar, graţie agriculturii şi domesticirii animalelor, şi a apărut ca rezultat al vieţii sedentare în case şi comunităţi ❸, ❹. Omul îşi asigura în continuare hrana prin vânătoare, dar nu mai depindea în totalitate de reuşita acesteia, întrucât existau surse alternative de alimente.

În paralel a avut loc şi o revoluţie tehnologică. Apariţia vaselor de ceramică arsă ❶, ❷, folosite iniţial pentru depozitarea hranei, a ajutat la delimitarea unor culturi diferite, precum cea a „ceramicii liniare“ din Europa Centrală. Progresul a însemnat şi folosirea pietrelor de moară rotative şi a pivelor pentru zdrobirea plantelor pentru hrană, precum şi construirea caselor din cărămizi de lut. Lemnul era prelucrat la început cu dălţi şi topoare de piatră. Ierburile şi cerealele erau retezate cu ajutorul secerilor. După 3000 î.Hr., în Orientul Apropiat a început să fie aplicată metalurgia (iniţial se folosea cuprul), cu tehnici simple de turnare.

2 Ceramică din cultura Funnel Beaker

4 Familie din Paleolitic în locuinţa sa

Practicarea agriculturii presupunea planificare pe termen lung şi cunoaşterea ciclurilor climatice şi sezoniere. Plantele au început să fie cultivate în porţiunile fertile de aluviuni, în special în Mesopotamia şi de-a lungul Nilului. Omul a domesticit capre, oi, porci şi apoi vite.

Noi culte au luat naştere în legătură cu plantele şi cerealele. Descoperirile arheologice au dovedit că multe case neolitice erau prevăzute cu o nişă unde se aşezau ofrande de cereale, fructe şi resturi de animale. Statuetele de lut, piatră şi metal reprezintă probabil jertfe votive, multe având braţele ridicate spre cer sau palmele deschise în semn de implorare. Unele înfăţişează chiar divinităţi.

Majoritatea aşezărilor din perioada neolitică aveau edificii dedicate cultului. În Orientul Apropiat apar chiar primele complexe de temple. În aceste regiuni, trecerea la civilizaţii mai avansate a început şi mai devreme de 3000 î.Hr., odată cu dezvoltarea scrisului cu ajutorul hieroglifelor şi al monarhiilor teocratice.

1 Vas şi ceramică pictată aparţinând unor culturi neolitice

3 Interiorul unei case din Paleolitic

„Cultura ceramicii liniare“

În Paleolitic, cea mai veche cultură cunoscută în Europa Centrală şi de Sud este cea a ceramicii liniare. În mileniul al cincilea î.Hr., acoperea întreg teritoriul cuprins între estul Franţei şi Ungaria. Oamenii locuiau în case lungi aflate în aşezări îngrădite şi practicau agricultura şi se ocupau de creşterea animalelor.

Denumirea culturii provine de la ornamentarea tipică a ceramicii sale cu benzi late. Decorul era realizat din linii groase şi puncte. Triburile aparţinând culturii ceramicii liniare îşi îngropau morţii orientaţi către soare, aşezaţi pe o latură şi cu picioarele adunate. Unii cercetători au presupus că aceasta indică existenţa unei credinţe într-o viaţă de apoi. Unele schelete au fost găsite şi întinse pe spate, cu braţele întinse, într-o poziţie amintind de cea a unui anumit tip de statuete.

5 Reconstituire a lui „Ötzi“, omul găsit în gheţarul Similaun, Italia

Între cca 6700–5700 î.Hr. | Prima aşezare-oraş de la Çatal Hüyük
5000–4000 î.Hr. | Cultura Tell-Halaf
5000–4000 î.Hr. | Cultura Obed din sudul Babilonului şi Ur
cca 5000 î.Hr. | „Cultura ceramicii liniare“

Culturile Tell

Culturi cu sate şi oraşe moderne au luat naştere din aşezările Tell (care însemna „deal" în limba arabă) aflate în Orientul Apropiat. Ele sunt caracterizate de o diferenţiere a claselor sociale şi de o activitate economică organizată. Aceste comunităţi, uşor de identificat prin ceramica lor tipică, fac trecerea către primele civilizaţii avansate.

Populaţiile primelor comunităţi aşezate pe dealuri în Orientul Apropiat poartă numele de „culturi Tell". Ei îşi ridicau de obicei noile aşezări peste cele vechi. Datarea acestora şi desprinderea caracteristicilor fiecăreia sunt totuşi posibile prin săparea unui puţ care să străpungă toate straturile. La Çatal Hüyük ❻ (*pag. 50*) din Anatolia, arheologii au făcut extrem de multe descoperiri. Multe aşezări erau încercuite cu piatră pentru a proteja comunităţile agricole sedentare de populaţiile nomade.

8 Statuetă neolitică a zeiţei-mamă, Anatolia

Diferitele culturi pot fi identificate cu ajutorul formelor sau al decorului din ceramica lor. Cultura Tell Halaf ❾, ❿ de exemplu, care a dominat Mesopotamia în mileniile cinci şi patru î.Hr., îşi împodobea ceramica cu linii sau cruci.

6 Sigiliu, paleoliticul târziu

Datorită importanţei ceramicii în determinarea dezvoltării sociale şi culturale, s-a făcut o deosebire între „Neoliticul aceramic" (cca 8000–6500 î.Hr.) şi cel „ceramic", după aproximativ 6500 î.Hr.

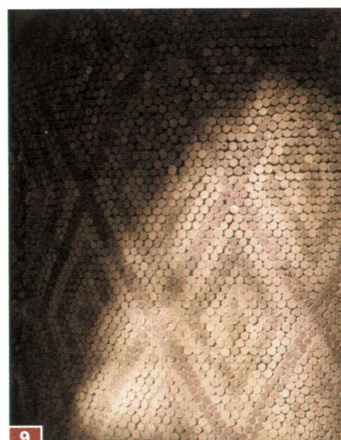
Culturile Tell aveau diferite stiluri de construcţii (atât rotunde, cât şi drepte) şi forme de ceramică diverse. Descoperirea unor sigilii şi ale unor tăbliţe de numărat ❻ denotă organizarea şi controlul timpuriu al vieţii economice şi comerţului, precum şi relaţiile complexe de proprietate, care deschideau astfel drumul către civilizaţii şi societăţi mai avansate.

Cultura Obed din sudul Babilonului şi Ur (cca 5000–4000 î.Hr.) deţinea case ❼ cu camere delimitate („locuinţe cu cameră centrală"), roţi de olărit, sigilii şi mărci, precum şi clădiri de cult şi administrative. Se presupune că exista o elită religioasă şi administrativă, un prim semn al unei civilizaţii avansate. S-a descoperit un sistem complex de canale de irigaţie, săpate cu mare precizie, şi urme ale unei reţele de comunicaţie şi drumuri care legau mai multe comunităţi. Trecerea la civilizaţiile urbane ale Mesopotamiei a început odată cu apariţia civilizaţiilor urbane din perioada Uruk, aproximativ în 4000 î.Hr.

7 Model al unei clădiri neolitice cu capete de animale pe acoperiş

Çatal Hüyük

Complexele din Anatolia datând din perioada neolitică oferă informaţii preţioase arheologilor prin mărimea lor şi prin multitudinea obiectelor găsite. Casele din cărămizi de lut aveau o cameră centrală cu pereţii decoraţi cu picturi, figuri în relief şi capete de tauri. Locuinţele erau atât de apropiate unele de altele încât oamenii trebuiau să intre printr-un orificiu făcut în acoperiş. Pe lângă pereţi s-au descoperit platforme de lut, sub care erau îngropate oasele celor morţi. S-a presupus aşadar că unele dintre încăperi erau folosite pentru cultul strămoşilor. Numeroasele figurine sculptate găsite indică existenţa cultului a două perechi de zeităţi şi animale sacre. Locuitorii utilizau vase de lemn şi de piatră, dar nu şi de ceramică.

9 Detaliu de altar, cetatea Guzana, Tell Halaf, Siria, cca 800 î.Hr.

10 Ruinele de la Tell Mardich, în Siria: vedere parţială a zonei descoperite de arheologi, probabil urmele unui palat datând din Epoca Bronzului

Începând cu 4000 î.Hr. | Perioada Uruk: dezvoltarea civilizaţiilor urbane
Începând cu 3000 î.Hr. | Fabricarea unor unelte de metal în Orientul Apropiat
4000–2000 î.Hr. | Cultura Harappa
cca 3000 î.Hr. | Apariţia scrisului în Orientul Apropiat

28

Primele imperii

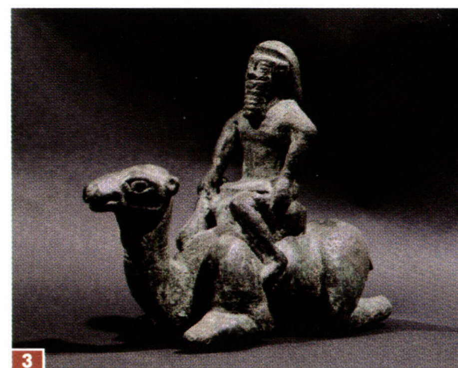
cca 7000 î.Hr.–200 d.Hr.

Orientul Apropiat a fost leagănul primelor civilizaţii avansate ale omenirii. În Egipt şi „Semiluna Fertilă", un arc de cerc care se întinde din nordul Peninsulei Arabe spre est prin Palestina până în Mesopotamia, au apărut primele structuri statale, în paralel cu dezvoltarea creşterii animalelor, agriculturii, comerţului şi scrisului. Primele mari imperii, precum cele ale faraonilor egipteni, babilonienilor, asirienilor şi perşilor, au luat naştere la începutul mileniului al treilea î.Hr., din mici comunităţi formate de obicei în jurul unui oraş. O situaţie similară s-a înregistrat şi pe subcontinentul indian şi în China, unde s-au format de asemenea civilizaţii avansate timpurii.

Masca de aur a lui Tutankhamon, o capodoperă a artei egiptene antice, înfăţişându-l pe faraon într-o mantie de ceremonie împodobită cu animalele heraldice, vulturul şi cobra, cca 1340 î.Hr.

1 Păstor beduin cu oile sale în Iordania

2 Turmă de vite la râu, Khuzistan, Iran

3 Cămilă și călăreț, cca 700 î.Hr.

PRIMELE MARI CIVILIZAŢII

Cu mult înainte ca Antichitatea greacă şi romană să pună bazele civilizaţiei europene, mari civilizaţii apăreau în Orient, în special pe „pământul fertil dintre fluvii“, Mesopotamia. Dezvoltarea agriculturii şi creşterii animalelor era esenţială pentru progresul unor civilizaţii atât de avansate, întrucât presupunea tot mai multe investiţii în structurile organizaţionale. Istoria Orientului antic a fost influenţată iniţial de sosirea şi stabilirea unor populaţii nomade ❶. Mult timp s-a considerat că triburile de nomazi au cucerit pământurile popoarelor sedentare. Însă migraţia triburilor mici s-a desfăşurat de-a lungul mai multor secole, constituind mai degrabă o infiltrare. Cultura şi religia nomazilor şi sedentarilor s-au influenţat reciproc, dar au apărut şi conflicte din cauza resurselor naturale, precum păşunile şi apa necesară irigaţiilor.

5 Dulgher, basorelief babilonean, sec. II-III î.Hr.

Trecerea de la creşterea restrânsă a animalelor ❷ la cea extinsă a contribuit considerabil la stabilirea triburilor nomade în Orientul Apropiat. Vitele, care au fost integrate în religie ca simboluri de cult ❹ pentru forţa şi fertilitatea lor, erau folosite atât ca animale de tracţiune, cât şi la ferme şi păşunat.

6 Lanuri de cereale pe terenuri irigate artificial

Măgarul şi mai ales cămila ❸ au fost domesticite pentru călărie, dar şi ca animale de povară. Cămila era de altfel principalul mijloc de transport în comerţul cu caravane, în vreme ce caii erau utilizaţi în special în război.

4 Cap sumerian de taur

Grâul şi orzul erau cultivate cel mai mult. Inventarea plugului pentru arat, sistemele inteligente de irigaţie ❻, precum şi digurile şi canalele care protejau împotriva inundaţiilor au dus la creşterea eficienţei şi producţiei în aşezările omeneşti. Un alt obiectiv principal al comunităţilor în continuă dezvoltare era apărarea de alte populaţii cu care concurau pentru resurse.

Înmulţirea sarcinilor şi complexitatea lor crescândă au dus la o diferenţiere între păturile sociale: agricultori ❺, meşteşugari ⓫, războinici şi administratori. Mai existau şi preoţii ❼ care practicau ritualurile religioase şi încercau să afle momentele potrivite pentru semănatul şi culesul recoltelor, cu ajutorul calculelor, profeţiilor şi astrologiei.

Administraţie şi religie în Orientul antic

Primele comunităţi s-au transformat cu timpul în societăţi cu o ierarhie strictă a claselor sociale. Funcţionarii publici, specializaţi în administraţie, erau extrem de importanţi. Ei controlau comerţul urban şi producţia agricolă. Principalele hambare de grâu ❽ erau de obicei incluse în clădiri cu rol religios şi de aici a pornit şi ideea că proprietatea statului şi forţa administrativă erau concentrate acolo (aşa-numita „economie de templu“).

7 Statueta unui preot

Cca 9000 î.Hr. | Primele urme ale unui oraş în Ierihon
Cca 3000 î.Hr. | Fondarea primelor oraşe-stat sumeriene
Cca 2900 î.Hr. | Unificarea Egiptului
2500 î.Hr. | Akkadienii preiau scrierea sumeriană
1854–1595 î.Hr. | Vechiul Imperiu Babilonean

Ruinele unui hambar de grâu

Rămăşiţele unui templu cu obeliscuri la Byblos

Tranzacţie înregistrată în scriere cuneiformă, cca sec. II î.Hr.

Conducătorul, regele sau prinţul oraşului, avea un rol special. El iniţia proiectele de lucru în comunitatea, aflându-se şi în fruntea activităţilor administrative şi religioase. El conducea teritoriul în numele zeilor şi era trimisul lor pe pământ.

În Mesopotamia, religia ⓬ era extrem de complexă şi a preluat tot mai multe elemente noi, pe măsură ce alte popoare nomade veneau şi se stabileau în regiune. Alte elemente s-au schimbat cu trecerea timpului, dată fiind capacitatea de absorbţie a religiei dominante. Datorită comunităţii, unii eroi locali, precum Ghilgameş din Uruk (cca 2700–2600 î.Hr.), sau unele zeităţi tutelare ale oraşelor, ca Marduk din Babilon, au fost promovaţi la rang de divinităţi. Marduk a fost declarat chiar zeul principal în timpul domniei lui Hammurabi în Babilon (1792–1750 î.Hr.). Conducătorul ahemenid, Cirus cel Mare, i-a acceptat pe preoţii lui Marduk în Babilon şi a contribuit la reînnoirea Regatului Babilonian. După ce l-a înfrânt pe Darius III în lupta de la Gaugamela, Alexandru cel Mare a adus ofrande zeului Marduk în anul 331 î.Hr. El a dat în acest mod un caracter de legitimitate divină domniei sale. Cuceritorul se înscria astfel în descendenţa directă a regilor babilonieni.

11 Statueta unui brutar, secolul al XIX-lea î.Hr.

Importanţa şi dezvoltarea scrisului

Avântul cultural cunoscut de omenire după inventarea scrisului nu poate fi nicidecum supraapreciat. Primele înscrisuri au fost găsite pe tăbliţe de lut, care erau folosite în schimburile comerciale ⓾. Scrierea cuneiformă timpurie a sumerienilor s-a dezvoltat din pictograme care, la fel ca şi hieroglifele egiptene ⓭, se asemănau cu obiectul pe care îl reprezentau. Era un sistem complicat, stăpânit doar de scribi special instruiţi, care aveau în virtutea acestui fapt o poziţie bună pe scara socială.

Pictogramele erau diferite de primele simboluri şi picturile rupestre, întrucât se bazau pe transmiterea sensurilor prin coerenţa sistemului de scriere, mai curând decât cu ajutorul tradiţiei orale. Dorinţa de a simplifica scrisul a transformat pictogramele în litere cuneiforme. Ele exprimau un sunet sau un grup de sunete şi înlocuiau simbolurile obiectelor, dând astfel naştere scrierii fonetice. Sistemul iniţial se baza pe silabe, fiecare literă reprezentând o silabă sau o combinaţie de silabe. În jurul anului 2500 î.Hr., akkadienii au adoptat şi ei scrisul cuneiform sumerian prin silabe şi l-au dezvoltat, adăugându-i propriile litere. Ulterior elamiţii, huriţii, hitiţii, urartienii şi alte popoare au preluat acest sistem de scriere, astfel încât în 1400 î.Hr., el era utilizat în comerţul din întreaga regiune şi chiar mai departe.

Procesiune cu taur şi alte jertfe pentru zeiţa Inanna, vas de piatră din Uruk

Următorul pas spre abstractizarea scrisului a fost crearea unui alfabet, în care fiecare literă corespundea unui sunet. Aceasta permitea formarea unui număr nelimitat de combinaţii cu ajutorul a doar câtorva litere care redau sunete.

Primul alfabet de acest gen a luat naştere în oraşele canaanite Ugarit (cca 1400 î.Hr.) şi Byblos ❾ (cca 1000 î.Hr.) şi cuprindea 30 şi respectiv 22 de litere. Ca orice scriere semită, alfabetele canaaniţilor şi ale urmaşilor acestora, fenicienii (*pag. 155*), care au stat la baza formării alfabetelor iudaic, sirian, arab şi grec, nu includeau vocale.

Alfabetul grec a fost primul care a introdus vocalele, dar a preluat forma şi ordinea literelor, precum şi cifrele, din alfabetele anterioare. Primele texte greceşti sunt scrise, ca şi cele semite, de la dreapta la stânga.

Hieroglife egiptene pe o pictură murală într-un mormânt din Haremhab, Valea regilor, vestul Tebei, Egipt

Cca 1004–926 î.Hr. | Domniile regilor David şi Solomon **626–539 î.Hr.** | Fondarea noului Imperiu Babilonian **331 î.Hr.** | Alexandru cel Mare cucereşte Babilonul

1539–1070 î.Hr. | Noul Regat Egiptean **883–612 î.Hr.** | Noul Imperiu Asirian **550–330 î.Hr.** | Imperiul Persan

Migraţia popoarelor 3000–1200 î.Hr.

În vreme ce o civilizaţie urbană lua naştere în Orientul Apropiat, o migraţie în masă începea în Asia. În unele cazuri, aceasta a continuat timp de un mileniu, mai mult chiar decât migraţiile din Antichitatea târzie. În mileniul al treilea î.Hr., popoarele semite din sud şi cele indo-europene din nord au migrat către Mesopotamia. La începutul primului mileniu î.Hr., venirea popoarelor mari şi a celor de navigatori şi călăreţi a trezit o mare îngrijorare în rândul băştinaşilor.

Femeie nomadă cu turma sa de oi, Munţii Ararat, Caucaz

Popoarele semite şi cele indo-europene

În mileniul al treilea î.Hr., drept consecinţă a venirii triburilor semite şi indo-europene în Orientul Apropiat, a avut loc o deplasare a polilor de putere.

Triburile semite au venit din Arabia în valuri succesive, stabilindu-se în „Semiluna fertilă“, regiune extrem de importantă care se întinde din Mesopotamia, de-a lungul coastelor de est ale Mării Mediterane, până în Egipt. Prin 2400 î.Hr., akkadienii semiţi au cucerit oraşele-stat sumeriene (*pag.* 34) şi au format un imperiu. Canaaneenii s-au aşezat în Palestina şi au fondat oraşe-stat, la fel cum au făcut şi amoriţii (*pag.* 54) în Siria. Amoriţii au înfiinţat prima dinastie a Babilonului şi au domnit peste vechiul Imperiu Babilonian (*pag.* 40). În sec. XIII î.Hr., şi-au făcut apariţia arameenii, strămoşii semiţi ai evreilor (*pag.* 56). Ei i-au învins pe asirieni (*pag.* 38) în Siria şi Palestina (sub domniile lui David şi Solomon, de exemplu) şi şi-au mărit astfel influenţa în Mesopotamia după 1100 î.Hr. Caldeenii aramaici i-au învins definitiv pe asirieni şi au format Regatul Neo-babilonian (625–539 î.Hr.) (*pag.* 41).

În paralel cu migraţia popoarelor semite, triburi indo-europene de origine iraniană au trecut munţii Caucaz ❶ şi au ajuns în Mesopotamia, începând cu invazia guţilor în 2150 î.Hr., care a dus la destrămarea Imperiului Akkadian. Huriţii alcătuiau aristocraţia din Regatul Mitanni (sec. XVI–XIV î.Hr.) (*pag.* 52), care a fost în cele din urmă cucerit de hitiţi (*pag.* 50), un trib indo-european care s-a stabilit în Asia Mică la începutul mileniului al doilea î.Hr. Kasiţii, care veniseră din Iran, au dominat Mesopotamia aproximativ între anii 1530–1160 î.Hr.

Diferitele „populaţii“ sau „triburi“ nu au fost niciodată bine definite sau individualizate. Se presupune de exemplu că poporul Hicsos, care a invadat Egiptul în anul 1650 î.Hr., era alcătuit atât din populaţii semite, cât şi din huriţi de origine indo-europeană. Însă până şi distincţia între „semit“ şi „indo-european“ se bazează pe scrierea şi limbile folosite de aceste grupuri şi oferă puţine detalii despre structura lor etnică sau despre originile geografice exacte ale triburilor. Perşii şi mezii (*pag.* 60) nu au venit cu primul val de migratori, ci ulterior, în sec. II î.Hr.

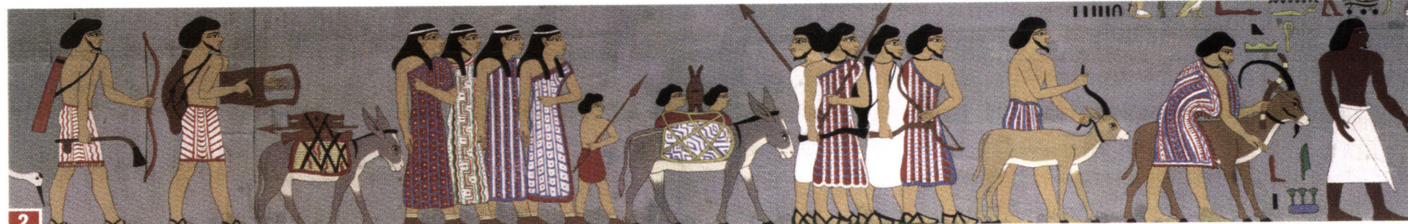
Legenda patriarhului biblic Avraam

Legenda lui Avraam (Geneza cap. 11, v. 10 – cap. 25, v. 11) descrie migraţia nomazilor aramaici. În a doua jumătate a mileniului al doilea î.Hr., Avraam a împlinit voinţa Domnului şi şi-a condus tribul din Mesopotamia în Palestina, stabilindu-se în ciuda opunerii localnicilor. În versiune islamică tradiţională, el i-ar fi călăuzit spre Mecca, unde a ridicat Kaaba şi a înfiinţat tradiţia pelerinajului.

sus: *Exodul lui Avraam*, gravură în cupru, sec. XVII

stânga: Fântâna lui Avraam din Beersheba, Israel

Nomazi semiţi, pictură egipteană datând din sec. XIX î.Hr.

Începând cu 3000 î.Hr. | Migraţia triburilor semite şi indo-europene
Cca 2400 î.Hr. | Fondarea Imperiului Akkadian
Începând cu 2150 î.Hr. | Domnia guţilor în Akkad
1650 î.Hr. | Invadarea Egiptului de către hicsoşi
Cu 1400 î.Hr. | Perşii se stabilesc în Iran

Popoarele mării şi popoarele ecvestre

La începutul sec. XII î.Hr., regiunea de est a Mediteranei a trecut prin schimbări profunde. Nici marile civilizaţii, precum Imperiul Hitit, nici micenienii, minoienii sau canaaneenii nu au putut înfrunta noul popor de navigatori şi călăreţi.

3 Procesiune pe mare, frescă minoică, sec. XVI î.Hr.

Termenul de „popoare ale mării", prezent în documente egiptene şi hitite începând cu 1300 î.Hr., se referă la mai multe triburi diferite, cu origini controversate şi în prezent. S-au emis ipoteze conform cărora ei ar fi sosit din Iliria (Croaţia şi Slovenia de astăzi), din Asia Mică sau din zona Mării Egee.

Popoarele mării ❹ au semănat frica printre triburile sedentare, care se ocupau cu negoţul, până când s-au stabilit şi ei pe un teritoriu, la fel ca şi filistenii. Aceştia din urmă au cucerit zona de coastă a Palestinei şi Siria, distrugând oraşele-stat canaaneene (*pag. 54*). Acest lucru a înlesnit preluarea controlului zonei de către evrei.

Migraţia grecilor (*pag. 80*), a tracilor, frigienilor şi lidienilor s-a asemănat cu cea a popoarelor mării. Grecii au pornit din Balcani, invadând teritoriul Greciei de azi şi distrugând civilizaţia miceniană şi pe cea minoică ❸. Imperiul Hitit a căzut şi el sub presiunea popoarelor mării. Tracii, frigienii şi lidienii au pătruns în Asia Mică dinspre nord, în vreme ce grecii şi alţi navigatori au atins doar coastele acesteia. Etruscii par să se tragă şi ei dintr-un trib de navigatori, conform Eneidei, în care se povesteşte şi despre fondarea Romei.

6 Oşteni sarmaţi în armură, călare pe cai acoperiţi cu zale, Coloana Troiană, Roma, 113 î.Hr.

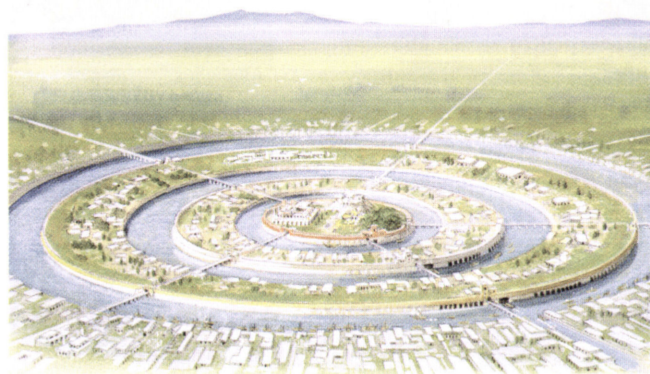
Principalele triburi de războinici călăreţi din această perioadă sunt cimerienii şi sciţii ❺ (*pag. 65*), de origine indo-europeană, care au ieşit din stepele eurasiatice, ajungând la sud până în Asia Mică şi Iran, iar la vest până în Germania şi Italia de astăzi. Alungaţi de sciţi, cimerienii s-au aliat cu asirienii şi au distrus Regatul Urartu. Au fost apoi împinşi în Asia Mică, unde i-au învins pe frigieni, fiind înfrânţi la rândul lor de lidieni. Până în jurul anului 100 î.Hr., sciţii au controlat zona Ucrainei de astăzi, însă au fost asimilaţi ulterior de populaţii nomade de călăreţi, precum sarmaţii ❻.

4 Prizonieri ai popoarelor mării, legaţi împreună de păr

5 Călăreţi sciţi, tapiserie din sec. IV-V î.Hr.

Legenda Atlantidei

Unii cercetători au stabilit conexiuni între legenda Atlantidei şi invazia „popoarelor mării". Potrivit acestei teorii, o catastrofă naturală de proporţii ar fi declanşat migraţia triburilor. În prezent, arheologii presupun că epicentrul acelui dezastru ar fi fost insula Santorini (Thera), din Marea Egee. În sec. XVII î.Hr., o erupţie vulcanică a scufundat o parte considerabilă a insulei în mare. Cutremurele care au avut loc la fundul mării şi căderile de cenuşă au afectat întreaga regiune şi i-ar fi putut determina pe localnici să plece într-o migraţie masivă.

sus: Reconstituirea Atlantidei după indicaţiile lui Platon

Începând cu 1200 î.Hr. | Marea migraţie a popoarelor mării
Cca 1200 î.Hr. | Căderea Imperiului Hitit
Începând cu sec. IX î.Hr. | Sosirea mezilor
714 î.Hr. | Asirienii cuceresc Regatul Urartu
Cca 700 î.Hr. | Sciţii îi alungă pe cimerieni
635–539 î.Hr. | Noul Imperiu Babilonian

Primele state din Mesopotamia

cca 3000–539 î.Hr.

Spre deosebire de deşertul arab din sud sau munţii sălbatici dinspre nord, Mesopotamia („pământul dintre fluvii"), aşezată între Tigru şi Eufrat, oferea un sol bogat pentru agricultură. Cei dintâi locuitori l-au botezat aşadar Sumer ❶ („pământ cultivat"). Una din primele civilizaţii ale Orientului apropiat a apărut anume aici. Societăţi complexe au prosperat, transformându-se în cele din urmă în oraşe-stat, precum Uruk. De-a lungul timpului s-au format mari imperii care şi-au extins sfera de influenţă dincolo de cele două fluvii.

1 Bustul unei curtence sumeriene din Ur, împodobită cu o cunună şi cu bijuterii, 300 î.Hr.

Oraşele-stat sumeriene

Progresul ingineriei hidraulice a dat naştere oraşelor-stat, care aveau propriile lor sisteme administrative.

Primele aşezări au apărut pe fluviile Tigru şi Eufrat odată cu dezvoltarea sistemelor de irigaţie. La începutul mileniului al treilea î.Hr., aşezările s-au unit şi au format provincii de control al irigaţiilor şi inundaţiilor. În perioada dinastică timpurie (2800–2400 î.Hr.), au apărut oraşele-stat cu administraţie centrală, care au şi început să rivalizeze pentru supremaţia politică şi economică în regiune. Cele mai importante au fost Ur, Uruk, Umma, Lagash, Adab, Nippur şi Kish, iar numele conducătorilor acestora ne sunt cunoscute din „listele de regi", care s-au păstrat până astăzi.

Mormintele cu inventar valoros ❸, ❻ denotă standardul ridicat de viaţă al claselor sociale superioare din oraşele-stat, precum şi ierarhiile ❹ care existau şi în vârful cărora se aflau prinţii, regii, preoţii şi funcţionarii de stat.

Pe lângă agricultură, economia se baza şi pe producţia de ceramică în masă, după cum o demonstrează descoperirile arheologice. Mineralele şi materia primă puteau fi folosite la început pentru a-i plăti pe muncitori. Mai târziu, sigiliile cilindrice ❷ au devenit un instrument util pentru controlul comerţului şi verificarea livrării mărfii. Sigiliile şi tăbliţele pentru numărat au facilitat crearea unui sistem bine organizat de depozitare a hranei şi de acordare de proprietăţi de către funcţionari.

Unele oraşe aveau porturi la mare, care au rămas departe de apă, pe măsură ce nivelul mării a scăzut în Golful Persic. Prin rutele comerciale de pe uscat şi apă, civilizaţia sumeriană s-a extins în nordul Mesopotamiei şi al Siriei.

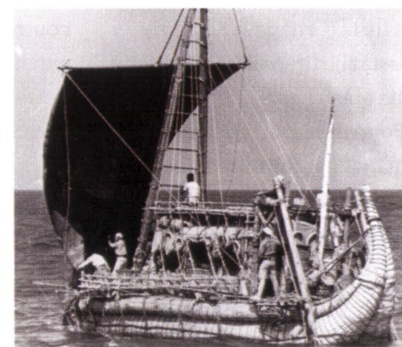
2 Sigiliu cilindric din sec. II î.Hr. şi mulajul său

3 Coif sumerian de aur, recuperat din mormântul unui rege din Ur (sec. III î.Hr.)

4 Mozaic din Ur înfăţişând grupuri cu poziţii diferite în ierarhia socială

Cu barca pe mare

În 1977, exploratorul Thor Heyerdahl a demonstrat că vechii sumerieni au putut să navigheze pe mare, construind o barcă din trestie după modelul unui vas antic sumerian şi navigând cu ea.

sus: Barca reconstituită a lui Heyerdahl
dreapta: Vas sumerian înfăţişând o barcă de trestie

Cca 3300 î.Hr. | Sumerienii migrează spre Mesopotamia

Cca 4000–2000 î.Hr. | Uruk devine cel mai important oraş-stat sumerian

Cca 3000 î.Hr. | Sumerienii produc bere

Uruk

Unul dintre cele mai influente oraşe-stat sumeriene a fost Uruk, din sudul Mesopotamiei.

Timp de două milenii după fondarea sa, în jurul anilor 4000 î.Hr., Uruk ❼ a fost un centru comercial important. În inima oraşului se aflau multe clădiri publice impozante, în care se organizau probabil întâlniri şi se desfăşurau activităţi religioase. Peste acestea s-a ridicat apoi templul principal Eanna, închinat zeiţei oraşului, Inanna ❽. Cele mai vechi tăbliţe scrise cunoscute, probabil legate de administrarea comerţului, datează din această perioadă. La vremea respectivă în Uruk trăiau vreo 20 000 de oameni şi încă 15 000–20 000 la periferia sa. Scenele de pe sigiliile cilindrice vorbesc despre ciocniri armate cu populaţii din imediata vecinătate şi despre pedepsele aplicate prizonierilor. Oraşul a fost reconstruit din temelii între 3100 şi 2900 î.Hr. Templul principal a fost ridicat pe o terasă aflată în centrul său. Edificiul în terase a servit ca model pentru templele zigurat ale babilonienilor. S-a dezvoltat de asemenea scrisul, prin transformarea pictogramelor în cuneiforme.
Se presupune că legendarul rege Ghilgameş ❺,❾, eroul celei mai importante epopei sumeriene, este originar din Uruk. El a domnit între 2600 şi 2700 î.Hr. şi este unul dintre primii regi ai dinastiei din Uruk (cca 2700–2350 î.Hr.).
Pe lângă nenumăratele sale fapte de vitejie, lui Ghilgameş i se atribuie şi construirea zidurilor de apărare ale oraşului, lungi de 9,7 km. Epopeea sa a circulat în mai multe limbi antice ale Orientul Apropiat şi în diferite versiuni în mileniile III-I î.Hr. Ea se aseamănă pe alocuri cu legenda biblică a lui Noe şi cu faptele lui Herakles.

Construirea zidurilor oraşului de către Ghilgameş

„[Eroul Ghilgameş] a ridicat zidul lui Uruk-Haven …
Priviţi zidul cum străluceşte precum [cuprul?] …
Urcaţi pe el şi vă plimbaţi,
Uitaţi-vă cu atenţie la fundaţia lui şi la cărămizile din care e făcut.
Oare nu-i este [miezul] din cărămizi arse în cuptor?“
(Epopeea lui Ghilgameş, prima tăbliţă)

5 Ghilgameş, statuie găsită în ruinele unui palat asirian, sec. VIII î.Hr.

6 *Copacul vieţii*, sculptură, sec. III î.Hr.

7 Vas din Uruk decorat cu animale, cca 3000 î.Hr.

8

9

stânga: Faţada unui templu al zeiţei Inanna, Uruk, sec. XV–XIV î.Hr.
sus: Ghilgameş se luptă cu doi tauri şi cu un leu; mulaj realizat după un sigiliu cilindric din sec. III î.Hr.

2900 î.Hr. | Ridicarea noului templu în Uruk

Cca 2700–2600 î.Hr. | Regele Ghilgameş din Uruk

2800–2400 î.Hr. | Prima perioadă dinastică

Lagaş şi Umma

Există suficiente informaţii despre trecutul oraşului-stat sumerian Lagaş din sudul Mesopotamiei, care se afla într-o rivalitate acerbă cu vecinul său, Umma. Conflictul între prinţii şi preoţii din diferite oraşe era tipic pentru viaţa politică a oraşelor-stat sumeriene. În timpul domniei lui Gudea, Lagaş a prosperat vizibil.

Regele Eannatum al primei dinastii din Lagaş (cca 2494–2342 î.Hr.) a fost cel dintâi care a reuşit să cucerească Umma pentru o scurtă perioadă. Bine-cunoscuta „Stelă a vulturului" ❶, ❺ îl înfăţişează pe rivalul prins într-o plasă de către zeul oraşului, Ningirsu. Eannatum a încercat să diminueze influenţa castei preoţilor, care au reuşit însă să-l învingă, ajutându-l pe uzurpatorul Lugalanda să preia puterea. Nelinişteа socială a contribuit la ascensiunea pe tron a lui Urukagina, care a anulat imediat datoriile claselor sărace şi a redus venitul preoţilor. Lugalzaggesi din Umma a profitat de nemulţumirea preoţilor pentru a cuceri oraşul Lagaş în jurul anului 2250 î.Hr. El a câştigat controlul şi asupra oraşelor Uruk şi Adab, autoproclamându-se „rege al Urukului şi al Sumerului". Dornic să unifice Mesopotamia, Lugalzaggesi a intrat în conflict cu puternicul domnitor al Akkadului, Sargon I, care l-a învins şi a preluat iniţiativa unificării. Lagaş a avut o ultimă perioadă de prosperitate în timpul celor 20 de ani de domnie a lui Gudea ❸. Mai puţin preocupat de lupte şi cuceriri, el a reuşit să construiască un sistem de irigaţie şi temple închinate zeilor.

1 Vulturi devorând cadavrele duşmanilor învinşi, detaliu din *Stela vulturului*, cca 2454 î.Hr.

2 Vale din Luristan, sud-vestul Iranului

3 Statuie a lui Gudea din Lagaş, 2141–2122 î.Hr.

5 Regele Eannatum din Lagaş îşi conduce armata spre oraşul Umma, cadavrele duşmanilor înfrânţi zac la pământ, detaliu din *Stela vulturului*, cca 2454 î.Hr.

Proto-Elam şi Elam

O altă civilizaţie timpurie a apărut în aceeaşi perioadă cu Sumerul, în sud-vestul Iranului de astăzi. Regatul Elam a încheiat cu un alt stat primul tratat din istoria omenirii.

Civilizaţia proto-Elam este puţin cunoscută şi caracterizată doar de o formă de scriere folosită în jurul anilor 2900 î.Hr. Ea a dat însă naştere Regatului Elam, poate chiar în jurul anilor 2700 î.Hr. Akkadienii au ocupat teritoriul acestuia patru sute de ani mai târziu, dar Elam şi-a recâştigat independenţa în 2240 printr-un tratat, primul de acest gen din lume. Regatul a fost condus de mai multe dinastii regale, iar monarhii, cu reşedinţa în capitala Susa, domneau peste mai mulţi regi vasali. Femeile ❹ jucau în general un rol mai important în Elam decât în civilizaţiile vecine din Sumer şi Akkad, în special soţia regelui, care îi era adesea şi soră. La moartea suveranului, ea se căsătorea cu succesorul acestuia, dar pe tronul Elamului au urcat şi femei.

4 Ţesătoare, sec. VIII î.Hr.

Perioadele de dominaţie străină au alternat cu cele de expansiune teritorială în regat. În jurul anului 2004 î.Hr., elamiţii au distrus oraşul Ur. Şase sute de ani mai târziu, Regatul Elam a căzut sub vechiul Imperiu Babilonian. În 1155 î.Hr., însă, elamiţii i-au alungat pe kassiţi din Babilon, păstrându-şi dominaţia până în 1100, când Nabucodonosor I din a doua dinastie din Isin i-a expulzat pe elamiţi din Babilon şi a devastat capitala lor, Susa ❻.

În 646 î.Hr., Elam a fost definitiv distrus de asirieni. Teritoriul a fost cucerit apoi de perşi şi s-a transformat într-o provincie aflată în inima vastului imperiu creat de puternica dinastie a ahemenizilor.

2494–2342 î.Hr. | Prima dinastie din Lagaş
2454–2425 î.Hr. | Regele Eannatum
2334–2297 î.Hr. | Sargon I din Akkad
Cca 2340–2360 î.Hr. | Lugalzaggesi din Umma
Cca 2300 î.Hr. | Akkadienii ocupă Elamul
2230–2130 î.Hr. | Domnia lui Gutian

6 Reconstituire a cetăţii Susa, Iran

7 Cap de bronz al unui conducător akkadian, probabil Sargon din Akkad 2334–2279 î.Hr.

Regatul Akkad şi a treia dinastie din Ur

Regatul Akkad (cca 2334-2154 î.Hr.) a fost primul stat mare din Mesopotamia.

Sargon din Agade a fost cel care a înfiinţat Regatul Akkad în 2334 î.Hr. Tot el a pus şi temeliile capitalei Akkad, care a împrumutat numele său întregului regat.

8 Stelă în cinstea victoriei unui rege akkadian, cca 2200 î.Hr.

Cuceritorul oraşului Kiş este Sargon, al cărui nume provine de la titlul akkadian Sharrukenu („rege legitim"). El a pus capăt dominaţiei Urukului peste Sumer şi a extins regatul spre Marea Mediterană, Liban şi Asia Mică prin numeroase campanii militare ❽, ❾, ajungând să domnească peste multe oraşe-stat şi teritorii. Purtând titlul de „rege al celor patru colţuri ale lumii", Sargon a fost poate cel dintâi care a vrut să obţină dominaţia mondială. Pe plan intern, el a pregătit administratori, pe care îi numea „fii ai palatului", şi a avut prima armată permanentă. Declinul Regatului Akkad a început în jurul anului 2250 î.Hr. Guţii, o populaţie din zona muntoasă a Iranului, au preluat dominaţia asupra Mesopotamiei între 2230 şi 2130 î.Hr. După această perioadă, regii Ur-Nammu şi Shulgi din a treia dinastie din Ur (cca 2112-2004 î.Hr.) au domnit asupra celor mai importante oraşe din Sumer şi a unei părţi considerabile din Regatul Akkad, autoproclamându-se „regi ai Sumerului şi Akkadului".

A treia dinastie din Ur acorda o atenţie deosebită economiei. Nenumăraţi muncitori şi meşteşugari lucrau în slujba statului în „marile case", care includeau templele importante şi palatele. Documentele ieşite din cancelarii dezvăluie complexitatea proceselor adminstrative. Marile temple, clădiri cu mai multe etaje şi scări centrale, aveau o formă standard şi purtau numele de zigurate. Toate edificiile cu rol religios ridicate de către şi pentru regi aveau această structură. Invazia elamiţilor şi distrugerea oraşului Ur în 2004 î.Hr. au pus capăt celei de-a treia dinastii. Cu toate acestea, structurile administrative au supravieţuit şi au fost asimilate de noii conducători care au preluat puterea.

9 Procesiune de prizonieri akkadieni, cca 2340-2320 î.Hr.

Sargon din Akkad

„Lui Sargon, regele ţinutului, Enlil nu i-a dat nici un duşman între cele două mări... Sargon, regele ţinutului, a recăpătat oraşul Kiş, redându-l locuitorilor săi... Enlil nu a lăsat nici un duşman să se ridice împotriva lui Sargon, care hrănea 5400 de luptători."
(Text de pe tăbliţa lui Sargon)

2112–2095 î.Hr. | Regele Ur-Nammu
2094–2047 î.Hr. | Regele Shulgi
1125–1104 î.Hr. | Regele Nabucodonosor I al Babilonului
2112–2004 î.Hr. | A treia dinastie din Ur
Cca 2004 î.Hr. | Distrugerea oraşului Ur
Până în cca 1100 î.Hr. | Dominaţia Elamului

Regatul Asirian Vechi şi Mijlociu (cca 1800–1047 î.Hr.)

Regatul Asirian a apărut în nordul Mesopotamiei la începutul celui de-al doilea mileniu î.Hr. Asirienii erau temuţi pentru tacticile lor avansate de război.

Oraşul Assur constituia un nod important al comerţului Mesopotamiei cu Siria, Anatolia şi Iran. Conducătorii săi au dorit să înfiinţeze un imperiu încă de pe vremea lui Şamşi-Adad I ❷ şi s-au bucurat chiar de o perioadă de independenţă (Imperiul Asirian 1800-1375 î.Hr.), înainte de a cădea sub dominaţia huriţilor din Mitanni (*pag. 52*).

2 Tăbliţă de lut care poartă semnătura regelui asirian Şamaşi-Adad I, 1813-1781 î.Hr.

Asiria a devenit stat independent pe vremea „marilor regi" ai Imperiului Asirian Mijlociu (1375–1047 î.Hr.). La mijlocul sec. XIV î.Hr., Assur-uballit I (1365–1330 î.Hr.) a ieşit de sub controlul lui Mitanni şi a creat alianţe cu Egiptul şi Babilonul. Adadnirari I (cca 1305–1275 î.Hr.) a extins regatul, cucerind din teritoriile Babilonului şi devenind cunoscut drept „regele tuturor". Asiria a început să se transforme într-o veritabilă putere militară, cu o armată ❸ bine pregătită în sec. XIII, în timpul domniei regilor Shalmaneser I (1274–1245 î.Hr.) şi Tukulti-Ninurta I (cca 1294–1208 î.Hr.). Faptele acestuia din urmă au fost imortalizate în *Epopeea lui Tukulti-Ninurta*, care a servit ca model pentru cultul suveranilor asirieni ulteriori. Conform credinţei asirienilor, zeul suprem Assur îi destinase să domine lumea, iar duhurile ❹ sale vegheau asupra bunăstării lor. Asirienii au reuşit să îşi cucerească vecinii prin campanii militare ❶ devastatoare, adesea foarte sângeroase. Locuitorii ❺ teritoriilor invadate erau deportaţi cu zecile de mii în Imperiul Asirian şi puşi la muncă forţată. Revoltele popoarelor supuse erau privite ca o crimă împotriva „ordinii divine a lumii", fiind înăbuşite prin expediţii punitive crude. Tiglat-Pileser I (cca 1115–1077 î.Hr.) a cucerit nordul Siriei şi Asia Mică, lărgind graniţele imperiului. După ce a ocupat şi oraşele comerciale feniciene, le-a pus să plătească tribut. Însă pe lângă campaniile militare, regele a încurajat şi cercetarea ştiinţifică, în special zoologia, a început crearea unei biblioteci vaste şi a stimulat progresul cultural. După moartea sa, expansiunea Imperiului Asirian a stagnat. Presiunea exercitată de triburile aramaice care încercau să pătrundă în ţinuturile fertile din Mesopotamia şi regenerarea Imperiului Babilonean au marcat începutul declinului asirienilor. Capitala a fost mutată din vechiul Assur în Ninive, un oraş nou construit pe malurile cursului superior al râului Tigru.

3 Suliţaş asirian, sec. VIII î.Hr.

4 Duh înaripat, sec. IX î.Hr.

1 Luptător asirian ucigându-şi duşmanul, sec. IX î.Hr.

Tacticile folosite de asirieni în luptă

„Sunt năvalnici, plini de mânie, precum însuşi zeul furtunii, / Se aruncă-n învălmăşeala luptei, goi până la brâu, / Rup cordelele, îşi smulg hainele de pe ei / Îşi prind părul, săbiile le fac să danseze în cerc / Saltă peste tot, goi, cu armele în mâini / Sălbaticii luptători, războinicii / Se avântă ca şi cum leii ar goni pe urmele lor."

(*din* Epopeea lui Tukulti-Ninurta)

5 Prizonieri de război duşi în sclavie în Imperiul Asirian; femeile şi copiii sunt transportaţi într-un car tras de boi, basorelief în piatră, sec. VII î.Hr.

Cca 1800–1372 î.Hr. | Regatul Asirian Vechi
1813–1781 î.Hr. | Şamşi-Adad I.
1375–1047 î.Hr. | Regatul Asirian Mijlociu
883–612 î.Hr. | **Noul** Imperiu Asirian
883–859 î.Hr. | Ashurnasirpal II
858–824 î.Hr. | Shalmanesar III
810–806 î.Hr. | Regina regentă Sammu-ramat
745–724 î.Hr. | Tiglat-Pileser III

Noul Imperiu Asirian (883-612 î.Hr.)

În timpul Noului Imperiu Asirian (883-612 î.Hr.), dominaţia militară a asirienilor s-a extins până în Palestina, Israel şi Egipt.

Asiria şi-a reînceput expansiunea teritorială în timpul domniei regelui Assurnasirpal II (883-859 î.Hr.). Se organizau campanii militare anuale pentru a înfrânge rezistenţa regatelor vecine, iar cuceririle erau urmate de execuţii în masă extrem de violente. Succesoarea lui Assurnasirpal, regina Sammu-ramat, cunoscută şi sub numele de Semiramida, a condus imperiul cu foarte mare succes. La început, ea a fost regentă pentru fiul său, Adadnirari III (810-783 î.Hr.), dar a continuat să deţină puterea, chiar şi după ce acesta a ajuns la majorat. Un şir de regi slabi, guvernatorii de provincie rebeli şi ascensiunea Regatului Urartu ameninţau imperiul. Riscurile au scăzut când Tiglat-Pileser III a preluat puterea în 745 î.Hr. şi a început să reorganizeze regatul şi să coordoneze noi campanii militare. A invadat partea vestică a Gazei, a cucerit sudul Babilonului şi l-a învins pe conducătorul Regatului Urartu (*pag. 52*). Pe lângă succesele militare înregistrate, Tiglat-Pileser şi-a administrat foarte bine şi imperiul, consolidându-l prin reorganizarea provinciilor şi standardizarea legilor. Economia era susţinută prin strămutarea forţată a supuşilor săi. Succesorul său, Shalmaneser V a cucerit Samaria în 722 î.Hr. şi apoi a pedepsit Israelul, care nu mai plătea tributul ❻ cuvenit.

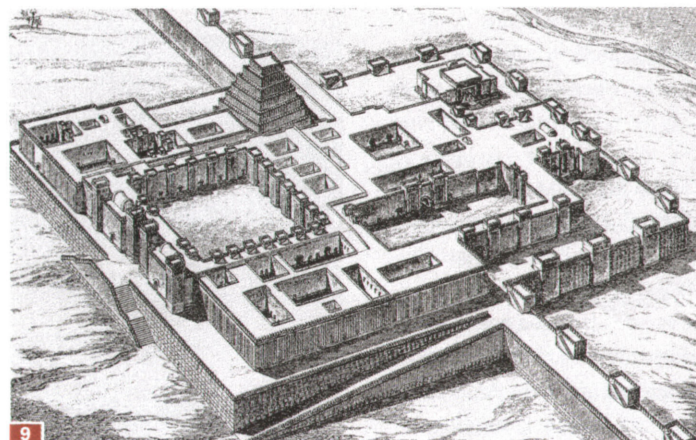
În anul 721 î.Hr., Sargon II ❼, ❾ a înfiinţat o nouă dinastie. Fiul său, Sennacherib (704-681 î.Hr.) a distrus Babilonul în anul 689 şi a poruncit mărirea capitalei sale Ninive ❽ prin eforturile unui număr mare de muncitori sclavi. Atât Esarhaddon, cât şi Ashurbanipal doreau să cucerească Egiptul, dar nu şi-au putut impune controlul asupra acestuia din cauza distanţelor mari şi a intrigilor interne, provocate de propria familie. În anul 646, elamiţii (*pag. 36*) au fost înfrânţi definitiv şi asimilaţi, împreună cu ultimele state hitite (*pag. 51*), în noul imperiu asirian în sec. VII î.Hr.

Ashurbanipal a fost un mare colecţionar de obiecte de artă, iar în Ninive a adunat cea mai mare bibliotecă a Antichităţii cu aproape toate operele importante ale Orientului Apropiat antic în scriere cuneiformă. Imperiul a decăzut după moartea sa, fiind slăbit şi de atacurile sciţilor. A fost cucerit apoi de mezi şi babilonieni.

6 Emisarii regelui Iehu al Israelului aduc tributul, sec. IX î.Hr.

7 Sargon II (721-705 î.Hr.) alături de un înalt demnitar, posibil prinţul Sennacherib

8

9

sus: Reconstituire a palatului regal din Ninive
jos: Reconstituire a palatului şi templului lui Sargon II de la Khorsabad (Dur Sharrukin), Iraq

Regina asiriană Semiramida

Viaţa reginei asiriene Sammu-ramat (Semiramida), care a domnit ca regentă după moartea soţului său, este învăluită de mister. Se spune că ar fi avut nenumăraţi amanţi şi că s-ar fi remarcat în calitate de conducătoare şi comandant militar. Tot ea se pare că ar fi poruncit crearea „grădinilor suspendate" din Babilon, una dintre cele şapte minuni ale lumii antice.

Sus: *Semiramida înăbuşind o răscoală în Babilon*, pictură de Matteo Rosselli, sec. XVII

722–705 î.Hr.	Sargon II
721 î.Hr.	Cucerirea Palestinei
704–681 î.Hr.	Sennacherib
689 î.Hr.	Distrugerea Babilonului
680–669 î.Hr.	Asarhaddon
668–627 î.Hr.	Assurbanipal
Cca 653 î.Hr.	Cucerirea Regatului Elam
614–612 î.Hr.	Cucerirea Asiriei

Vechiul Imperiu Babilonian

Oraşul Babilon din centrul Mesopotamiei s-a dezvoltat până a ajuns să domine întreaga regiune în mileniul II î.Hr.

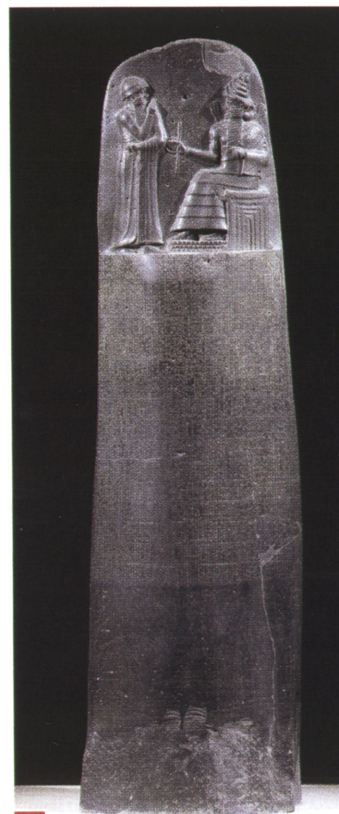
După căderea celei de-a treia dinastii din Ur (*pag. 37*), Vechiul Imperiu Babilonian a preluat controlul Mesopotamiei. Prima dinastie din Babilon era formată din amoriţi de origine semită. Cel mai cunoscut dintre aceştia a fost regele Hammurabi, faimos pentru codul ❶ său, prima culegere detaliată de legi a Antichităţii. Ea prezintă mai multe procese în 282 de articole, acoperind toate aspectele legale cunoscute atunci. Pedepsele prevăzute pentru infracţiuni erau acordate conform principiului „ochi pentru ochi, dinte pentru dinte" şi variau de la biciuire până la mutilare şi moarte prin tragere în ţeapă, ardere sau înec. Hammurabi, care se proclamase „păstorul poporului", descria în prefaţa codului cum principala divinitate babiloniană, Marduk, îl însărcinase să facă cunoscute oamenilor săi legea şi dreptatea.

La scurt timp după moartea lui Hammurabi, Vechiul Imperiu Babilonian a început să fie atacat de inamici din exterior, precum hitiţii (*pag. 50*), care au devenit influenţi după 1650 î.Hr. Între aproximativ 1531 şi 1155, Babilonul a fost dominat de către kassiţi, iar apoi de elamiţi (*pag. 36*) şi de a doua dinastie a oraşului Isin (cca 1157-1026 î.Hr.). Un reprezentant de seamă al acestei dinastii a fost Nabucodonosor I, care a respins cu succes atacurile elamiţilor şi asirienilor.

În cele din urmă, slăbit de atacurile triburilor aramaice, Babilonul a căzut sub dominaţia Imperiului Asirian.

Fragment din epilogul Codului regelui Hammurabi

„Eu, Hammurabi... nu m-am îndepărtat câtuşi de puţin de supuşi, pe care Bel mi i-a încredinţat şi a căror ocârmuire mi-a dat-o Marduk. Nu am fost nepăsător, ci le-am adus pacea şi le-am dat un adăpost statornic şi fără de primejdii. Am gonit din calea lor toate greutăţile mari şi am făcut ca lumina să strălucească asupra-le".

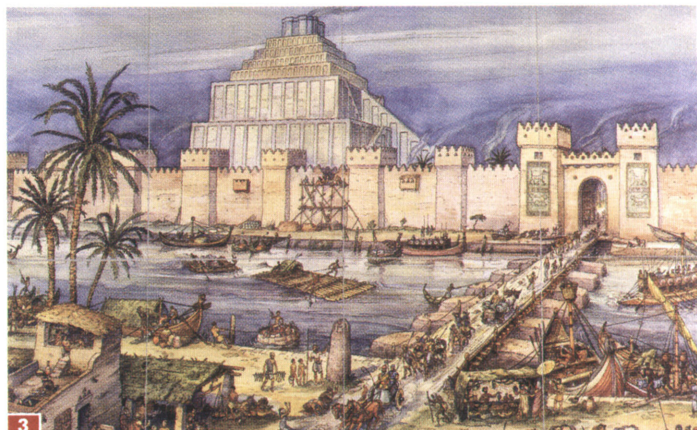

1 Columna cu legi a lui Hammurabi, cca 1700 î.Hr.

Noul Imperiu Babilonian al caldeilor 625–539 î.Hr.

Setea de putere şi luxul Noului Imperiu Babilonian sunt prezentate drept culmea nedreptăţii în Vechiul Testament.

Caldeii, unul dintre triburile aramaice de origine semitică, au ajuns în sudul Mesopotamiei în jurul anului 850 î.Hr. şi au contestat domnia asiriană din Babilon. Au ieşit învingători, iar Nabopolassar (625-605 î.Hr.) a înfiinţat Noul Imperiu Babilonian. Asirienii au fost înfrânţi în 612 î.Hr., după ce capitala Ninive de pe malul estic al Tigrului a fost cucerită şi distrusă. Fiul lui Nabopolassar, care apare în Biblie cu numele de Nabucodonosor II ❷ (605-562 î.Hr.), şi-a concentrat eforturile pe ridicarea unor edificii impunătoare. A poruncit să se ridice în zona templelor din Babilon un pasaj pentru procesiuni ❺ şi Poarta lui Iştar, acoperită cu plăci de faianţă colorată. Pasajul ducea spre un zigurat central masiv ❹, care ar fi putut servi ca model pentru „turnul Babel" ❻. Grădinile suspendate ❾ din palatul regal au devenit una dintre cele şapte minuni ale lumii antice. Babilonul era de asemenea un centru mondial al ştiinţelor.

3 Reconstituire a Babilonului sub Nabucodonosor II

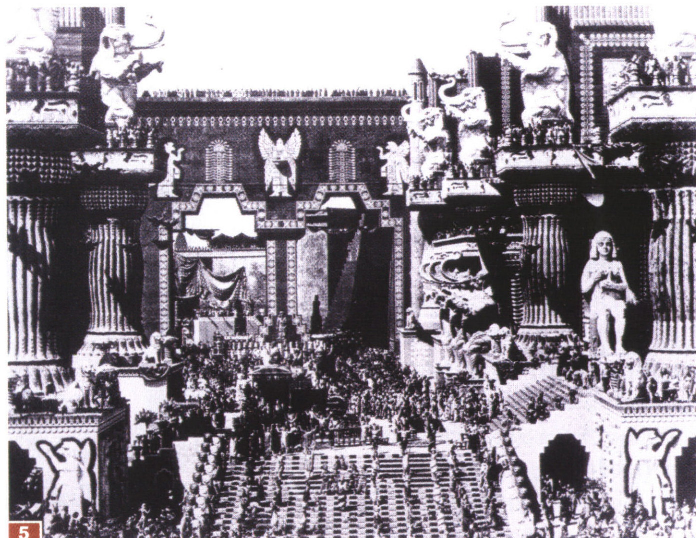

2 Sigiliu cu numele lui Nabucodonosor II, 604–562 î.Hr.

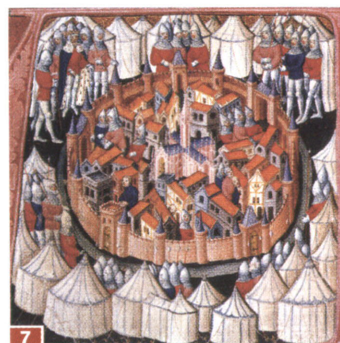

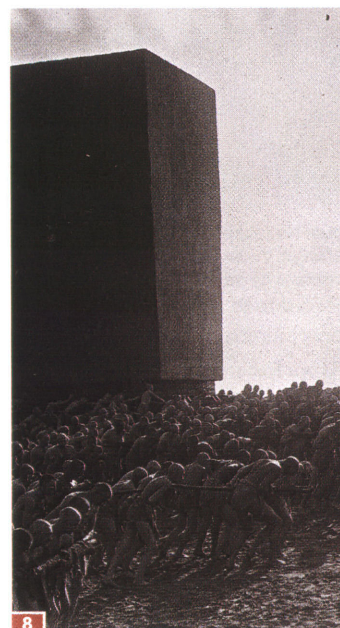
4 Model de zigurat babilonian din timpul domniei lui Nabucodonosor II

1792–1750 î.Hr. | Hammurabi
1125–1104 î.Hr. | Nabucodonosor II
635–539 î.Hr. | Regatul neo-babilonian
Cca 1894–1595 î.Hr. | Vechiul Imperiu Babilonian
Cca 1531–1155 î.Hr. | Dominaţia kassiţilor
Sec. VIII î.Hr. | Răscoala caldeilor

5 Procesiune festivă în Babilon, scenă din filmul *Căderea Babilonului*, 1916

6 *Turnul Babel*, pictură de Pieter Bruegel cel Bătrân, sec. XVI

7 *Nabucodonosor asediază Ierusalimul*, ilustraţie dintr-o traducere medievală a *Bibliei*, sec. XIV d.Hr.

8 Sclavi cărând un bloc de piatră, scenă din filmul *Metropolis*, 1927

Căderea lui Belşaţar

Conform tradiţiei biblice, Belşaţar l-a insultat pe Dumnezeu. Drept urmare, a apărut o mână care a scris cuvântul **menetekel** *pe un perete, interpretat ca o avertizare asupra căderii iminente a Babilonului. Suveranul a fost ucis în aceeaşi seară.*

sus: *Ospăţul lui Belşaţar*, pictură de Rembrandt, sec. XVII

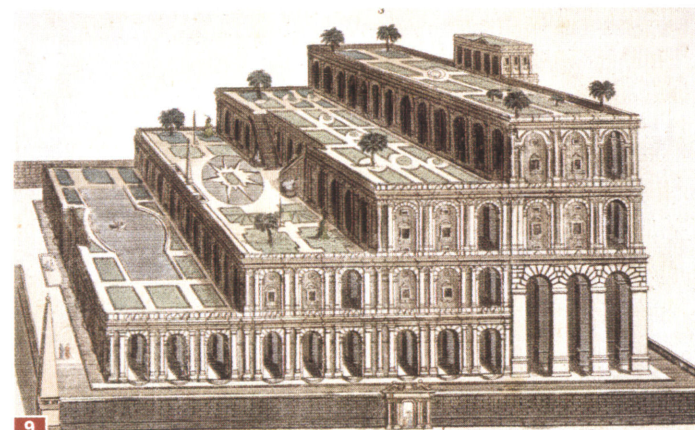
Erau dezvoltate mai ales astronomia, astrologia şi divinaţia.

Din punct de vedere militar, Nabucodonosor II s-a concentrat asupra Egiptului şi apoi a Palestinei (*pag. 57*). În anul 597 î.Hr., a prădat Ierusalimul pentru prima dată, atunci când acesta a refuzat să mai plătească tribut, iar în 587 a distrus oraşul cu totul. Locuitorii au fost duşi în „robia babiloniană" ❽ şi puşi la muncă forţată. Dintre oraşele-stat feniciene, doar Tirul (*pag. 55*) a putut rezista invaziei lui Nabucodonosor.

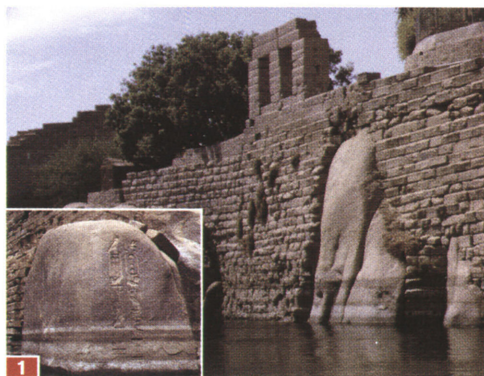
Intrigile interne i-au slăbit pe succesorii acestuia, astfel încât uzurpatorul Nabonidus a fost cel care a reconsolidat imperiul şi a respins invazia mezilor din 553 î.Hr. După ce l-a instalat pe fiul său Belşaţar (cunoscut şi sub numele de Nidintabel sau Nabucodonosor III) ca regent al Babilonului în 550, Nabonidus s-a retras în oaza Teima. Când a revenit în 539, era deja prea târziu, întrucât perşii conduşi de Cirus II spulberaseră armata lui Belşaţar.

Turnul Babel

Turnul ridicat de Nabucodonosor II în Babilon pentru zeul suprem Marduk era un templu cu cinci nivele, cu o bază pătrată cu laturi de aproximativ 91 de metri şi o înălţime de circa 90 metri. A fost numit **etemenanki** *(„casa pe care se sprijină cerul şi pământul"). Ultimele două nivele alcătuiau un templu acoperit cu plăci albastre de faianţă. Potrivit cărţii Genezei, capitolul 11, versetele 1-9, edificiul ajungea până la cer şi devenise un simbol al orgoliului oamenilor, care au fost pedepsiţi prin amestecarea graiurilor.*

9 Reconstituire a grădinilor suspendate din Babilon, sec. XVIII

635–605 î.Hr. | Nabopolassar I
605–562 î.Hr. | Nabucodonosor II
597 î.Hr. | Jefuirea Ierusalimului
587 î.Hr. | Distrugerea regatului Iuda
572 î.Hr. | Cucerirea Tirului
555-539 î.Hr. | Nabonidus
550 î.Hr. | Regenţa lui Belşaţar devine regent
539 î.Hr. | Cucerirea Babilonului

Egiptul antic cca 2900-332 î.Hr.

Vechea civilizaţie a Egiptului antic a apărut pe fâşia de pământ fertil pe care Nilul a creat-o în deşertul din nordul Africii. Dată fiind izolarea sa geografică, Egiptul a evoluat foarte diferit, în special în unele aspecte, faţă de restul Orientului Apropiat. Deşi a fost supus unor influenţe exterioare, caracteristicile sale fundamentale au rămas aceleaşi în mileniile sale de existenţă. Istoria Egiptului este marcată de cele 31 de dinastii care s-au succedat la putere.

1 Nilometru folosit pentru măsurarea celui mai înalt punct atins de inundaţii, începând cu 2000 î.Hr.

Perioada predinastică

Regiunile nordice şi cele sudice ale Egiptului au fost unificate încă din perioada predinastică, formând o singură entitate politică.

Egiptul se află pe Valea Nilului ❹, fiind mărginit spre est şi spre vest de deşert. Inundaţiile ❶ anuale, care au loc între iulie şi octombrie, aduc aluviuni fertile, esenţiale pentru agricultura ❸ înfloritoare de pe malul fluviului. Ţara este împărţită în Egiptul de Sus, unde Nilul curge printr-o vale îngustă, şi Egiptul de Jos, unde fluviul şi afluenţii săi formează o deltă largă înainte de a se vărsa în Marea Mediterană.

La început, în jurul anului 2900 î.Hr., în cele două regiuni au apărut două regate independente şi rivale. Potrivit tradiţiei, Narmer ❷, un conducător predinastic al Egiptului de Sus, a fost cel care a cucerit Delta Nilului şi a unificat cele două regate, stabilind noua capitală în puternicul oraş Memfis, la graniţa dintre ele. Aha a fost un domnitor din prima dinastie, la începutul anilor 2900 î.Hr.

Împărţirea în Egiptul de Sus şi cel de Jos prin regiuni autonome s-a repetat în întreaga istorie a Egiptului. De fiecare dată când puterea centrală începea să slăbească, regiunile cereau independenţa.

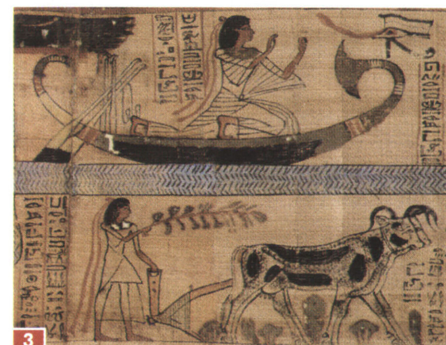

2 Narmer, unificatorul, un prizonier şi şoimul Horus, cca 3000 î.Hr., reprezentare votivă

„Darul Nilului“

În sec. V î.Hr., istoricul şi călătorul grec Herodot a descris Egiptul ca pe un „dar al Nilului“: „Este neîndoelnic totuşi că oamenii adună aici recolte cu mai multă uşurinţă decât alţii, netrebuind să se lupte să tragă brazde cu plugul, nici să plivească, nici să facă celelalte munci pe care alţii le fac pentru a obţine roade; ei aşteaptă doar ca apele râului să urce singure şi să le ude ogoarele, iar apoi să se retragă.“

Din Istoriile lui Herodot

3

sus: Navigaţie fluvială şi agricultură
stânga: Vedere a Nilului cu terenurile agricole de pe mal

Dinastiile conducătoare

Cronologia conducătorilor egipteni înainte de venirea lui Alexandru cel Mare în 332 î.Hr. (31 de dinastii):

Perioada Timpurie	(1–2)	2900–2660
Regatul Vechi	(3–6)	2660–2160
Prima Perioadă Intermediară	(7–10)	2160–2040
Regatul Mijlociu	(11–12)	2040–1785
A Doua Perioadă Intermediară	(13–17)	1785–1552
Regatul Nou	(18–20)	1552–1070
A treia perioadă intermediară	(21–24)	1070–712
Perioada Târzie	(25–31)	712–332

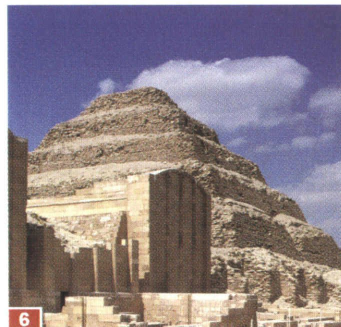

4

2990–2660 î.Hr. | Perioada Timpurie
2160–2040 î.Hr. | Prima Perioadă Intermediară
2660–2160 î.Hr. | Regatul Vechi
2040-1785 î. Hr. | Regatul Mijlociu

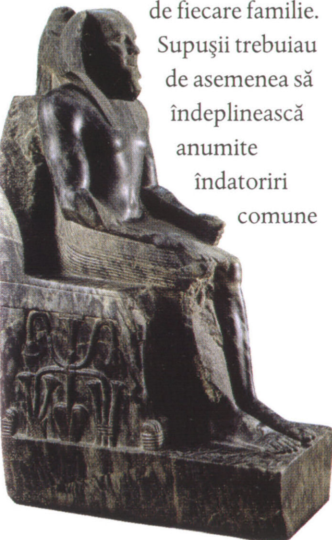
Regatul Vechi

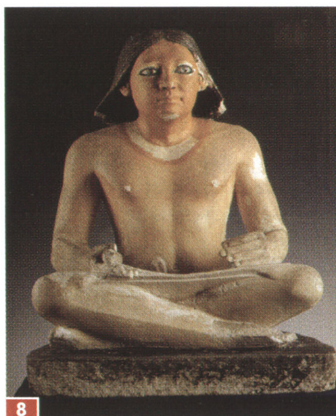
Cele mai cunoscute piramide au fost ridicate în timpul Regatului Vechi, ca dovadă a structurii foarte ierarhizate a societăţii egiptene.

6 Piramida în trepte a faraonului Djoser de la Saqqara, cca 2600 î.Hr.

Încă de la naşterea civilizaţiei egiptene, a existat o strânsă legătură între tron şi religie. Fiecare faraon era considerat a fi trimisul ❾ zeului Horu. Începând cu a cincea dinastie, faraonii erau adoraţi ca fii ai zeului Soarelui Ra.

Unificarea Egiptului de Sus cu cel de Jos era reconstituită simbolic de fiecare dată când un nou faraon urca pe tron şi primea dubla coroană a celor două regate. Conducătorul impunea dările în regat. Acestea depindeau de mărimea terenurilor şi de numărul de animale ❼ deţinute de fiecare familie. Supuşii trebuiau de asemenea să îndeplinească anumite îndatoriri comune în perioadele de secetă şi de inundaţii, cum ar fi construirea de canale şi diguri, dar şi ridicarea mormintelor faraonilor. După faraon, cei mai mari proprietari de pământ erau preoţii, înalţii demnitari ❽ şi guvernatorii de provincii. Datorită acestui fapt, ei beneficiau de o putere politică remarcabilă în regat, cu atât mai mult cu cât posturile erau transmise prin ereditate.

9 Faraonul Kefren cu şoimul Horus, cca 2500 î.Hr.

8 Scrib aşezat, cca 2500 î.Hr.

Unul dintre cei mai mari faraoni ai Regatului Vechi a fost regele Djoser din a treia dinastie, care a organizat expediţii miniere în Peninsula Sinai, de unde se extrăgeau cupru şi turcoaz. El este foarte bine cunoscut şi pentru piramida ❻ sa în trepte din Saqqara, proiectată de Imhotepag. Pe lângă funcţia de arhitect, acesta din urmă le îndeplinea şi pe cele de medic, preot şi demnitar la curte.

A fost unul dintre primii creatori dotaţi cu mai multe talente din istorie, fiind chiar adorat ca divinitate.

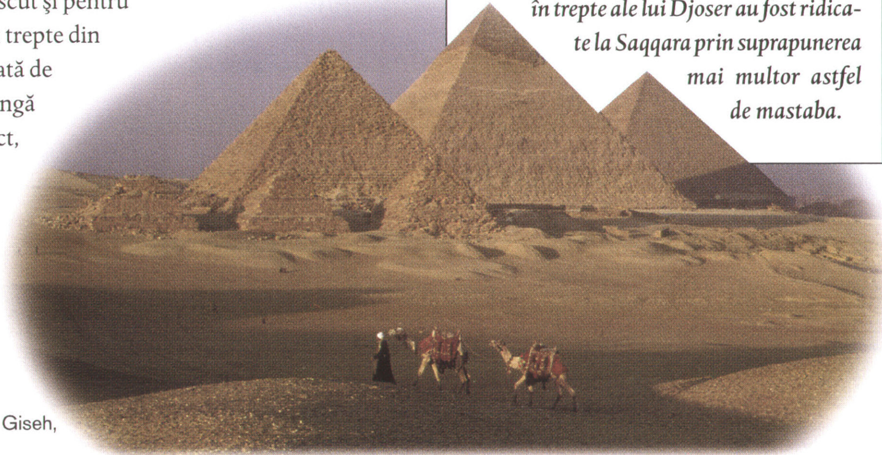
Regatul Vechi a atins apogeul în timpul celei de-a patra dinastii. Faraonul Snefru a condus expediţii de jaf înspre sud în Nubia ❺ (Sudanul de astăzi) şi înspre vest în Libia, luând aur, fildeş şi sclavi ca pradă de război. Fiul său Keops a ridicat marea piramidă de la Giseh ❿, singura dintre cele şapte minuni ale lumii antice care s-a păstrat până în prezent. Succesorii lui Keops, Kefren şi Mykerinos au construit şi ei morminte complexe la Giseh. După faraonul Pepi II din a şasea dinastie, care a domnit mai bine de 90 de ani, au început să apară primele semne ale declinului. Conflictele pentru putere, asasinatele de la curte şi eforturile guvernatorilor din provincii pentru a obţine independenţa au dus la prăbuşirea Regatului Vechi.

5 O familie de nubieni cu animale, cca 1340 î.Hr.

7 *Număratul vitelor*, machetă de lemn, 1990 î.Hr.

Piramidele

Piramidele au fost ridicate începând cu a treia dinastie şi sfârşind cu cea de-a şaptesprezecea, de către egipteni, dar şi de către kuşiţi. Tumulii funerari din perioada predinastică au precedat piramidele care au apărut iniţial sub forma mormintelor construite în unghiuri drepte, numite mastaba („bancă" în arabă). Piramidele în trepte ale lui Djoser au fost ridicate la Saqqara prin suprapunerea mai multor astfel de mastaba.

10 Piramidele din Giseh, sec. III î.Hr.

1 Vedere peste Lacul sfânt al templului lui Amon-Ra de la Karnak, în estul Tebei

Prima şi a Doua Perioadă Intermediară şi Regatul Mijlociu 2160–1552 î.Hr.

Regatul Mijlociu a fost încadrat de două perioade de declin şi sciziuni.

În timpul Primei Perioade Intermediare, care a urmat după căderea Regatului Vechi, Egiptul s-a fragmentat din nou în numeroase regiuni angajate în război civil. Administraţia civilă, comerţul şi economia au suportat astfel o lovitură serioasă. Mai mult, populaţia a suferit de foame ❸ din cauza neglijării sistemelor de irigaţie şi de stocare a alimentelor. Guvernatorii provinciilor din cea de-a unsprezecea dinastie a Tebei din Egiptul de Sus au reuşit în sfârşit să câştige supremaţia în lupta pentru controlul asupra Egiptului. Aceştia au cucerit Egiptul de Jos şi au înfiinţat al doilea regat.

4 Amenemhet III

Faraonii din dinastiile a unsprezecea şi a doisprezecea au preluat puterea de la guvernatorii provinciilor şi au reinstaurat administraţia centrală. Mutarea capitalei regatului la Teba ❶, în Egiptul de Sus, a avut impact şi asupra politicilor religioase. Zeul Amon, care avea un cult special în noua capitală, a fuzionat cu zeul Soarelui Ra, al cărui templu principal se afla la Heliopolis, în Egiptul de Jos, lângă vechea capitală Memfis, dând naştere astfel divinităţii oficiale a regatului, Amon-Ra. Un complex vast de temple ❷ a fost construit la Teba în cinstea sa (pe teritoriul ocupat astăzi de localităţile Luxor şi Karnak).

Faraonul Sesostris III (1878-1843 î.Hr.) a lărgit din nou aria de influenţă a Egiptului, din Nubia, peste Sinai şi până la bogatele oraşe comerciale din Liban (pag. 54). Fiul lui Sesostris, Amenemhet III ❹ (1842-1797 î.Hr.) a deviat cursul unui afluent al Nilului pentru a crea oaza Fayoum. Aici a fost ridicată ultima mare piramidă pentru conducător. Conform tradiţiei tebane, faraonii ce au urmat erau îngropaţi în complexe subterane de morminte din Valea Regilor ❻, la vest de capitală.

Sfârşitul celei de-a douăsprezecea dinastii a marcat debutul celei de-a doua Perioade Intermediare, când ţara a fost din nou împărţită în Egiptul de Sus şi cel de Jos. Această sciziune a favorizat invazia hicsoşilor ❺ (în egipteană, *Hega-khase*: „domnitori din alte tărâmuri"), un grup de triburi indo-europene (*pag. 32*). Ei au pătruns în Egiptul de Jos şi şi-au stabilit capitala, Avaris, în delta Nilului. De acolo au domnit în Egiptul de Jos ca faraoni, în vreme ce dinastiile locale stăpâneau Egiptul de Sus din Teba.

2 Un faraon aducând jertfă zeului Amon-Ra din Teba, cca 1440 î.Hr.

3 **stânga:** Om înfometat cu un bol, cca 2000 î.Hr.
jos: *Hicsoşii invadează Egiptul*, gravură în lemn, sec. XIX

5

6 Valea Regilor, aflată la vest de Teba

1842–1797 î.Hr. | Amenemhet III
Cca 1539–1079 î.Hr. | Regatul Nou
1878-1843 î.Hr. | Faraonul Sesostris III
Cca 1650 î.Hr. | Invazia hicsoşilor

Regatul Nou I cca 1539-1379 î.Hr.

Egiptul antic a atins apogeul puterii sale politice în timpul Regatului Nou. Faraonii celei de-a optsprezecea dinastii au făcut din Egipt statul cel mai influent din Orientul Apropiat.

8 Tutmosis III, cca1460 î.Hr.

În timpul domniei lui Ahmosis I, primul faraon din dinastia XVIII, conducătorii Tebei au reuşit să îi alunge pe hicsoşi şi să extindă dominaţia Egiptului până la graniţa Siriei. Urmaşul lui Ahmosis, Tutmes I (cca 1525–cca 1512 î.Hr.) a cucerit toată Nubia şi a integrat-o în Imperiul Egiptean.

Fiica lui Tutmosis, Hatşepsut ❾ (1503–1482 î.Hr.) s-a căsătorit cu fratele ei vitreg, Tutmes II. După moartea acestuia, ea a preluat puterea, iniţial ca regent pentru nepotul ei, Tutmes III. În cele din urmă, ea şi-a asumat titlul de faraon şi a adus o perioadă de pace şi prosperitate pentru ţară. Au fost organizate expediţii comerciale de amploare, cum ar fi cele din ţinutul Punt (Eritreea şi Somalia de astăzi). La fel ca şi alţi faraoni, Hatşepsut a poruncit să i se ridice un splendid templu funerar ⓫, unul dintre cele mai importante edificii de acest gen.

După moartea ei, Tutmes III ❽ (1504–1450 î.Hr.) a şters orice menţiune a mătuşii şi mamei sale vitrege. În timpul domniei lui, Regatul Nou a atins dimensiunile sale maxime, întinzându-se de la Eufrat în nord, până la Sudanul de astăzi în sud. Pentru a împiedica ascensiunea hitiţilor, faraonii au încheiat alianţe succesive cu Regatul Mitanni. Politica alianţelor a fost dublată de căsătoriile dinastice. Amenhotep III ❼ (1417–1379 î.Hr.) s-a căsătorit atât cu regina egipteană Tiy, cât şi cu două prinţese Mitanni (*pag. 52*). Domnia lui Amenhotep III s-a remarcat prin edificiile ❿ construite şi prin stilul arhitectural. Lunga perioadă în care a condus Egiptul a marcat de asemenea declinul treptat al celei de-a optsprezecea dinastii, accelerat ulterior de politica religioasă a fiului acestuia, Amenhotep IV (Akhenaton).

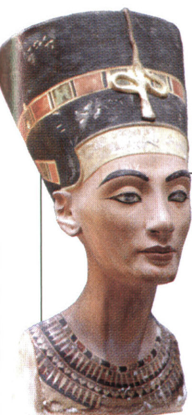

9 Regina Hatşepsut purtând tradiţionala barbă falsă a faraonilor, cca 1490 î.Hr.

7

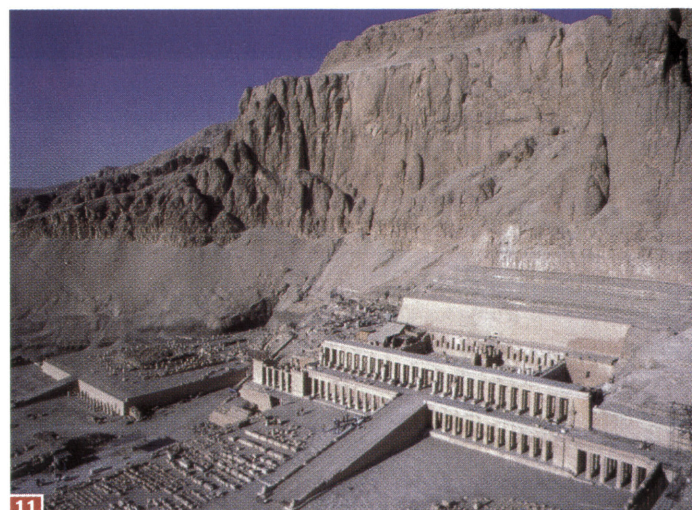

10

sus: Statuie monumentală a lui Amenhotep III şi a reginei Tiy, cca 1370 î.Hr.
jos: *Statuile lui Memnon la Teba în timpul inundaţiilor*, pictură din sec. XIX

Femeile în Egiptul antic

Bustul lui Nefertiti, 1355 î.Hr.

Femeile egiptene se bucurau cam de aceleaşi drepturi ca şi bărbaţii. Ele puteau încheia de sine stătător tranzacţii legale şi puteau practica majoritatea meseriilor. Femeile căsătorite aveau drepturi egale cu soţii lor. Poligamia se practica doar în casele regale. Dintre soţiile faraonilor, „marile consoarte regale“, precum Tiy şi Nefertiti, au avut o influenţă considerabilă. S-au înregistrat unele cazuri în care femeile au devenit faraoni. Căsătoriile între fraţi şi surori aveau loc pentru a asigura puritatea dinastiilor divine. Dacă faraonul era fiul unei concubine, cum s-a întâmplat frecvent în dinastia XVIII, el se căsătorea de obicei cu sora vitregă cea mai apropiată pentru a-şi asigura descendenţa. Ulterior, „soţiile divine ale lui Amon“ au dominat oficial teocraţia tebană în Egiptul de Sus.

11 Templul funerar terasat al lui Hatşepsut din Deir-el-Bahri, Teba de Vest, cca 1470 î.Hr.

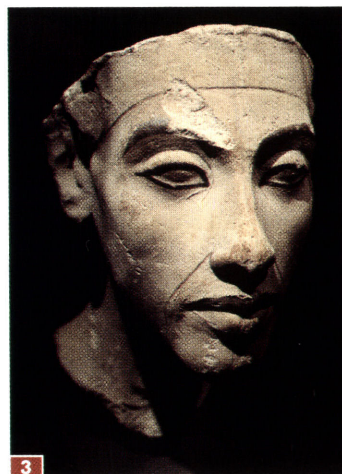
1503–1482 î.Hr. | Hatşepsut
1417–1379 î.Hr. | Amenhotep III
Cca 1525–cca 1512 î.Hr. | Tutmes I
1504–1450 î.Hr. | Tutmes III

Regatul Nou II: Perioada Amarna 1379-1320 î.Hr.

Amenhotep IV a introdus o formă de monoteism şi a interzis vechile culte, stârnind astfel mânia preoţilor, care se temeau că îşi vor pierde influenţa în Egipt.

2 *Nefertiti trecând prin capitală*, schiţă din sec. XX

3 Portretul lui Akhenaton, cca 1355 î.Hr.

Venerarea discului solar, Aten, era deja un lucru comun la curtea faraonului Amenhotep III. Noul faraon, Amenhotep IV (1379–1362 î.Hr.), a interzis însă toate celelalte culte. El şi-a luat numele de Akhenaton ❸ („cel care îl slujeşte pe Aten") şi a înfiinţat o nouă capitală, Akhetnaton, pe câmpiile din centrul Egiptului, la Tell el-Amarna. Procedând astfel, el i-a privat pe preoţii lui Amon-Ra din Teba de puterea lor. În timpul lui Akhenaton, a apărut un stil artistic nou, mai naturalist ❹. În al doisprezecelea an al domniei acestuia, entuziasmul său pentru reformă a început să scadă. Nefertiti ❷, care fusese până atunci egala sa şi „suprema soţie regală", a dispărut, fiind înlocuită de prinţesa Mitanni Kiya (*pag. 52*). Această schimbare putea fi cauzată de ameninţarea crescândă din partea hitiţilor, care a determinat Egiptul şi Regatul Mitanni să se alieze.

La puţin timp după moartea lui Akhenaton, vechile culte au fost reinstaurate. S-a încercat de asemenea eradicarea amintirii „regelui eretic".

Ambii faraoni care i-au urmat s-au căsătorit cu fiicele ❶ lui Akhenaton şi Nefertiti pentru a asigura continuitatea dinastiei. Al doilea faraon, tânărul Tutankhaten, şi-a schimbat numele în Tutankhamon în încercarea unei reveniri la vechea ordine. Nu a avut însă realizări semnificative pe plan politic. Din cauza conflictelor permanente cu hitiţii, puterea generalilor de armată a crescut constant. După moartea sa, aceştia au uzurpat tronul. Unul dintre ei, Ramses I a înfiinţat o dinastie în jurul anului 1320 î.Hr.

1 Fiicele lui Nefertiti şi Akhenaton în faţa discului solar al lui Aten, basorelief, cca 1370 î.Hr.

Fragment din *Imnul lui Akhenaton către Aton*

„Răsăritul Tău este minunat în văzduht,
O, Aton cel viu, originea vieţii!
Când te ridici la răsărit,
Umpli întreg pământul cu frumuseţea Ta;...
Căci Tu eşti splendid, măreţ, strălucitor...
Când cobori de pe cer la apus,
Întunericul se aşterne peste lume precum moartea...
Bezna domneşte,
Lumea este cufundată în tăcere.
Cel care le-a creat s-a dus să se odihnească în ceruri.
Pământul străluceşte când răsari pe boltă,
Când luminezi, Aton, ziua.
Întunericul se risipeşte
Când îţi arunci razele..."

4 Basorelief cu Tutankhamon şi soţia sa, Ankhesenpaaten, care au domnit unsprezece ani, scenă de pe spatele unui tron regal, cca 1340 î.Hr.

Blestemul faraonului Tutankhamon

Descoperirea mormântului aproape intact al lui Tutankhamon în 1922 a fost cea mai mare senzaţie arheologică a secolului trecut. Însă curând, mulţi dintre cei care au participat la săpături au murit în circumstanţe misterioase şi astfel a luat naştere legenda „blestemului lui Tutankhamon". Astăzi se crede că decesele au fost cauzate de către unele bacterii rare, ciuperci sau viruşi conservaţi în mormânt.

sus: Masca mortuară a lui Tutankhamon

1379–1362 î.Hr. | Amenhotep IV (Akhenaton)

Regatul Nou III: Perioada Ramsidă 1320-1070 î.Hr.

Faraonii din dinastiile XVIII şi XIX, care au purtat aproape toţi numele de Ramses, au menţinut coeziunea marelui Imperiu Egiptean.

5 Mumia lui Ramses II

Ramses I a profitat de confuzia ce domnea în jurul tronului la sfârşitul celei de-a optsprezecea dinastii şi a înfiinţat-o pe cea de-a nouăsprezectea. Domnia sa scurtă de doar doi ani s-a soldat doar cu bătălii grele.

Deşi Teba rămânea centrul religios al Egiptului, capitala a fost mutată în Delta Nilului, de unde se putea ajunge mai uşor pe frontul din nord, unde aveau loc lupte crâncene cu hitiţii. Nomazii din Libia, care atacau Egiptul dinspre vest cu regularitate, constituiau şi ei o ameninţare. Fiul lui Ramses I, Seti I, a condus campanii militare în Palestina, Siria şi Sudan, aducând acasă prăzi bogate de război. El a continuat să ridice temple, adăugând în special numeroase coloane marelui complex de la Karnak.

Una dintre cele mai semnificative lupte ❽ împotriva hitiţilor (*pag. 51*) şi a aliatului acestora, prinţul amorit din Kadeş, Siria, a avut loc în 1285 î.Hr. Ramses II ❺ nepotul lui Ramses I, cunoscut drept „cel Mare", un domnitor puternic, dar şi crud şi extravagant, al cărui harem a adus pe lume 150 de copii. El a pornit împotriva duşmanilor săi în fruntea unei mari armate pentru a împiedica pierderea totală a Siriei şi Palestinei. Cu toate acestea, doar norocul l-a scăpat de o înfrângere ruşinoasă. Nimeni nu a ieşit învingător în lupta de la Kadeş, care s-a încheiat cu semnarea unui tratat de pace în 1259 (*pag. 51*).

8 *Ramses II în bătălia de la Kadeş*, schiţă din sec. XIX

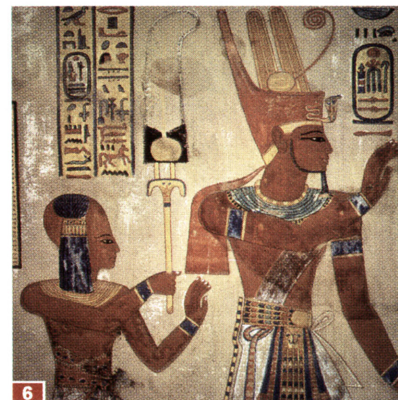
Evreii în Egipt

Printre numeroasele neamuri străine aflate în Egipt în timpul faraonilor se numărau şi evreii, care erau folosiţi fără milă ca sclavi la muncile cele mai grele. Cu toate acestea, ei erau priviţi ca o ameninţare:

„El a zis poporului său: Iată că poporul copiilor lui Israel este mai mare şi mai puternic decît noi.Veniţi să ne arătăm dibaci faţă de el, ca să nu crească, pentru ca nu cumva, dacă se va întîmpla un război, să se unească şi el cu vrăjmaşii noştri, să ne bată şi să iasă apoi din ţară. Şi au pus peste ei isprăvnicei, ca să-i asuprească prin munci grele. Astfel au zidit ei cetăţile Pitom şi Ramses, ca să slujească de hambare lui Faraon." (Exod, capitolul 1, versetele 8-11)

Problemele externe cu care se confrunta Ramses II nu l-au împiedicat, cu toate acestea, să construiască intens. Templul ❾ tăiat în stâncă de la Abu Simbel este cel mai cunoscut dintre nenumăratele temple pe care acesta le-a ridicat sau le-a restaurat.

Cel mai important faraon al celei de-a douăzecea dinastii, Ramses III ❻ (1198–1166 î.Hr.), autor al unor reforme sociale şi administrative semnificative, a fost nevoit să apere Egiptul de atacurile venite din exterior. Popoarele mării (*pag. 33*), printre care se numărau aheii şi filistenii ❼, s-au aliat cu libienii şi au pătruns în Egipt de pe mare şi dinspre uscat. Faraonul nu a reuşit să-i oprească nici pe filisteni să se aşeze în Palestina, nici pe libieni să se stabilească în Egipt (*pag. 56*). Comerţul şi plata tributului au încetat. Dificultăţile economice au dus la nelinişte socială şi la prima grevă înregistrată în istorie.

6 *Ramses III împreună cu unul dintre fiii săi*, frescă, cca 1370 î.Hr.

7 *Prizonieri filisteni*, basorelief pe templul funerar al lui Ramses III de la Medinet Habu

Ramses III a fost ucis în cele din urmă, dar enormele temple şi palate ridicate de el îi păstrează vie amintirea. Succesorii săi şi-au pierdut puterea asupra populaţiei. Străinii aflaţi în Egipt, urmaşi ai mercenarilor sau sclavi, s-au răsculat, iar înalţii preoţi ai lui Amon din Teba au înfiinţat o teocraţie în Egiptul de Sus.

9 Templul lui Ramses II de la Abu Simbel

Cca 1320 î.Hr. | Ramses I

Cca 1198–1166 î.Hr. | Ramses III

Cca 1259 î.Hr. | Încheierea tratatului de pace cu Hattuşil III

A Treia Perioadă Intermediară şi Perioada Târzie 1070–332 î.Hr.

În timpul celei de-a Treia Perioade Intermediare, Egiptul era din nou scindat. Perioada Târzie a constat dintr-o succesiune de intervale de ocupaţie străină şi independenţă.

1 Faraonul Shoshenq I ţinându-i pe evrei prizonieri, inscripţie hieroglifică, cca 930 î.Hr.

Faraonii de după dinastia XX deţineau controlul doar asupra teritoriului Egiptului de Sus. Generalii trupelor de mercenari libieni au devenit tot mai influenţi, până ce unul dintre aceştia, Shoshenq I ❶ (cca 945-924 î.Hr.), a preluat puterea. Mulţumită legăturilor lor dinastice, faraonii libieni au putut iniţial să exercite o oarecare influenţă şi asupra Egiptului de Sus, dar Egiptul de Jos s-a fragmentat într-o mulţime de principate şi regate.

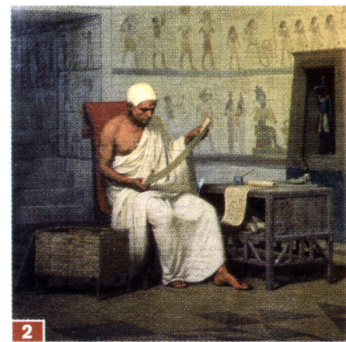
Înalţii preoţi ❷ ai lui Amon din Teba înfiinţaseră deja o formă de teocraţie în Egiptul de Sus, pe care o justificau prin profeţiile „soţiei ❹ divine a lui Amon". Această funcţie o deţineau de obicei prinţesele libiene, mai târziu, cele din familiile regale kuşite.

4 Statuetă a lui Karomama, „soţia divină a lui Amon", cca 870 î.Hr.

Kuşiţii au început să pătrundă în Egipt dinspre Nubia în jurul anului 740 î.Hr. Au preluat tronul faraonilor, mai întâi în Teba, iar în timpul dinastiei XXV ❸, şi în Egiptul de Jos. Au reuşit să creeze un singur stat egiptean în 712. După anul 671 î.Hr., asirienii au început să invadeze ţara şi l-au instalat ca guvernator pe Psamtik I, un prinţ libian din Delta Nilului. În 663, cu ajutorul mercenarilor greci, acesta a declarat independenţa şi a înfiinţat dinastia XXVI. A silit-o pe soţia kuşită divină a lui Amon să o aleagă pe una din fiicele lui ca succesoare şi a câştigat astfel controlul asupra Egiptului de Sus până în 656. Psamtik I i-a adus de asemenea pe comercianţii greci în Egipt, aşezându-i iniţial în Delta Nilului. Cu trecerea timpului, relaţiile cu grecii au devenit tot mai strânse. Faraonii se căsătoreau cu grecoaice, donau oferte votive la templul din Delfi şi băteau monede după modelul grecesc.

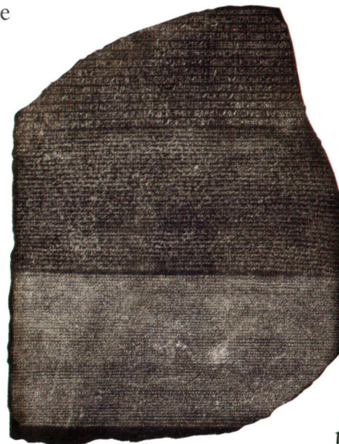
Perşii ❺ au cucerit Egiptul în anul 525 î.Hr. şi l-au integrat în imperiul lor. După numeroase răscoale, Egiptul şi-a recâştigat temporar independenţa, dar a căzut din nou sub dominaţia perşilor în 343. Când Alexandru cel Mare a cucerit Imperiul Persan în 332 î.Hr., el a preluat şi Egiptul, fondând oraşul Alexandria. După moartea sa şi sub conducerea Ptolemeilor, Egiptul a redevenit o putere în zona de est a Mării Mediterane.

2 Preot egiptean citind manuscrise

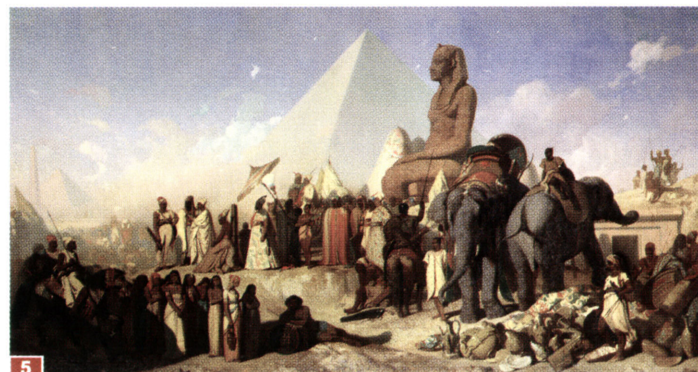
3 Taharka, din dinastia XXV, îngenuncheat în faţa zeului-şoim Hemen

Hieroglifele

Hieroglifele egiptene sunt o scriere pictografică utilizată în special pe monumente şi în textele religioase. Egiptenii foloseau hieroglife simplificate în viaţa de zi cu zi până la introducerea creştinismului, când au trecut la scrierea cu afabetul grec. De-a lungul secolelor, sensul hieroglifelor s-a pierdut. În 1799, un ofiţer francez, care venise în Egipt cu expediţia lui Napoleon, a descoperit „Piatra de la Rosetta". Pe acest monument datând din sec. II î.Hr., textul era inscripţionat atât cu hieroglife, cât şi cu litere greceşti. Graţie acestei descoperiri, filologii au putut în sfârşit descifra hieroglifele în 1822.

sus: Piatra de la Rosetta, cca 196 î.Hr.

5 *Faraonul Psamtik III este înfrânt şi forţat să se supună regelui persan Cambyses, pictură din sec. XIX*

945 î.Hr. | Shoshenq I înfiinţează dinastia XXII

712 î.Hr. | Unificarea Egiptului

Începând cu cca 740 î.Hr. | Înaintarea kuşiţilor

Începând cu 671 î.Hr. | Invazia asirienilor

Religia Egiptului

Egiptenii se închinau unui număr mare de zei, a căror importanţă depindea şi se schimba în funcţie de circumstanţele sociale şi politice.

Primele forme de religie egipteană datează din sec. IV î.Hr. La început, zeii erau zoomorfi, devenind apoi şi antropomorfi. Ei erau reprezentaţi frecvent sub forma unor creaturi hibride, precum zeul Horus cu cap de şoim, sau Amon ❼ cu cap de berbec. Făcând parte dintr-un panteon vast, zeii erau asociaţi cu cele mai importante centre religioase şi principalele oraşe aveau întotdeauna o semnificaţie specială. Erau adoraţi în tot regatul, contribuind şi la o ierarhizare culturală şi geografică în cadrul cultului oficial. În vechiul regat, zeul suprem era cel al Soarelui, Ra, onorat la Heliopolis, lângă capitala Memfis. Odată cu ascensiunea Tebei în timpul Regatului Mijlociu, zeul oraşului, Amon, a devenit şi el extrem de important, fiind în cele din urmă contopit cu Ra şi dând naştere lui Amon-Ra. Faraonul Akhenaton a încercat zadarnic să introducă adorarea lui Aten, care nu avea o formă umană, ci era reprezentat doar de discul solar.

Egiptenii credeau că şi zeii îmbătrânesc şi mor. Osiris ❽, înfăţişat sub formă de mumie, simboliza moartea. El a fost ucis şi dezmembrat de fratele său, Seth, zeul deşertului, fiind însă readus la viaţă de sora sa ❾, ❿. Osiris a devenit astfel un simbol al fertilităţii şi al energiei regeneratoare ⓫. Primii faraoni erau consideraţi a fi trimişii lui Horus, fiul lui Isis şi Osiris.

La sfârşitul Regatului Vechi au apărut primele menţiuni despre judecata morţilor, care trebuiau să dea socoteală pentru faptele lor în faţa lui Osiris şi Ra. Ei puteau continua să existe ca spirite binecuvântate, dar puteau fi şi osândiţi, iar pedeapsa era aspră, uneori constând chiar în anihilare totală.

Prin mumificare, aşezarea obiectelor alături de morţi, construirea de morminte, precum piramidele, se dorea continuarea vieţii pământeşti şi după moarte. Decedaţii ⓬ erau protejaţi cu ajutorul ritualurilor şi incantaţiilor. Egiptenii foloseau amulete şi obiecte purtătoare de noroc, precum scarabeii ❻, pentru a se apăra de pericole şi a se bucura de fertilitate.

Rolul faraonului de a intermedia între oameni şi zei a scăzut în importanţă odată cu decăderea Regatului Nou şi disiparea puterii. Unele animale, cum ar fi pisicile şi crocodilii, erau adorate ca intermediari cu lumea spiritelor. Multe animale de acest fel au fost mumificate şi aşezate în cimitire sau morminte. În timpul Perioadei Târzii, au apărut unele culte elitiste, precum cel al lui Isis şi Osiris, care au fost populare şi în Imperiul Roman.

6 Brăţară de aur cu scarabeu, cca 890 î.Hr.

7 Statuia zeului cu cap de berbec Amon, sec. III î.Hr.

8 *Zeul Osiris*, frescă egipteană, cca 1306 î.Hr.

9 Zeiţa Isis îl alăptează pe Horus pe tronul ei, sec. VII

10 *Cultul lui Isis*, frescă romană, sec. I

11 Pat de seminţe reprezentându-l pe Osiris, sec. II î.Hr.

12 *Procesiune de bocitori*, frescă, cca 1370 î.Hr.

Fragment din *Cartea morţilor*

„Eu deschid calea în cer, precum şi pe pământ, întrucât eu sunt fiul vostru iubitor Osiris! Am devenit duh, purificat, sfânt şi înarmat cu cuvinte magice în stare să dezlege vrăji... Zei ai boltei nesfârşite, spirite cereşti! Priviţi-mă cu toţii! Mi-am încheiat călătoria şi vin aici în faţa voastră."

sus: Ilustraţie din *Cartea morţilor*, cca sec. XII î.Hr.

663 î.Hr. | Psamtik I înfiinţează dinastia XXVI
525 î.Hr. | Perşii cuceresc Egiptul
Cca 404 î.Hr. | Răscoale în Egipt
343 î.Hr. | Perşii pun din nou stăpânire asupra Egiptului
332 î.Hr. | Începe domnia lui Alexandru cel Mare în Egipt

Hitiţii cca 1570–650 î.Hr.

Hitiţii au fost un popor indo-european care a migrat din stepele aflate la nord de Marea Neagră, pătrunzând în Asia Mică în cel de-al doilea mileniu î.Hr. De acolo, ei şi-au continuat expansiunea în Siria şi Mesopotamia, unde au format un imperiu ce rivaliza cu Regatul Nou egiptean pentru supremaţia în Orientul Apropiat. Imperiul Hitit a fost distrus de popoarele mării în 1200 î.Hr.

1 Arcaş şi vizitiu, sec. IX î.Hr.

Regatul Vechi cca 1570–1343 î.Hr.

În Asia Mică, hitiţii au venit în contact cu o civilizaţie avansată, mai veche, de la care au preluat cultura şi numeroase concepte religioase.

2 Un cuplu hitit, cca 800 î.Hr.

Zeii hitiţi

Hitiţii purtau numele de „poporul celor o mie de zei". Pe lângă propriile zeităţi, ei au adotat numeroase divinităţi şi concepte religioase de la vecinii lor, Cultul naţional oficial consta în adorarea unei perechi de zei asociaţi cu vremea şi soarele, care erau şi cei mai importanţi în panteonul hitit. Divinităţile vegetaţiei, munţilor şi apei jucau şi ele un rol important în viaţa religioasă de zi cu zi a hitiţilor.

Divinităţi hitite

Unul dintre cele mai vechi oraşe din lume, Çatal Hüyük (*pag. 27*), a apărut în Anatolia probabil încă în mileniul VII î.Hr. Oraşul aflat pe coasta de vest în Asia Mică şi cunoscut cu numele de Troia ❺ (Ilium, *pag. 80*) conform *Iliadei* lui Homer, sau *Willusa* potrivit surselor hitite, aparţinea de asemenea perimetrului cultural al vechii Anatolii. Hitiţii s-au stabilit iniţial, însă, în centrul Anatoliei, în ţinutul populaţiei hatti, a cărei denumire au împrumutat-o. Au format acolo numeroase comunităţi care au rămas autonome până în jurul anului 1630 î.Hr., când regele Labarnas II le-a unificat. Acesta şi-a stabilit de asemenea capitala în vechiul oraş Hattuşaş, al cărui nume l-a preluat, devenind Hattuşil I.

Hattuşil a lărgit graniţele Regatului Vechi pe care îl înfiinţase prin campanii militare ❶ în vestul Asiei Mici şi nordul Siriei. Nepotul său Mursilis I a cucerit importantul centru comercial sirian din Aleppo şi a ajuns cu armatele sale în Babilon în jurul anului 1600 î.Hr.

3

Pe lângă funcţia de comandant al forţelor armate, regele hitit, împreună cu regina sa, luau parte la cultul naţional jucând rolul zeului vremii ❸ şi al zeiţei soarelui. Regina participa la reuniunile consiliului, deţinea propria cancelarie şi putea menţine relaţii diplomatice cu alţi suverani. După moartea regelui, ea îşi păstra atribuţiile şi titlurile în calitate de văduvă. În general, femeile ❹ trăiau bine, fie că erau căsătorite ❷, văduve sau divorţate. Legile hitite erau destul de libertine în comparaţie cu ale celorlalte civilizaţii din Orientul Apropiat, de exemplu pedeapsa cu moartea fiind rar aplicată. Asasinarea lui Mursilis I de către cumnatul său Hantilis în jurul anului 1590 î.Hr. a creat un vid de putere şi a dat naştere unei revolte a nobilimii. Din această cauză, hitiţii au pierdut dominaţia asupra Siriei şi a Regatului Hurit Mitanni şi s-au retras în Anatolia.

4 **stânga:** Zeul hitit al vremii cu un mănunchi de fulgere, sub discul solar înaripat
sus: Femeie hitită torcând, sec. VIII–VII î.Hr.

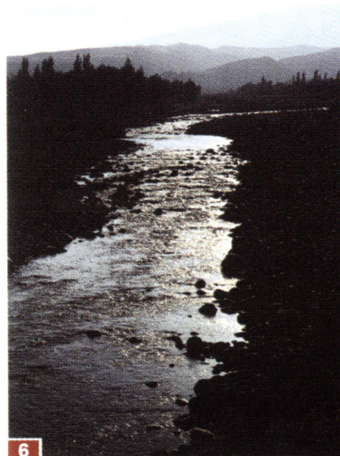

5 Reconstituire a vechii cetăţi Troia

Cca 2000 î.Hr. | Hitiţii pătrund în Asia Mică
Cca 1570-1590 î.Hr. | Regatul Vechi
Cca 7000 î.Hr. | Fondarea oraşului Çatal Hüyük
Cca 1630 î.Hr. | Hattuşil I unifică comunităţile hitite
Cca 1590 î.Hr. | Asasinarea lui Mursilis I

Regatul Nou cca 1335–1200 î.Hr.

Ascensiunea hitiţilor a marcat naşterea Regatului Nou. Slăbit de conflictele sângeroase cu Egiptul, imperiul a reuşit să încheie pace cu acesta, dar a fost în cele din urmă distrus de popoarele mării.

6 Râul Orontes din Siria

Hitiţii au trecut printr-o perioadă de tranziţie şi haos, în care s-au confruntat cu duşmani din imediata lor apropiere, precum poporul gaşga. În jurul anului 1335 î.Hr., Suppiluliumas I (care a domnit între 1380-1346 î.Hr.), fratele lui Arnuwanda, a înfrânt Regatul Mitanni şi şi-a câştigat vasali din rândul prinţilor amoriţi din Siria, înfiinţând astfel Imperiul Hitit (*pag. 53*). Şi-a fortificat capitala şi a reorganizat statul în provincii conduse de prinţi. L-a trimis pe fiul său Telipinus la Aleppo, pentru a deveni regele-preot al zeului vremii, care era adorat şi acolo. Atât Suppiluliumas, cât şi fiul său Mursilis II ❷ (1345–1315 î.Hr.) şi nepotul său Muwattalis (1315–1290 î.Hr.) au fost implicaţi în conflicte cu Egiptul (*pag. 47*), care se aliase cu Regatul Mitanni şi dorea supremaţia asupra Siriei. Prin 1285, Muwattalis şi faraonul Ramses II s-au luptat pe râul Orontes ❻ din Siria în bătălia de la Kadeş ❾. Niciuna dintre părţi nu a ieşit învingătoare, dar Muwattalis şi-a păstrat controlul asupra Siriei. Doar după semnarea unui tratat între Hattusilis III şi egipteni în 1259 î.Hr., cele două state vlăguite de război s-au putut bucura de pace pentru restul secolului respectiv. În această perioadă, conflictele dintre familia regală şi aristocraţie au fragmentat regatul. La aceste dificultăţi s-au adăugat şi pierderea recoltelor şi foametea, care au impus importarea cerealelor din Egipt. Imperiul Hitit era atât de slăbit, încât nu a mai putut face faţă presiunii popoarelor mării (*pag.33*), mai ales a aheilor.

7 Tăbliţă de faianţă purtând sigiliul regelui Mursilis II şi scrisă cu hieroglife hitite şi caractere cuneiforme; cca 1300 î.Hr.

Şirul de regi hitiţi ❽ s-a terminat brusc cu Suppiluliumas II la începutul sec. XII î.Hr. Capitala Hattuşaş a fost rasă de pe faţa pământului de duşmani necunoscuţi. Aceştia puteau fi războinici din rândurile poporului gaşga, foşti mercenari, sau poate că s-au răsculat locuitorii oraşului. Troia (*pag. 80*), un stat hitit vasal de pe teritoriul Turciei de astăzi, a fost şi ea distrusă în aceeaşi perioadă.

Mici regate hitite independente au supravieţuit doar în sud-estul Anatoliei şi nordul Siriei, în sec. VII î.Hr. Ele au fost însă înghiţite de Noul Imperiu Asirian aflat în expansiune, iar restul Anatoliei s-a scufundat într-un „ev întunecat" până la apariţia frigienilor şi a lidienilor (*pag. 53*).

9 Trei oşteni în marş, sec. IX î.Hr.

8 Statuia unuia dintre ultimii regi hitiţi, sec. IX î.Hr.

Tratatul de pace dintre Hattusilis III şi Ramses II

„Iată, Reamasesa-mai-amana, marele rege şi stăpânitor al ţării Egiptului, a încheiat o pace frăţească cu Hattusili, marele rege şi stăpânitor al ţării Hatti. Iată, copiii lui Reamasesa, marele rege şi stăpânitor al ţării Egiptului, vor rămâne pururi în pace şi înfrăţire cu copiii lui Hattusili, marele rege şi stăpânitor al ţării Hatti. Ei vor păstra legătura de frăţie şi pace; ţara Egiptului şi ţara Hatti vor rămâne pururi în pace şi înfrăţire ca şi noi."

Tratatul de pace redactat în scriere cuneiformă, 1259 î.Hr.

1335 î.Hr. | Înfiinţarea Imperiului Hitit
Cca 1285 î.Hr. | Lupta de la Kadeş
1259 î.Hr. | Încheierea unui tratat de pace cu Egiptul
Cca 1200 î.Hr. | Ultimul rege hitit, Suppiluliumas II
Cca 1200 î.Hr. | Distrugerea Troiei

1 Coif de bronz din Urartu, sec. VIII î.Hr.

Regatele de lângă „Semiluna fertilă“

cca 1500–546 î.Hr.

Pe lângă marile imperii create de hitiţi, asirieni, babilonieni, perşi sau egipteni, au existat şi multe regate adesea efemere în Asia Mică, nordul Siriei şi Mesopotamia. Ele au jucat rolul de state-tampon între marile puteri şi se aflau frecvent sub ocupaţie străină. Se dorea totuşi încheierea de alianţe şi de acorduri cu ele, pentru asigurarea rutelor comerciale care le traversau teritoriul. Când formaţiunile statale puternice din vecinătate intrau în declin sau se destrămau, aceste mici regate cunoşteau perioade de independenţă sau chiar câştigau controlul şi influenţa asupra întregii regiuni.

Mitanni şi Urartu

În nordul Semilunii Fertile s-a format Regatul Mitanni al huriţilor indo-iranieni. După o perioadă de dominaţie a hitiţilor, Regatul Urartu a uzurpat Regatul Mitanni.

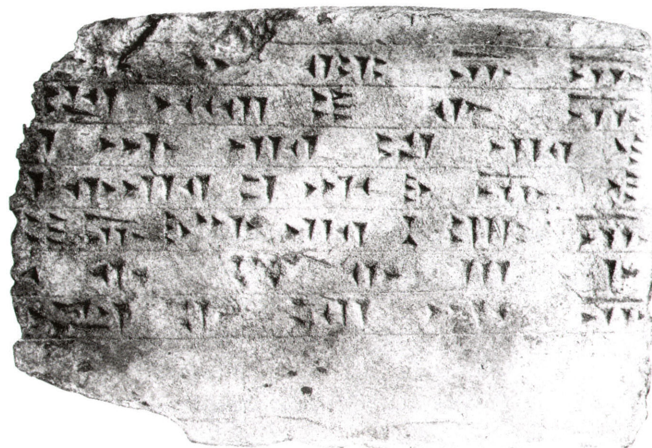
La începutul sec. XV î.Hr., odată cu destrămarea Vechiului Regat Hitit, huriţii au înfiinţat Regatul Mitanni, condus de o elită. În perioada de apogeu, între

3 Tăbliţă votivă de bronz din Urartu, înfăţişându-l pe zeul vremii, Teişeba

1450–1350 î.Hr., regatul se întindea de la Marea Mediterană, prin Siria şi până în estul Anatoliei, Armenia şi nordul Mesopotamiei, unde Asiria era doar un stat vasal al huriţilor. Primele documente, scrise în alfabetul akkadian datează de la începutul mileniului III î.Hr., dar au continuat să apară de-a lungul următoarelor două milenii inscripţii redactate în akkadiană, sumeriană, hitită, ugarită, ebraică şi hurită. Huriţii au intrat iniţial în conflict cu egiptenii pentru dominaţia Siriei (*pag. 46*), dar au încheiat apoi o alianţă cu faraonii dinastiei XVIII pentru a contracara noua ameninţare venită din partea hitiţilor. Alianţa a fost consolidată de-a lungul mai multor generaţii prin căsătorii. În cele din urmă, după ce al doilea regat asirian ieşise de sub dominaţia statului Mitanni, huriţii au fost cuceriţi în jurul anului 1335 î.Hr. de hitiţii conduşi de regele Suppiluliumas, în timpul căruia Imperiul Hitit şi-a atins apogeul.

În Urartu, o regiune de lângă Lacul Van din estul Anatoliei ❹, urmaşii huriţilor au format mai multe regate după căderea Noului Regat Hitit în 1200 î.Hr., cauzată de invazia mai multor triburi. Un stat unificat a apărut în regiune doar în jurul anului 860 î.Hr. Regii din Urartu ❷ au extins graniţele regatului lor dincolo de Munţii Caucaz, în estul Anatoliei şi nord-vestul Iranului.

2 Inscripţie despre Sardur III din Urartu, cca 700 î.Hr.

Economia era bazată în principal pe exploatarea şi prelucrarea de minereu ❶, ❸, precum şi pe agricultură şi comerţ.

În sec. VIII au apărut numeroase conflicte cu Noul Imperiu Asirian pentru controlul asupra rutelor comerciale şi zăcămintelor de minereu. Asirienii s-au aliat cu cimerienii (*pag. 33*), o populaţie nomadă de origine indo-europeană şi au învins Urartu în 714. Epopeea Regatului Urartu se încheie în 640 î.Hr., cu invazia cimerienilor şi a sciţilor, urmată de cea a armenilor dinspre sud-vestul Europei. Regiunea a rămas de altfel mult disputată de către marile imperii, inclusiv de cel roman, al parţilor şi al sasanienilor.

4 Peisaj din estul Anatoliei

Cca 1500 î.Hr. | Înfiinţarea Regatului Mitanni
Cca 1400 î.Hr. | Încheierea alianţei între Egipt şi Mitanni
Cca 1200 î.Hr. | Căderea Noului Regat Hitit
Cca 1100 î.Hr. | Înfiinţarea Regatului Frigian
Cca 860 î.Hr. | Unificarea regatelor Urartu
Cca 750 î.Hr. | Războiul dintre Urartu şi asirieni

Frigia şi Lidia

După căderea Imperiului Hitit în jurul anului 1200 î.Hr., Anatolia a intrat într-o epocă de declin cultural până la apariţia frigienilor în sec. VIII î.Hr. Un veac mai târziu, lidienii au acaparat un teritoriu considerabil, unde şi-au format regate puternice.

Frigienii ❼ au ieşit din zona balcanică la începutul sec. XI î.Hr. şi s-au stabilit în Asia Mică. În sec. VIII, Regatul Frigian din inima Anatoliei prospera deja, întreţinând relaţii comerciale şi culturale cu grecii înspre apus, şi cu Regatul Urartu şi asirienii la răsărit. Zăcămintele bogate de aur din regiune au dat naştere mitului regelui Midas ❿, fiul zeiţei Cibele şi al lui Gordius, legendarul fondator al regatului. Midas s-a sinucis la începutul sec.VII î.Hr., când cimerienii, împinşi spre vest de către sciţi, au ars capitala frigiană Gordium până la temelii.

Lidienii ❺ au preluat apoi controlul părţii vestice a Asiei Mici, învingându-i pe cimerieni şi încercând să extindă regatul lor spre apus, prin cucerirea coloniilor greceşti de pe coasta Anatoliei (Ionia) şi a întregului platou anatolian. Graniţa de răsărit a fost fixată pe râul Halys din centrul şi nordul Anatoliei, printr-un acord încheiat mai întâi cu mezii (*pag. 60*), apoi şi cu perşii. Ultimul rege lidian, Cresus ❻, a cărui bogăţie ❽ a devenit legendară, a cucerit aproape toate oraşele greceşti de pe coastă. El şi-a continuat campania spre est, în pofida prezicerii oracolului de la Delfi care la prevenit că un mare imperiu va cădea dacă va traversa râul Halys (Kizil Irmak) de pe teritoriul actual al Turciei. Cresus s-a aventurat totuşi în 546 î.Hr. şi a atacat Persia, dar a fost înfrânt de regele persan Cirus II. Profeţia s-a adeverit, doar că puternicul imperiu care s-a prăbuşit a fost cel lidian. Potrivit legendei, Cresus a fost graţiat ⓫ cu puţin înainte de a se fi aplicat sentinţa de ardere pe rug şi este posibil să fi rămas la curtea persană.

Frigienii şi lidienii au supravieţuit, nu doar prin mituri, ci şi prin moştenirea culturală lăsată grecilor şi romanilor, în care se înscrie cultul lui Dionysos şi al „marii mame“ Cibele. Tot ei au fost cei care au adus în Europa practica baterii monedelor ❾.

5 *Ruinele templului lui Artemis din capitala lidiană Sardis*, gravură în metal din sec. XIX

8 *Solon, legiuitorul şi călătorul atenian, în faţa lui Cresus, care se laudă cu bogăţiile sale*, pictură de Gerard van Hornthorst, 1624

11 *Cresus, care urma să fie ars pe rug, este iertat de Cirus*, gravură în lemn din sec. XIX

6 Statuie funerară a regelui Cresus, cca 520 î.Hr.

9 Monedă lidiană de aur din timpul domniei lui Cresus, sec. VI î.Hr.

7

10

sus: Coif frigian de bronz, sec. VI î.Hr.
jos: *Fiica lui Midas este transformată în aur la atingerea tatălui ei*, litografie în culori din sec. XIX

Legenda lui Midas

Legenda lui Midas spune că zeul Dionysos i-a îndeplinit regelui dorinţa de a transforma în aur tot ceea ce atingea. Atunci însă când până şi mâncarea şi băutura pe care le atingea se prefăceau în aur, regele risca să moară prin înfometare. Zeul i-a poruncit lui Midas să se îmbăieze în râul Pactolos pentru a fi eliberat de darul său. De aceea, se spune că micul râu din Asia Mică ar fi atât de bogat în aur. Potrivit altui mit, Apolo i-ar fi dat urechi de măgar lui Midas pentru că l-a considerat câştigător pe Pan, rivalul zeului într-un concurs muzical, pe care fusese chemat să îl arbitreze. Midas a fost nevoit să îşi ascundă urechile sub o bonetă frigiană.

Statuia lui Paris cu bonetă frigiană (sec. IV î.Hr.)

714 î.Hr.	Asirienii cuceresc Regatul Urartu
Cca 700 î.Hr.	Sinuciderea regelui Midas
Cca 700 î.Hr.	Lidia devine o putere comercială
640 î.Hr.	Sciţii invadează Urartu
Cca 560-546 î.Hr.	Domnia lui Cresus
546 î.Hr.	Cirus II îl învinge pe Cresus

1 Sirian cu leoaică şi berbec, statuetă de fildeş, sec. IX-lea î.Hr.

SIRIA ŞI PALESTINA 3000–332 î.Hr.

Siria şi Palestina au avut o importanţă strategică din punct de vedere militar, comercial şi cultural, aflându-se la confluenţa primelor civilizaţii avansate din Egipt, Asia Mică, Mesopotamia şi Marea Egee. Puterile vecine se aflau în conflict permanent pentru controlul asupra regiunii, nepermiţând crearea unui stat local unificat. Din cauza invaziilor devastatoare ale popoarelor mării s-a format în sfârşit acel vid de putere necesar apariţiei de scurtă durată a regatelor puternice ale lui David şi Solomon. În aceeaşi perioadă, fenicienii au construit un imperiu comercial care se întindea de la coastele de vest ale Anatoliei până la marginea Oceanului Atlantic.

Canaaneenii şi amoriţii

Canaaneenii şi amoriţii au dat naştere împreună unei civilizaţii avansate care îmbina elemente de stil din întregul Orient antic şi scoteau în evidenţă poziţia strategică a Siriei şi Palestinei.

Primii locuitori ai Palestinei purtau numele de canaaneeni, iar cei ai Siriei se numeau amoriţi, sau canaaneeni răsăriteni. Ambele populaţii aparţineau din punct de vedere lingvistic grupei semite. Nu au fost niciodată unificate politic, locuitorii trăind în oraşe-stat conduse de prinţi sau preoţi-regi. Rămăşiţele oraşului canaanean Ierihon, care datează de la începutul mileniului IX î.Hr., sunt considerate cele mai vechi dovezi ale unei vieţi urbane. De-a lungul veacurilor, conducătorii egipteni, hitiţi, asirieni şi babilonieni s-au luptat pentru supremaţia asupra Palestinei şi Siriei.

Centrele comerciale de pe coasta Mării Mediterane deţineau o poziţie privilegiată printre oraşele-stat. Byblos ❸ a fost iniţial cel mai activ dintre acestea, având legături comerciale cu Egiptul încă din mileniul III î.Hr. Era de asemenea principalul port pentru exportul cedrului libanez şi al articolelor de lux ❹ produse local pentru pieţele egiptene. La mijlocul sec. XIII î.Hr., oraşul Ugarit, care se afla mai la nord, a înlocuit Byblosul ca port principal. Negustorii ❻ micenieni aveau chiar propriul cartier în oraş, ceea ce scoate în evidenţă relaţiile comerciale strânse cu civilizaţiile egeene. Creând pe rând alianţe cu hitiţii şi cu egiptenii, regii din Ugarit ❺ şi-au putut păstra independenţa până la începutul sec. XII, când oraşul a fost cucerit de popoarele mării şi distrus în întregime.

Săpăturile arheologice efectuate la Ugarit, astăzi oraşul Ras Shamra, au scos la lumină mai multe biblioteci cu manuscrise antice redactate în cel puţin patru limbi.

2 Fundaţia unui turn circular din Ierihon, 7000 î.Hr.

3 **sus:** Ruinele templului cu obeliscuri din Byblos
4 **stânga:** Podoabă egipteană de aur găsită la Byblos, sec. XIX î.Hr.

5 Regele din Ugarit la vânătoare, detaliu de pe o placă de aur, sec. XIV–XIII î.Hr.

Baal, statuetă, sec. XIV–XIII î.Hr.

Baal

Baal, sau Baalat la forma de feminin, era numele supremei zeităţi a oraşelor canaaneene şi amorite. Erau adorate şi alte divinităţi, precum Astarte, zeiţa fertilităţii şi a războiului. În Palestina, cultul monoteist al lui Yahve rivaliza cu un cult mai vechi închinat lui Baal, pe care a reuşit de altfel să îl înlocuiască.

6 Doi bărbaţi încheie un contract, basorelief de calcat din oraşul Ugarit, sec. XIV î.Hr.

Cca 3000 î.Hr. | Ascensiunea Byblosului
Cca 1200 î.Hr. | Cucerirea Ugaritului
Cca 850 î.Hr. | Fenicienii domină regiunea mediteraneană
Cca 9000 î.Hr. | Fondarea Ierihonului
Cca 1300 î.Hr. | Ugarit devine centru comercial
850 v. Hr. | Ascensiunea Tyrului

Oraşele-stat feniciene

Fenicienii sunt consideraţi a fi cei mai desăvârşiţi navigatori ai Antichităţii. Ei făceau comerţ, înfiinţând colonii şi răspândindu-şi cultura, asemănătoare celei canaaneene şi amorite, în întreaga Mare Mediterană şi nu numai.

După ravagiile făcute de popoarele mării, centrul comerţului s-a mutat la sud de Siria, pe teritoriul de astăzi al Libanului. Grecii numeau această regiune „Fenicia" („ţinutul purpurei"), datorită preţioasei vopsele produse acolo. La fel ca şi în perioada canaaneenilor şi a amoriţilor, Fenicia era alcătuită din oraşe-stat conduse de regi ❼ şi familii influente de negustori. Din cauza diminuării competiţiei miceniene şi minoice, fenicienii ⓬ au câştigat controlul în Marea Mediterană până la coastele Peninsulei Iberice şi în nordul Africii. Au înfiinţat numeroase colonii ❽, printre care şi Cartagina („noul oraş") în jurul anului 814 î.Hr. (*pag. 106*), care avea să devină principala putere maritimă din vestul Mediteranei. Reţeaua comercială feniciană ⓫ se întindea până în Marea Britanie şi Insulele Canare, existând chiar o ipoteză că fenicienii ar fi înconjurat Africa la începutul sec. VI î.Hr. Ei au păstrat absolut secrete cunoştinţele despre oceanul de dincolo de „Coloanele lui Herakles", cum era numită Strâmtoarea Gibraltar, şi au răspândit legende terifiante ❿ despre acea parte a lumii pentru a-şi speria rivalii.

Sidonul ❾ şi Tyrul erau cele mai importante oraşe-stat feniciene, iar conducătorii lor aveau legături strânse cu regii din Israel şi Iuda. În sec. X î.Hr., Hiram I al Tyrului l-a ajutat pe regele Solomon să construiască o flotă comercială pentru o expediţie la Marea Roşie. Tyrul a atins apogeul în timpul domniei lui Ittobaal I, care a cucerit Sidonul în sec. IX. În această perioadă, fenicienii simţeau deja ameninţarea militară a vecinilor, Asiria şi Babilon, care începuseră să le ceară tribut. Doar Tyrul, aflat pe o insulă invincibilă, a putut rezista presiunii. Sidonul a fost pierdut, dar a reuşit să-şi păstreze independenţa în ciuda asediului lung de 13 ani la care l-a supus Nabucodonosor II al Babilonului şi care s-a încheiat în anul 573 î.Hr. Perşii, în schimb, au respectat autonomia fenicienilor, care au alcătuit baza flotei persane în luptele împotriva grecilor.

Alexandru cel Mare a fost primul care a reuşit să cucerească Tyrul (*pag. 96*) în anul 332 î.Hr., după un asediu de şapte luni, în timpul căruia a construit un dig de la ţărm până la insula pe care se afla oraşul. Deşi fenicienii au căzut apoi sub conducerea diadohilor şi a romanilor, ei au reuşit să îşi păstreze vie identitatea lor culturală şi religioasă.

10 Monedă feniciană de argint, cu imaginea unei nave comerciale urmărită de un monstru marin

stânga: un rege cu tulpini de lotus, tăbliţă de fildeş, sec. VIII–VII î.Hr.
sus: ruinele unei colonii feiniciene din Sa Caleta de pe insula Ibiza, înfiinţată prin 650 î.Hr.

Vedere a Sidonului, cu Libanul pe fundal, litografie în cretă, sec. XIX

Răpirea Europei

Potrivit mitologiei greceşti, Zeus, care era divinitatea supremă, s-a metamorfozat într-un taur alb şi a răpit-o pe Europa, fiica regelui fenician Agenor. Din unirea lor a ieşit Minos, legendarul rege al Cretei. Multe din influenţele care ajungeau în Europa dinspre Asia treceau mai întâi prin Creta, aşa cum a fost şi cazul alfabetului fenician.

Răpirea Europei, pictură de Rubens, sec. XVII

11 *Negustori fenicieni*, gravură în lemn din sec. XIX

12 *Navă comercială feniciană în largul mării*, basorelief în lut

Cca 600 î.Hr. | Fenicienii înconjoară Africa
332 î.Hr. | Alexandru cel Mare cucereşte Tyrul
Cca 814 î.Hr. | Fondarea Cartaginei
572 î.Hr. | Nabucodonosor II asediază Tyrul

Primii evrei şi regatele lui David şi Solomon

Evreii au pătruns în Palestina în sec. XIII î.Hr. Conflictele cu localnicii au stimulat formarea unei civilizaţii militare, care a unificat triburile răzleţe şi a favorizat crearea unui stat naţional în jurul anului 1020 î.Hr.

1 Evreii cuceresc oraşul canaaneean Ierihon

După ce numeroase oraşe-stat canaaneene din Palestina au fost distruse de popoarele mării la începutul sec. XIII î.Hr., filistinii ❸ s-au stabilit pe coastă şi au înfiinţat o federaţie de oraşe-stat independente. Tot atunci au sosit şi arameenii de origine semită, printre care se numărau şi triburile lui Israel ❶. Grupuri de evrei trăiseră anterior în Egipt, după cum aflăm din legenda biblică a lui Moise. Toţi evreii ❼ erau legaţi de adorarea lui Yahve. Unicitatea acestei divinităţi în panteonul de zei din Orientul Apropiat şi puritatea cultului său caracterizau societatea lor. În jurul anului 1020 î.Hr., Saul a fost proclamat regele evreilor şi comandantul armatei în lupta împotriva celorlalte triburi aramaice şi a filistinilor. El nu deţinea însă nici un fel de autoritate internă, cum ar fi perceperea dărilor. După moartea lui Saul ❷, David ❹ conducătorul militar de succes, din tribul lui Iuda, a fost ales rege în jurul anului 1004 î.Hr. Spre deosebire de Saul, David se baza pe propria armată, cu ajutorul căreia obţinea fonduri şi confisca proprietăţi. El a înfrânt autonomia triburilor răzleţe ale lui Israel şi a creat un stat unificat, cu capitala la Ierusalim, care devenea astfel centrul politic şi religios al evreilor. David a cucerit teritoriile arameene vecine, până când regatul său a ajuns să se întindă între fluviul Eufrat la nord şi Marea Roşie în sud. Fiul său, Solomon ❺, i-a urmat la conducere, stabilind relaţii diplomatice şi comerciale strânse cu fenicienii, arabii şi egiptenii. El a construit la Ierusalim un templu splendid închinat cultului lui Yahve. Existau însă deja semne ale declinului puterii regatului. Unii vasali arameeni şi-au recâştigat independenţa, în vreme ce presiunea dărilor, munca forţată neplătită şi toleranţa lui Solomon faţă de străini au stârnit nemulţumirea evreilor. Cu toate acestea, Solomon a rămas în memoria posterităţii mai ales pentru proverbiala sa înţelepciune ❻.

4 *David cu capul lui Goliat*, statuie de bronz de Verrocchio, sec. XVII

3 Bust de filistin, basorelief din sec. XII î.Hr.

2 *Sinuciderea lui Saul*, ilustraţie dintr-un manuscris din sec. XV

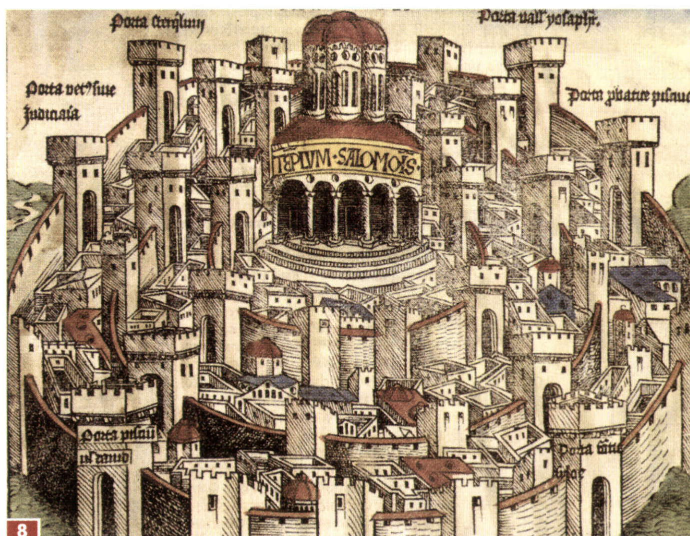
6 *Solomon judecă două femei ce pretindeau că sunt mamele aceluiaşi copil*, ilustraţie din sec. XIII

5 *Nunta lui Solomon cu fiica faraonului*, pictură din sec. XVII

7 *Filistinii fură Chivotul legământului*, relicva sfântă a evreilor, pictură, sec. XIX

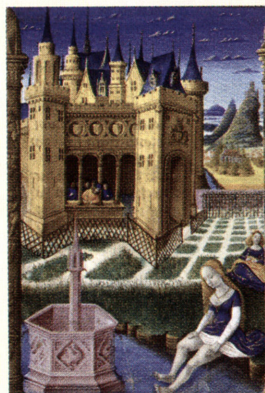

8 Muntele Templului din Ierusalim şi a aşa-numitului Dom al Stâncii, construit de către musulmani

1300 î.Hr. | Evreii pătrund în Palestina
1200 î.Hr. | Migraţia arameenilor
1100 î.Hr. | Evreii se stabilesc definitiv în Palestina
1020 î.Hr. | Domnia regelui Saul
Cca 1000 î.Hr. | Moise îi scoate pe evrei din Egipt
1004 î.Hr. | Domnia lui David

David

După ce David l-a ucis pe uriaşul filistin Goliat, Saul, regele fondator al Israelului, l-a adus la curtea sa. Deşi invidia popularitatea acestuia, regele nu i-a făcut totuşi nici un rău lui David, întrucât tânărul era bun prieten cu fiul său, Ionatan. David s-a căsătorit apoi cu fiica lui Saul. Când Ionatan a murit luptând împotriva filistinilor, Saul s-a sinucis şi David a devenit rege. În timpul domniei sale, propriul fiu s-a ridicat împotriva lui. Mai târziu, David s-a îndrăgostit de Batşeba şi l-a trimis pe soţul ei în luptă, pentru a fi ucis. Fiul lui David şi al Batşebei, Solomon, i-a urmat pe tron.

David văzând-o pe Batşeba, ilustraţie dintr-un manuscris, cca 1500

9 Aducere de jertfe în templul din Ierusalim

Regatele Iuda şi Israel

Rivalitatea pentru tron dintre succesorii lui Solomon a dus la scindarea regatului. Chiar şi după aceasta, conducătorii regatelor Iuda şi Israel s-au confruntat cu o puternică opoziţie internă, în special religioasă, dar şi cu presiuni tot mai mari venite din exterior, din partea asirienilor şi a babilonienilor.

10 Sigiliul regelui Ieroboam I al Israelului, sec. X î.Hr.

După moartea lui Solomon în 926 î.Hr., regatul s-a divizat. Fiul său, Rehoboam, care dorea să continue politica centralistă a tatălui său, a fost recunoscut ca rege de triburile lui Iuda şi Beniamin, în vreme ce triburile din nord l-au proclamat conducător pe Ieroboam I ⑩, unul din vechii rivali ai lui Solomon.

Regatul din nord, Israel, era frecvent destabilizat de schimbările de dinastii. În timpul domniei lui Ahab ⑫ şi a reginei sale Izabela, fiica regelui Ittobaal I al Tyrului, profetul Ilie ⑬ s-a ridicat împotriva nedreptăţilor sociale şi a promovării cultului lui Baal de către regină. Ascultând de profetul Elisei, Iehu a preluat tronul în jurul anului 845 î.Hr., ucigând-o pe regina văduvă Izabela, pe fiul ei, regele Ioram, şi pe mulţi din adepţii cultului lui Baal.

11 *Regele Iehu al Israelului şi monarhul asirian*, sculptură din sec. IX î.Hr.

În regatul Iuda, unde dinastia lui David rămăsese la conducere, s-au remarcat profeţii Isaia şi Ieremia. Aceştia criticau nu doar condiţiile sociale şi culturale, ci şi politica externă a regelui, care era influenţată în special de dominaţia asiriană ⑪ din Orientul Apropiat. Începând cu sec. IX î.Hr., asirienii au intervenit în succesiunea la tron atât în Israel, cât şi în Iuda, impunându-şi propriii candidaţi, care garantau plata tributului.

Încercările Israelului de a-şi câştiga independenţa cu ajutorul Egiptului au dus la distrugerea ţării în 722 î.Hr. Asirienii au ocupat teritoriul, au jefuit Samaria şi au deportat populaţia. După ce Nabucodonosor II i-a alungat pe asirieni şi egipteni din Palestina, l-a aşezat pe Zedechia pe tronul regatului Iuda. Când acesta s-a răsculat în anul 587 î.Hr., Nabucodonosor a devastat Ierusalimul şi a anexat Iuda imperiului său. Majoritatea populaţiei a fost luată în „robia babiloniană" ⑭.

12 *Ahab şi Izabela plănuiesc moartea lui Nabot, pentru a-i lua via*, ilustraţie dintr-un manuscris, sec. XV

Critica guvernanţilor în Biblie

Biblia conţine critici extrem de dure la adresa conducătorilor politici din Orientul Apropiat. Profetul Ieremia l-a avertizat pe monarhul regatului Iuda şi a prezis înrobirea de către babilonieni: „Spune împăratului şi împărătesei: umiliţi-vă şi şedeţi pe pământ, căci împărăţia voastră va cădea, cum vă va cădea de pe cap şi coroana împărătească... Tot Iuda este dus în robie, da, în întregime este dus în robie." (Ieremia, cap. 13, v. 18-19)

13 *Profetul Ilie ucide un preot al lui Baal*, gravură în lemn, sec. XIX

14 *Evreii sunt duşi în robia babiloniană*, pictură, sec. XIX

Cca 1000 î.Hr. | Fondarea capitalei Ierusalim
Cca 971-926 î.Hr. | Domnia lui Solomon
Cca 950 î.Hr. | Ridicarea templului din Ierusalim
926 î.Hr. | Divizarea Israelului
722 î.Hr. | Ocuparea Israelului de către asirieni
587 î.Hr. | Distrugerea Ierusalimului de către Nabucodonosor II

IUDAISMUL

Iudaismul, cea mai veche dintre cele trei mari religii monoteiste, furnizează fundalul istoric pentru creştinism şi islamism. O caracteristică a sa este că oferă o identitate bazată atât pe apartenenţa la o religie, cât şi la o naţiune. Acest dualism complex este evident în statul Israel, înfiinţat în 1948, în care coexistă sionismul laic şi iudaismul ortodox.

1 Moise vede Ţara Făgăduinţei

Legământul cu Dumnezeu

Tradiţia iudaică spune că Dumnezeu a făcut un legământ doar cu poporul lui Israel, teză fundamentală pentru religia iudaică. Dumnezeu, creatorul lumii şi al omenirii, i-a numit pe evrei, începând cu patriarhul Avraam, poporul său ales. Conştiinţa acestui fapt era totodată o mare cinste şi

3 Moise cu *Tora*

o povară. Omul este chemat să asculte de poruncile lui Dumnezeu, dar şi să aibă un comportament etic responsabil şi să dea socoteală pentru păcatele sale. Relaţia cu Divinitatea este percepută ca un dialog între Dumnezeu şi neamul omenesc, El făcându-şi adesea cunoscută voinţa prin profeţi. Dintre aceştia s-a remarcat Moise, care a adus oamenilor Legea, *Tora*. Potrivit tradiţiei iudaice, aceasta este doctrină, lege şi cuvântul revelat întreg al lui Dumnezeu. Ea conţine 613 porunci şi interdicţii. Moise a fost cel care a făcut trecerea de la credinţa în divinitatea tribală a evreilor, „Dumnezeu Tatăl", la credinţa într-un spirit universal, „Yahve". La început, acesta era cel mai puternic din panteon, devenind apoi unica divinitate.

Tărâmul făgăduinţei şi diaspora

Moise ❸ nu a dat doar legea divină poporului lui Israel, ci l-a şi scos din robia din Egipt, ducându-l în „Ţara Făgăduinţei" ❶. Acest concept de tărâm promis a jucat un rol extrem de important în iudaism. Patriarhii Avraam, Isaac şi Iacob, cu care începe istoria evreilor, erau nomazi sosiţi în ţara Canaanului. Avraam a primit promisiunea că urmaşii săi vor fi un mare popor şi că Dumnezeu le va da ţinutul Canaanului. Făgăduinţa a fost îndeplinită după ce Moise i-a scos pe evrei din Egipt. După un lung pelerinaj prin deşert, ei au ocupat Palestina şi s-au stabilit acolo, înfiinţând Regatul Evreu, cu capitala la Ierusalim, şi ridicând templul ❹ lor cel sfânt. Chiar şi în prezent, Ierusalimul şi Muntele Templului sunt cele mai sacre locuri pentru credincioşii evrei.

Iudaismul a fost influenţat şi marcat definitiv de comunităţile de evrei din diasporă, care trăiau ca minoritari, adesea persecutaţi, printre străini. Astfel s-a întâmplat după ce regatul lui Israel a fost cucerit de către asirieni, iar evreii au fost deportaţi în întregul Imperiu Asirian. În paralel cu regatul din Palestina a apărut un altul, cel al lui Iuda, la sudul Babilonului. Acesta a oscilat între asimilare şi segregare, dar avea propria lege şi literatură, pe care a reuşit să le impună până la venirea romanilor.

4 Model reconstituit al templului lui Solomon

Tora şi *Talmudul*: literatura iudaică

Iudaismul este o religie a cărţilor prin excelenţă, iar creştinismul şi islamismul, celelalte două „religii ale cărţilor" cum au mai fost numite, au preluat şi ele Tora. Creştinii au adoptat-o sub forma primelor cinci cărţi ale *Vechiului Testament*, iar Iisus, fondatorul creştinismului, avea un fundament solid în iudaism şi Islamismul recunoaşte pe mulţi dintre profeţii şi patriarhii evrei, iar Avraam, sau Ibrahim, este considerat patriarhul suprem. *Tora* ❺ conţine chintesenţa religiei evreilor,

2 Comentariul talmudic al lui Isaac Ben Solomon, manuscris din sec. XVI

pentru care viaţa cotidiană este reglementată de porunci şi oprelişti. Cunoaşterea şi studiul *Torei* sunt extrem de apreciate printre evrei. Din cele mai vechi timpuri datează şi *Talmudul* ❷, care este o colecţie de comentarii şi interpretări făcute de către rabini. Există două variante ale *Talmudului*: cea palestiniană şi cea babiloniană. Aceasta din urmă a jucat un rol mai important şi a fost la rândul ei subiectul a nenumărate analize şi interpretări. Conform tradiţiei iudaice, fiecare cuvânt din *Tora* este fundamental.

5 Rabin citind Tora

Sec. XIX–XVII î.Hr. | Viaţa lui Avram, conform *Bibliei*

Începând cu sec. IX î.Hr. | Sunt scrise cărţile Vechiului Testament

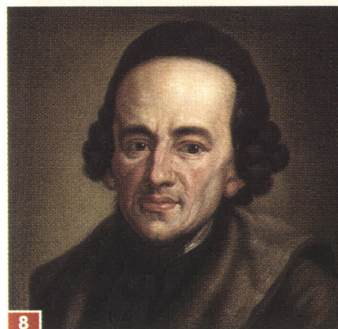
Cca 965 î.Hr. | Regele Solomon din Iudeea

Sec. V î.Hr. | *Tora* devine canonul absolut

Iudaismul sub dominaţia arabă şi creştină

În Evul Mediu, contactul cu alte culturi a dus la apariţia unor curente diferite în iudaism. Împărţirea între evreii orientali, aşkenazi (din Europa creştină) şi sefarzi (din Spania maură şi Africa) este valabilă şi astăzi. Influenţele islamismului şi ale creştinismului, precum şi circumstanţele în care trăiau evreii, au marcat practica religioasă, teologia şi imaginea despre sine a acestora.

7 Evrei înfăţişaţi ca speculanţi, ilustraţie dintr-un document creştin, cca 1250

8 Moise Mendelssohn

Secole de-a rândul, comunităţile de evrei, înfrăţite prin aceeaşi religie a cărţii, au fost tolerate în timpul dominaţiei arabe şi s-au putut integra social. Viaţa intelectuală a evreilor a cunoscut acolo un progres remarcabil, care s-a făcut simţit până în Franţa şi Italia. Aflat în Spania, în Cordoba ocupată de mauri, marele filozof şi teolog evreu Maimonide a scris un important comentariu la *Talmud*. Kabbala, o formă de misticism iudaic, a apărut şi ea în nordul Spaniei.

Din contra, relaţia dintre comunităţile creştine şi cele evreieşti a fost tensionată de la bun început. Creştinii îi considerau pe evrei răspunzători pentru moartea lui Iisus şi i-au transformat prin urmare în ţapi ispăşitori. Mai mult, prosperitatea evreilor a stârnit invidie şi resentiment ❼, iar Biserica a profitat de asta. În Europa Centrală şi de Est, aşkenazilor nu li s-a mai permis să îşi practice profesiile tradiţional moştenite în comerţ şi împrumutul de bani, interzicându-se în acelaşi timp accesul la alte meserii, prin excluderea din ghilde. Au fost treptat alungaţi din oraşe în zona rurală. Pogromuri sângeroase au fost organizate împotriva evreilor în timpul Cruciadelor, dar şi mai târziu în Evul Mediu. Din această experienţă atât de dureroasă a luat naştere mişcarea de reînnoire a hasidimilor, în special în Europa de Est. În Polonia şi Rusia, unde se refugiaseră majoritatea evreilor din vestul Europei, a apărut viaţa în *shtetl*.

La începutul erei moderne, evreii din Europa Centrală şi de Est au fost din nou ţinta unor persecuţii intense. Li s-a permis totuşi să revină la împrumutul de bani şi la comerţ. Evreii bogaţi se implicau şi se făceau remarcaţi în viaţa culturală şi intelectuală. În timpul iluminismului, sub îndrumarea lui Moise Mendelssohn ❽ s-au făcut eforturi de emancipare şi iluminare în teologia iudaică.

10 Theodor Herzl

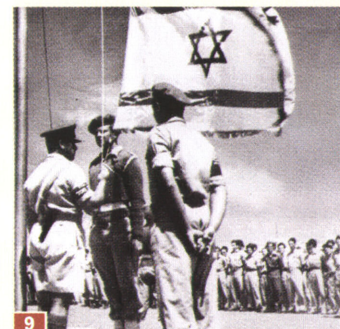

6 Intrarea spre Birkenau, principalul lagăr de concentrare de la Auschwitz

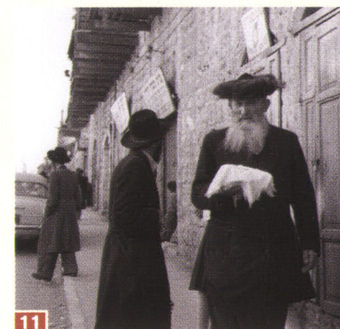
Holocaustul şi sionismul

Antisemitismul european a culminat în sec. XX. Holocaustul ❻, un rezultat al ideologiei sângeroase a regimului nazist din Germania, a reprezentat o încercare de a elimina sistematic evreii din Europa şi de a le distruge civilizaţia.

Începând cu 1882, au existat mai multe valuri de emigrare a evreilor înspre Palestina, fenomen intensificat dramatic de apariţia fascismului în Europa. Declaraţia britanicilor de la Balfour din 1917 a creat speranţe pentru înfiinţarea unui stat evreu în Palestina. Sionismul, o mişcare politică axată pe regăsirea patriei evreilor, nu a apărut de fapt după Al Doilea Război Mondial. A fost fondat în sec. XIX de către Theodor Herzl, însă a reintrat în atenţia publică în perioada postbelică, prin problema teritorială. Evenimentele din timpul şi de după cel de Al Doilea Război Mondial au accelerat realizarea proiectului sionist.

Statul Israel a fost înfiinţat în 1948, iar dintre cei aproximativ 14,4 milioane de evrei care trăiesc astăzi în întreaga lume, circa 4,7 se află între graniţele acestui stat. O comunitate mult mai mare locuieşte în SUA. Religia are un rol important în politica statului modern Israel. Facţiunile religioase extremiste ⓫ îşi fundamentează revendicările naţionaliste pe credinţa lor. S-a dovedit imposibilă găsirea unei căi de mijloc între aceştia şi arabii palestinieni care au fost strămutaţi. Conflictul continuă şi în prezent (*pag. 596-599*).

9 Înfiinţarea statului Israel, 1948

11 Evrei ortodocşi în Ierusalim, 1962

Sec. VI | Se încheie scrierea versiunii babiloniene a *Talmudului*

1917 î.Hr. | Declaraţia de la Balfour

Începând cu 1882 | Imigrarea spre Palestina

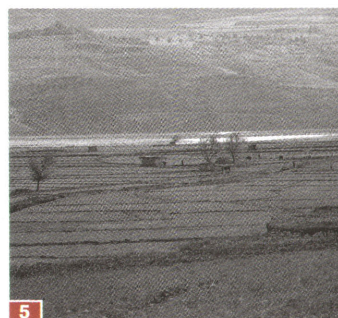
1948 | Înfiinţarea statului Israel

Mezii şi Imperiul Persan al Ahemenizilor cca 800-330 î.Hr.

Triburile indo-iraniene ale mezilor ❶ şi perşilor s-au stabilit în zona vestică muntoasă a Iranului, la graniţa cu Mesopotamia în al doilea mileniu î.Hr. Perşii au anexat Media în anul 550 î.Hr. şi au înfiinţat ultimul mare imperiu al Orientului Apropiat, care a supravieţuit până la cucerirea sa de către Alexandru cel Mare, în 330 î.Hr. Istoricii au interpretat frecvent subiectiv politica perşilor, considerându-i despotici. Ei au trecut cu vederea faptul că în timpul dominaţiei acestora o regiune vastă, integrată cultural şi economic, s-a bucurat de siguranţă şi stabilitate.

1 Ostaşi persani şi mezi, basorelief în piatră, sec. V î.Hr.

2 Model de lut al unor animale înhămate la un car, artă persană, cca 1100 î.Hr.

5 Câmpuri cultivate, peisaj din vechea Media, nord-vestul Iranului

6 Procesiunea arcaşilor, friză în mărime naturală din palatul lui Darius, cca 500 î.Hr.

Mezii şi ascensiunea Imperiului Persan în timpul lui Cirus II

Cirus II a creat un imperiu mondial pe baza cuceririlor antecesorilor săi mezi.

Singurele surse de informaţie cu privire la apariţia mezilor le reprezintă relatările asirienilor despre conflictele cu numeroase triburi din munţi. Aceste triburi s-au reunit prima dată sub un rege, formând abia în sec. VIII î.Hr. o naţiune. Media ❸ a fost însă cucerită mai întâi de asirieni, ulterior de sciţi. Regele Cyaxares a reuşit să-şi recâştige independenţa şi să distrugă Noul Imperiu Asirian, cu ajutorul babilonienilor, între anii 614–612 î.Hr. Atât Cyaxares, cât şi fiul său Astyages, şi-au lărgit regatul până în Asia Mică, unde au căzut de acord cu lidienii (*pag. 53*) să stabilească graniţa lor comună pe râul Halys. Regatul mezilor ❺ se întindea spre răsărit până în Bactria (Afghanistanul de astăzi).

Perşii s-au numărat şi ei printre vasalii mezilor. Astyages a dat-o pe una dintre fiicele sale în căsătorie regelui persan Cambises I, strănepotul legendarului fondator al casei regale persane, Ahemenes. Mai târziu însă, Cirus II, fiul lui Cambises I, s-a ridicat împotriva lui Astyages şi până în anul 550 a cucerit regatul mezilor. De atunci, mezii au rămas pe picior de egalitate cu perşii, care au preluat multe elemente din administraţie, ceremonii ❼ de la curte şi artă ❷ de la foştii lor conducători.

4 Mormântul lui Cirus II în capitala regală Pasargadae

Cirus II şi-a continuat cuceririle. În 546 î.Hr., l-a înfrânt pe regele lidian Cresus şi a supus oraşele greceşti de pe coasta Asiei Mici (Ionia). În 539, a învins Noul Imperiu Babilonian, alegând ca loc preferat de reşedinţă Babilonul, cu vechile capitale persane Susa, Pasargadae şi capitala mezilor, Ecbatana. Tot Cirus II le-a permis evreilor, care trăiau în Babilon de la luarea lor în robie în anul 587 î.Hr., să se întoarcă în patria lor. Şi-a continuat campaniile de cucerire spre nord, unde a murit ❹ în 530, luptând împotriva masageţilor (*pag. 64*).

3 Mezi aducând tribut asirienilor

7 Demnitari persani (stânga) şi mezi (dreapta)

8 *Cirus II cu profetul Daniel*, pictură de Rembrandt, sec. XVII

614-612 î.Hr. | Căderea Noului Imperiu Asirian
Cca 600 î.Hr. | Înfiinţarea Regatului Mezilor
550 î.Hr. | Ahemenizii cuceresc Media
546 î.Hr. | Cirus II îl învinge pe regele lidian Cresus
Cca 540 î.Hr. | Cirus II devine domnitorul Asiei Mici

Imperiul Persan în timpul lui Darius I

Imperiul Ahemenizilor a atins apogeul în timpul lui Darius I (cel Mare), care a fost probabil cel mai important conducător al Orientului antic.

Cambise II, fiul lui Cirus II, a cucerit Egiptul în anul 525 î.Hr. Pentru a contracara o tentativă de uzurpare, el a poruncit să fie ucis în secret fratele său mai mic, Smerdis (Bardiya). În absenţa regelui, magul Gaumata s-a dat drept Smerdis şi a încercat să se urce pe tron. Cambise II a murit în timpul marşului de întoarcere din Egipt, în 522 î.Hr., dar vărul său Darius a împiedicat încoronarea „falsului Smerdis" şi tronul a rămas în mâinile dinastiei Ahemenizilor.

După ce neliniştea cauzată de schimbarea puterii a dispărut, Darius I a început să-şi întărească imperiul din interior. A înfiinţat noi provincii, cărora li s-a cerut să plătească dări. Deşi guvernatorii provinciilor, numiţi satrapi, se bucurau de multă libertate, erau totuşi controlaţi printr-un sistem de funcţionari ❾ şi spioni. Comunicarea în imperiu a fost îmbunătăţită prin reţeaua dezvoltată de drumuri, dotată cu un serviciu de mesagerie şi poştă şi protejată de patrule. Darius ❿ a reformat statul de drept şi a introdus o monedă unică pentru întregul imperiu, daricul. În 497 î.Hr., el a încheiat construirea canalului dintre Nil şi Marea Roşie care fusese început de faraoni. A pus temeliile oraşului ⓭ şi palatului regal de la Persepolis ⓫, în Persia, care vor fi extinse de urmaşii ⓬ săi. Darius I a susţinut de asemenea zoroastrismul (*pag. 63*), fără a reprima celelalte religii din imperiul său multinaţional.

El a împins graniţele Imperiului Persan până la râul Indus în est şi până la Dunăre, în nord-vestul Traciei, ocupând Macedonia, aflată în nordul Greciei. Nu s-a bucurat însă numai de succese în campaniile sale militare, pierzând în faţa sciţilor în 513–512 î.Hr. Între 500 şi 494, Darius a fost nevoit să înăbuşe „revolta ioniană" a oraşelor-stat greceşti din Anatolia, dar expediţia sa punitivă în Grecia s-a încheiat cu înfrângerea lui la Maraton în 490 (*pag. 85*). Darius I a murit în 486, în timp ce pregătea un nou atac împotriva grecilor.

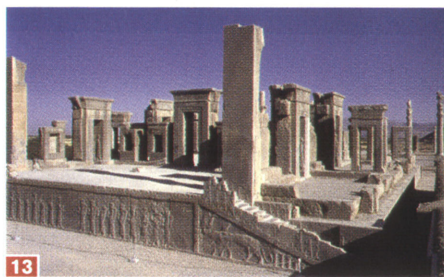
9 Funcţionar persan înveşmântat în mantie, statuetă de argint, sec. V î.Hr.

10 Darius I pe tron, vas pictat de la sfârşitul sec. IV î.Hr.

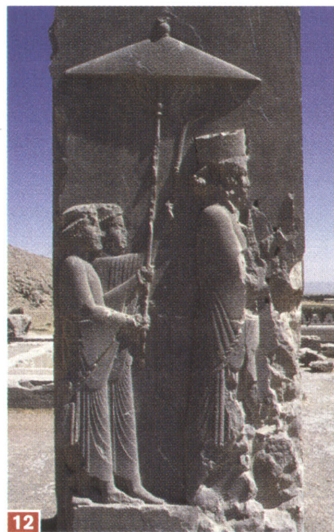

11

13

sus: ruinele oraşului Persepolis
jos: Palatul din Persepolis al lui Darius I

12

14

stânga: Darius I cu prinţul moştenitor Xerxes, basorelief în piatră, cca 485 î.Hr.
jos: Darius I la vânătoare de lei, protejat de zeul Ahura Mazda, mulaj după un sigiliu cilindric, cca 500 î.Hr.

Din spusele regelui Darius:

„Ahura Mazda, văzând vânzoleala de pe pământ, mi l-a încredinţat mie, făcându-mă rege: eu sunt rege. Din mila lui Ahura Mazda, am făcut ordine pe pământ. Iată ce le-am spus oamenilor, de au făcut întocmai după cum am dorit eu: Dacă vă întrebaţi peste câte ţări stăpâneşte regele Darius, priviţi la sculpturile celor care îmi susţin tronul, şi atunci veţi şti şi veţi înţelege: suliţa unui persan a pornit prin aer; atunci veţi înţelege: un persan a pornit să lupte departe de Persia."

Mormintele în stâncă (de la stânga la dreapta) ale lui Artaxerxes I (sau Darius II), Xerxes I şi Darius I, de la Naqsh-i-Rustam.

539 î.Hr.	Cirus II pune stăpânire pe Noul Imperiu Babilonian
530 î.Hr.	Moartea lui Cirus II
525 î.Hr.	Cucerirea Egiptului
520 î.Hr.	Crearea satrapilor
500-494 î.Hr.	Răscoala ionică
490 î.Hr.	Lupta de la Maraton
486 î.Hr.	Moartea lui Darius I

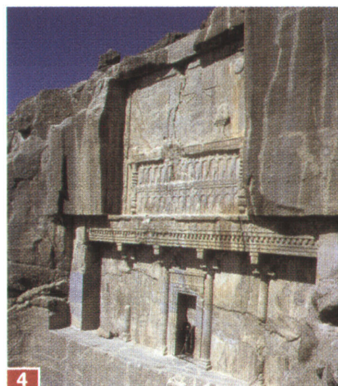
Imperiul Persan în timpul ultimilor Ahemenizi

Rebeliunile din provincii şi intrigile din casa regală au slăbit puterea perşilor după moartea lui Darius I. Conflictele cu grecii nu au dus la nici un rezultat clar, până la cucerirea Imperiului Persan în 330 î.Hr de către Alexandru cel Mare.

La începutul domniei sale în 486 î.Hr., Xerxes I, fiul lui Darius I, a fost nevoit să înăbuşe o răscoală în Egipt. A încercat apoi să continue planurile tatălui său cu privire la cucerirea Greciei (*pag. 85*).

2 Atenianul Temistocle în faţa lui Artaxerxes I, gravură în metal, 1842

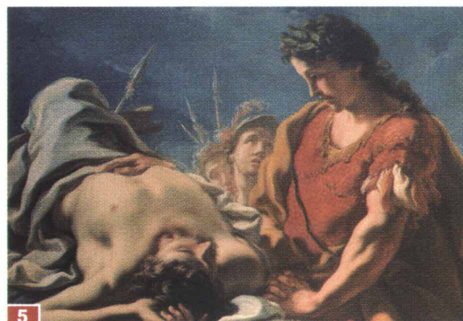

4 Mormântul lui Artaxerxes III, cioplit în stâncă, lângă Persepolis

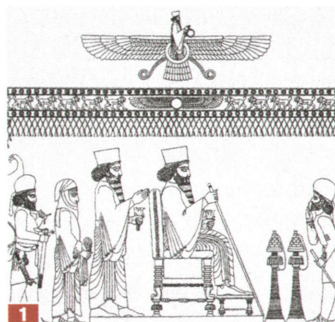
Xerxes a reuşit să ajungă până la Atena, însă flota lui a fost învinsă în cele din urmă la Salamina în 480 î.Hr., iar armata sa a fost pusă pe fugă la Platea în anul următor. Xerxes revenise deja în capitala sa, rămânând definitiv acolo şi dedicându-se ridicării de edificii. A fost asasinat într-o rebeliune internă în 465.

Fiul lui Xerxes, Artaxerxes I, a pus capăt conflictului cu grecii ❷ prin semnarea păcii de la Callias în 448 î.Hr. (*pag. 87*). Perşii au acordat ajutor când unei părţi, când celeilalte în timpul Războiului Peloponesiac şi în luptele pentru hegemonia dintre Atena, Sparta şi Teba din sec. IV î.Hr. În schimbul acestui ajutor hotărâtor, grecii care luptau împotriva Spartei au cedat perşilor oraşele ioniene prin „pacea regală" de la Antalkidas (*pag. 93*).

Perşii au fost alungaţi din Egipt în 404 î.Hr., dar Artaxerxes III ❹ l-a recucerit în 343 î.Hr. El şi-a oferit ajutorul duşmanilor lui Filip II (*pag. 95*) al Macedoniei, care unificase Grecia şi dorea să înceapă un război împotriva perşilor. Artaxerxes III şi fiul său moştenitor au fost amândoi otrăviţi în urma intrigilor de la palat. Astfel a fost nevoit să preia tronul Darius III, care aparţinea unei ramuri mai puţin importante a Ahemenizilor, devenind ultimul rege persan.

5 Alexandru cel Mare lângă trupul lui Darius III

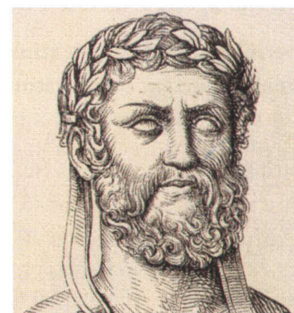

1 Xerxes primeşte vizita unui sol venit din partea mezilor

În 334 î.Hr., Alexandru cel Mare al Macedoniei a lansat atacul împotriva perşilor care fusese plănuit încă de tatăl său, Filip II. Darius III a suferit două înfrângeri ruşinoase la Issos ❻ în 333 î.Hr. şi la Gaugamela în 331 î.Hr.. După aceste evenimente, s-a refugiat în nordul Iranului, unde a fost trădat şi asasinat ❺ în 330 î.Hr. Până în anul 324 î.Hr., Alexandru cel Mare cucerise în întregime Imperiul Persan. La conducerea regiunii s-au succedat dinastiile Seleucidă şi Arsacidă. Aceasta din urmă a încurajat o revenire a tradiţiilor ahemenide, păstrate şi sub regii sasanizi, care i-au uzurpat pe arsacizi în 230 î.Hr.

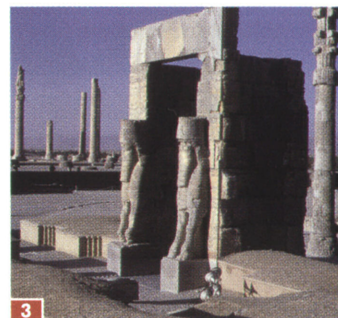
6 Darius III în bătălia de la Issos

Persia în istoriografia greacă

Istoria perşilor a devenit cunoscută în Europa din Istoriile *lui Herodot şi din* Anabasisul *lui Xenofon, unul dintre miile de mercenari greci care au participat la încercarea lui Cirus cel Tânăr de a-şi uzurpa fratele, pe Artaxerxes II, în 401 î.Hr. După uciderea lui Cirus, Xenofon i-a ajutat pe supravieţuitori să se întoarcă acasă.*

sus: Xenofon

3 „Poarta către toate tărâmurile", Persepolis, sec. V î.Hr.

cca 600 î.Hr. | Epoca lui Zarathustra
480 î.Hr. | Lupta de la Salamina
479 î.Hr. | Lupta de la Platea
465 î.Hr. | Moartea lui Xerxes
448 î.Hr. | Pacea de la Callias
431-404 î.Hr. | Războiul Peloponesiac
404 î.Hr. | Eliberarea Egiptului
387 î.Hr. | Pacea de la Antalkidas

Religia în Imperiul Persan

Zoroastrismul a prosperat în timpul domniei ahemenizilor. Conceptul zoroastrian de „viaţă de apoi“ a avut o influenţă remarcabilă atât asupra iudaismului, cât şi asupra creştinismului.

7 Zarathustra, pictură murală

Zoroastrismul, vechea religie a Iranului, recunoştea o multitudine de zei şi era probabil înrudit cu religia vedică din India antică. Cultul era dominat de ritualurile magilor, o castă ereditară de preoţi. Numele lor este preluat de la „magoi“, un trib de mezi cunoscut pentru practicile lor spirituale. Profetul Zarathustra ❼ (sau Zoroastru în limba greacă) s-a ridicat în jurul anului 600 î.Hr., probabil din rândul magilor ❽, pentru a predica învăţăturile zeului Ahura Mazda. Zarathustra îi critica pe magi printre altele şi pentru jertfele ❾ lor sângeroase de animale, atrăgându-şi astfel duşmănia acestora. Regele Darius I ⓬ a devenit un adept al învăţăturilor lui Zarathustra după ce a dejucat tentativa de uzurpare a magului Gaumata. Cu trecerea timpului, magii au adoptat şi ei zoroastrismul pentru a putea să controleze în continuare practicile religioase.

8 Om în rugăciune, cu un ied în braţe, statuetă de aur din sec. XII î.Hr.

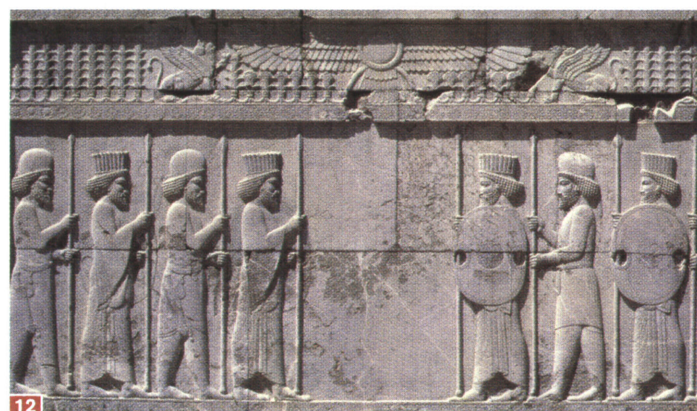
Potrivit lui Zarathustra, Ahura Mazda era atotputernicul creator al Universului şi judecătorul de la sfârşitul veacurilor. El reprezenta ordinea bună şi dreaptă de la începutul lumii şi era identificat cu „spiritul bun“, care se opunea „spiritului rău“. Fiinţa umană este liberă să aleagă între bine şi rău, dar va da socoteală pentru faptele ei la Judecata de apoi. Zoroastrismul este aşadar caracterizat de acest sistem etic dual şi de puritatea strictă a ritualului. Preoţii se puteau apropia de focul veşnic ❿ care ardea în temple în cinstea zeilor doar cu gurile acoperite, ca să nu îl profaneze cu respiraţia lor. Focul, pământul şi apa erau considerate elemente sacre.

Sub dominaţia persană, evreii au venit în contact cu diverse concepte, cum ar fi cele de rai, iad şi „Judecata de apoi“, care vor deveni esenţiale în iudaism, iar mai apoi în creştinism şi islamism. Maniheismul a apărut în urma îmbinării zoroastrismului cu precepte creştine şi budiste, şi a rivalizat puternic o anumită vreme cu creştinismul. Zoroastrismul a cunoscut un reviriment ca religie de stat în Imperiul Sasanid, între sec. III–VII, dar a dispărut aproape în întregime în Iran după invazia arabă şi instaurarea islamismului. Mulţi adepţi ai învăţăturilor lui Zarathustra s-au refugiat în India, unde li s-a spus „parsi“, după ţara lor de origine, Persia. Astăzi mai există circa 200 000 de parsi, dintre care aproximativ jumătate locuiesc în India.

9 Jertfirea rituală a unei capre, detaliu dintr-un basorelief în piatră, sec. V î.Hr.

10 Altarul flăcării veşnice, templu ahemenid al lui Zarathustra, numit Kaaba, sec. V î.Hr.

11 Doi sfincşi purtându-l pe Ahura Mazda, mulaj după un sigiliu cilindric, cca 590-330 î.Hr.

12 Suliţaşi perşi şi mezi sub soarele înaripat al lui Ahura Mazda, basorelief din Persepolis, sec. V î.Hr.

343 î.Hr. | Artaxerxes III recucereşte Egiptul
336 î.Hr. | Darius III urcă pe tron
336 î.Hr. | Moartea lui Filip II
334 î.Hr. | Alexandru cel Mare începe campania împotriva perşilor
333 î.Hr. | Bătălia de la Issos
330–324 î.Hr. | Alexandru cucereşte Persia
330 î.Hr. | Moartea lui Darius III

Nomazii din stepele eurasiatice

Călăreţii nomazi de origine indo-europeană stăpâneau vastele stepe din Ucraina, sudul Rusiei şi Kazahstan, până când, în sec. IV î.Hr., presiunea hunilor a declanşat „marea migraţie a popoarelor". Însă chiar înainte de această perioadă, unele triburi au părăsit regiunea, pătrunzând în zona mediteraneană, munţii Iranului sau India. Unele dintre acestea, precum hitiţii, mezii, perşii, sau ulterior parţii, s-au stabilit acolo şi au înfiinţat regate. Altele şi-au continuat migraţia până când au fost distruse, ca în cazul cimerienilor, sau s-au văzut nevoite să se reîntoarcă de unde plecaseră, precum sciţii.

1 *Tomyris ucigându-l pe regele Cirus II*, ilustraţie dintr-un manuscris datând din sec. XIV

Sciţii, sakianii şi sarmaţii

S-a încercat adesea împărţirea nomazilor din stepele eurasiatice în diverse popoare şi triburi. În special scriitorii romani şi cei greci au dorit să explice structura flexibilă a acestor popoare prin categoriile pe care le cunoşteau.

2 Luptă dintre un tigru şi un lup, placă scită de aur din sec. VI î.Hr.

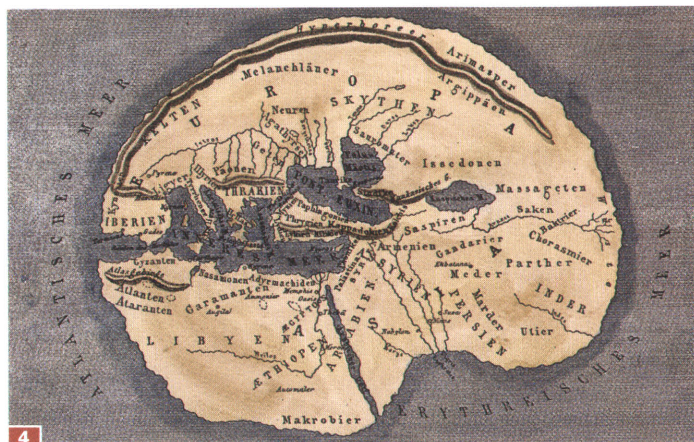
Ţinutul de origine al sciţilor ❷ este considerat Kazahstanul de astăzi. Unii dintre aceştia au început să migreze spre vest în primul mileniu î.Hr., iar alţii, precum sakianii, au rămas pe loc. Sciţii i-au alungat pe cimerieni, alt popor nomad, de pe teritoriul lor situat în nordul Mării Negre. Sciţii ❹ au traversat apoi munţii Caucaz şi au pătruns în Asia Mică şi Mesopotamia.

Regii persani trebuiau să se apere constant de popoarele nomade aflate la graniţa de nord a regatului lor. În 530 î.Hr., Cirus II ❶ a fost ucis luptând împotriva reginei Tomyris a masageţilor, trib care făcea parte dintre sarmaţi, înrudit cu sciţii şi sakianii. Încercările lui Darius I de a-i supune pe sciţi în anii 513-512 î.Hr. au eşuat, la rândul lor. Perşii şi alţi conducători din Orientul Apropiat recrutau mercenari din rândul nomazilor sau încheiau alianţe cu ei. Sciţii au ajuns chiar să facă parte din forţele ateniene de ordine. Aceste popoare şi triburi nu formau comunităţi fixe pentru mult timp, dar se uneau în confederaţii sub un conducător comun, în cazul unei ameninţări exterioare. O astfel de figură unificatoare a fost marele rege scit Atheas, care a murit în 339 luptând împotriva lui Filip II al Macedoniei.

3 Călăreţi sarmaţi pe cai cu armură, detaliu de pe Columna lui Traian, Roma, 113

Începând cu sec. III î.Hr., sciţii au fost asimilaţi progresiv de către sarmaţi, iar în sec. I î.Hr. rămăsese doar un mic grup în Crimeea ❺. În timpul Marii migraţii a popoarelor, majoritatea sarmaţilor s-au alăturat goţilor şi hunilor. Sakianii au pătruns în India în jurul anului 100 î.Hr., înfiinţând un regat ce va rezista vreme de mai multe secole.

4 Pământul după Herodot, cu sciţii şi masageţii în nord-estul extrem, gravură în lemn, sec. XIX

5 *Sciţii îi oferă lapte poetului roman exilat Ovidiu*, pictură de Delacroix, sec. XIX

530 î.Hr. | Moartea lui Cirus II
Cca 450 î.Hr. | Herodot scrie despre sciţi
Începând cu cca 1000 î.Hr. | Sciţii migrează în Asia Mică
513–512 î.Hr. | Războiul perşilor împotriva sciţilor
Cca 350 î.Hr. | Stabilirea sciţilor

Cultura şi societatea scită

Sciţii nu au lăsat nici un document scris. Singurele detalii ale vieţii lor ne-au parvenit din sursele greceşti şi romane, precum şi din descoperirile arheologice.

6 Pieptene de barbă cu mâner sculptat înfăţişând oşteni sciţi în luptă, cca 500 î.Hr.

Prinţii sciţi, conducătorii poporului lor, erau îngropaţi în tumuli complecşi numiţi *kurgani*. Morţii erau adesea îmbălsămaţi şi aşezaţi într-o încăpere mortuară centrală. Caii celor decedaţi erau frecvent îngropaţi cu ei, în încăperi alăturate, de unde reiese importanţa acestor animale pentru sciţi. În morminte erau aşezate arme şi obiecte de aur ❻, ❼ fin cizelate, precum şi cupe de băut ❾, bijuterii şi armuri cu scene de vânătoare sau de luptă pictate, sau banchete. Animalele domesticite îşi însoţeau adesea stăpânii dincolo de moarte. Femeile ❿ erau şi ele îngropate cu arme, ceea ce duce la concluzia că nu numai regine precum Tomyris, dar şi femeile scite de rând au luptat în război. Unii istorici au făcut o legătură între ele şi mitul grec al femeilor războinice din Asia, amazoanele ❽.

„Sciţii cei sălbatici"

„Haideţi, prieteni! Să nu urlăm
şi să nu strigăm
precum sciţii beţi.
Să cugetăm asupra vinului
nostru, prieteni,
şi să-l bem cu cântece
frumoase."

(Anacreon, poet grec din secolul al VI-lea î.Hr.)

9 Războinici sciţi, vas de aur, sec. IV î.Hr.

10 Femei într-o procesiune călare, basorelief în piatră, secolul al V-lea î.Hr.

7 Brăţară de aur, sec. VI–V î.Hr.

8 *Lupta cu amazoanele*, pictură de Rubens, cca 1600

Unul dintre principalele aspecte cunoscute despre sciţi este obiceiul „frăţiei de sânge", pe care îl aveau aceştia şi care era larg răspândit printre luptători, unificând trupele care rămâneau împreună toată viaţa. Călăreţii ❸ erau înarmaţi uşor şi purtau cămăşi de zale pentru protecţie. Săgeţile otrăvite lansate de arcaşi iscusiţi semănau moartea de la distanţă. Pentru lupta corp-la-corp războinicii preferau spada cu lamă scurtă, securea de război şi buzduganul cu ţepi. Tactica lor de luptă, un atac rapid şi scurt, urmat imediat de o retragere, era foarte temută în rândul duşmanilor şi constituia un avantaj în faţa corpurilor greoaie de pedestrime. Sciţii practicau de asemenea comerţul, agricultura şi creşterea animalelor. Grânele, blănurile, animalele scite, precum şi sclavii erau exportaţi prin coloniile greceşti din peninsula Crimeea. Arta scitică şi îndeosebi stilul animalier au influenţat civilizaţiile învecinate.

Amazoanele

Femeile scite războinice, care poate se aflau chiar în fruntea armatelor, au servit ca model pentru amazoanele din mitologia greacă. La fel ca şi sciţii, se spune că amazoanele ar fi trăit pe ţărmurile Mării Negre. Ele se însoţeau arareori cu bărbaţii, iar din copiii pe care îi năşteau păstrau doar fetele. Sânul lor stâng era ars în întregime pentru a nu le împiedica mai târziu la folosirea arcului. De aici provine poate şi numele lor, în greacă amazos *însemnând „fără sân". Herodot scria în sec. V însă despre o societate matriarhală din Asia Mică, care la rândul ei ar fi putut servi drept sursă de inspiraţie pentru mitul amazoanelor.*

sus: Războinică amazoană, statuie de marmură, copie romană a unui original grec, sec. V î.Hr.

339 î.Hr. | Atheas este înfrânt de Filip II
Cca 100 î.Hr. – 100 d.Hr. | Regatele Saka în India
Cca 300 î.Hr. | Sarmaţii iau şi ei parte la Marea migraţie a popoarelor
Cca 100 î.Hr. | Ultimii sciţi rămân în peninsula Crimeea

Religiile Indiei, Chinei şi Japoniei

Toate religiile universale au apărut în Asia. Cele trei mari religii monoteiste, iudaismul, creştinismul şi islamismul îşi au rădăcinile în Orientul Apropiat, în vreme ce hinduismul şi budismul, religii politeiste, sunt originare din India. Dacă budismul ❶ a devenit popular şi în Occident, religii precum hinduismul din India, confucianismul din China şi şintoismul din Japonia rămân strâns legate şi au influenţat puternic civilizaţiile şi structura socială a ţărilor şi regiunilor de origine.

1 Cei trei maeştri, Shakya-Muni Buddha, Confucius şi Lao Tzu.

Hinduismul

Hinduismul este o religie originară din India, care s-a diversificat în multe forme. A apărut prin fuzionarea religiei vedice, introduse de arieni, cu religia localnicilor, fără a avea un fondator anume. Este destul de greu de înţeles de către cei care aparţin altor religii, întrucât nu are o culegere standard de scrieri care să alcătuiască un canon, un grup bine delimitat de divinităţi sau o ierarhie care să poate fi comparată cu cea din Biserica creştină, de exemplu. Hinduismul nu deţine o filozofie unitară, iar formele de credinţă şi cult sunt extrem de variate. Credinţa politeistă în zei precum Vişnu, Şiva ❸ şi Shakti este doar un exemplu. Sunt prezente, de pildă, atât tendinţe monoteiste, cât şi speculaţii filozofice care resping complet existenţa unei forţe cosmice supreme personificate. Singura credinţă comună tuturor acestor forme şi adoptată de asemenea de budism este cea într-o ordine universală (*dharma*), care structurează viaţa şi mediul fiinţei umane. O altă caracteristică este credinţa în ciclul nesfârşit naştere-moarte şi în reîncarnare, bazată pe presupunerea că faptele şi comportamentul din fiecare viaţă determină forma de existenţă din viaţa următoare. Hinduismul a elaborat ritualuri complexe de sacrificare, a căror cunoaştere completă de către casta preoţilor brahmani le-a garantat acestora o poziţie superioară în societatea indiană.

4 Hinduşi făcând spălarea rituală în fluviul Gange, la Benares (Varanasi), India

3 Şiva, Brahma, Vişnu şi o altă divinitate, împreună cu zeiţa Devi

Societatea hindusă ❹ este fundamentată pe sistemul de caste, care a apărut probabil în urma segregării dintre imigranţi şi localnici. Castele se singularizează prin obiceiuri specifice şi responsabilităţi diferite în societate. Cu toate că diferenţele sociale dintre caste au fost anulate oficial când India şi-a câştigat independenţa în 1947, ele există şi astăzi. În prezent, hinduismul joacă din nou un rol extrem de important în păstrarea identităţii naţionale a Indiei.

Budismul

În sec. VI î.Hr., „reformatorul" Siddhartha Gautama (Buddha) a respins sistemul de caste asociat cu hinduismul şi a propovăduit compasiunea atotcuprinzătoare şi non-violenţa faţă de toate fiinţele vii. Nu s-a considerat fondatorul unei religii, ci mai degrabă susţinătorul unei doctrine pentru mântuirea personală, care avea puternice caracteristici morale. Fundamentul filozofiei lui Buddha este că existenţa umană se reduce la suferinţă, care este provocată de dorinţele şi patimile lumeşti. Scopul lui era de a se ridica deasupra acesteia, prin scufundarea în adevărata natură a lucrurilor şi anihilarea egoului. Aceasta ar culmina în starea de nirvana, care înseamnă „nimic" şi reprezintă întreruperea ciclului de reîncarnări. Eliberarea de suferinţă este dată de părăsirea existenţei pământeşti.

2 Shakya-Muni Buddha, statuie tibetană din sec. XI

Pe măsură ce budismul s-a răspândit în Asia, iar călugării şi laicii şi-au creat propriile ierarhii, el a preluat elemente din credinţele populare. Astfel a apărut imaginea plină de compasiune a celui care s-a mântuit (*bodhisattva*). Treptat, budismul a devenit o religie de sine stătătoare, cu propriile temple şi ritualuri.

5 Preoţi şi călugări budişti aduc jertfe rituale în templul de la Swayambunath, Kathmandu, Nepal

Cca 1000 î.Hr. | Primele forme de hinduism

560 d.Hr. | Naşterea lui Siddhartha Gautama

Sec. VI î.Hr. | Budismul devine religie de stat

Primii conducători ai Indiei au decretat budismul religie de stat începând cu sec. VI î.Hr., astfel încât în anumite perioade hinduismul a fost complet suprimat în peninsulă. Budismul s-a scindat în mai multe şcoli. Cele mai importante sunt Hinayana („calea îngustă a mântuirii"), cu călugări ❺ austeri, şi Mahayana („calea largă a mântuirii"), mai liberală. Budiştii tibetani ❷ de astăzi, conduşi de Dalai Lama, reprezintă budismul Vajrayana.

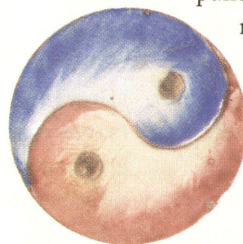
6 Lao-Tzu călătorind spre munţi, grup sculptural din bronz

Religiile Chinei

Credinţele populare din China, în cadrul cărora venerarea strămoşilor şi a divinităţilor naturii era extrem de importantă, sunt puternice şi în prezent. Printre celelalte curente religioase importante în China, care conţin şi elemente ale credinţelor populare, se numără taoismul, confucianismul şi budismul.

Caracteristică pentru mentalitatea chineză este credinţa într-o armonie universală preexistentă a cerului, pământului şi fiinţei umane. Universul este considerat un organism bine echilibrat şi controlat de „stăpânul suprem", care nu este văzut întotdeauna ca o entitate personificată. Se credea de asemenea că oamenii aveau acces la lumea supranaturală şi puteau comunica cu ea, iniţial prin intermediul şamanilor sau al preoţilor, iar mai târziu prin împărat. Acesta era „trimisul cerurilor" şi garanta ordinea cosmică pe Pământ din punct de vedere politic şi religios.

Taoismul a apărut în sec. VI î.Hr. Fondatorul său este Lao Tzu ❻. În lucrarea sa *Tao te ching (Cartea căii şi a virtuţii)* scrisă în sec. III sau IV î.Hr., el vorbeşte despre Tao, sau „calea", considerând-o originea tuturor lucrurilor şi a energiei. T'ai Ch'ai, care la început fusese unul, s-a divizat în forţele antagonice yin şi yang ❽, din a căror interacţiune a rezultat creaţia.

8 Placă cu yin şi yang, simbolul principiului Tao

Taoismul propovăduia o retragere din mediul uman şi o contopire cu natura. A adoptat de asemenea foarte repede divinităţile din credinţa populară, punând accent pe elementele magice, precum căutarea „elixirului vieţii", şi construindu-şi propriile temple.

9 *Regele cerului strivind demonul,* dinastia Tang

Confucianismul

Cea mai influentă filozofie politică a Chinei se opunea prin preceptele sale îndemnului taoist la retragerea din societate. Filozofii Confucius ❼ şi Mencius (Meng-Tzu) au creat o doctrină a unei educaţii perpetue şi a modestiei, care nu presupunea însă o fugă din lume. Potrivit acestei filosofii, fiinţa ideală era aristocratul care ducea o viaţă „umanitară". Bine educat, el muncea în slujba statului în calitate de consilier sau funcţionar. Confucianismul punea accent pe venerarea rituală a strămoşilor şi pe ierarhia şi coeziunea familiei. După 200 î.Hr., a ajuns rapid principala doctrină de stat în China. Mentalitatea şi educaţia confucianistă au devenit obligatorii pentru toţi funcţionarii publici. În cele din urmă, doctrina s-a consolidat într-o ierarhie, iar cultul lui Confucius, celebrat în tot statul, a împrumutat conotaţii religioase, în ciuda ateismului declarat al fondatorului. El aprecia cu toate acestea cultele pentru rolul pe care îl jucau în consolidarea ordinii.

7 Filozoful chinez Confucius, cca 551–479 î.Hr., gravură în piatră din Ch'ue-fou

Şintoismul

Religia şintoistă ❿ era strâns legată de identitatea naţională şi de monarhia din Japonia. Mitul privind originile Japoniei şi naşterea împăratului Jimmu Tenno din zeiţa soarelui Amaterasu este fundamental pentru şintoism. Cel mai important aspect al religiei este însă venerarea strămoşilor şi adorarea unui întreg panteon de zeităţi (*kami*), care fuseseră iniţial divinităţi de clan şi spirite ale naturii. O mare parte a tradiţiilor japoneze sunt marcate de valorile şi formele de comportament transmise prin şintoism. Când budismul a ajuns în Japonia, s-a împletit strâns cu şintoismul, iar cele două religii coexistă chiar şi în prezent.

10 Poarta spre templul şintoist Shimogamo din Kyoto, Japonia

Cca 500 î.Hr. | Confucius

Sec. VI î.Hr. | Apariţia taoismului

Începând cu cca 200 î.Hr. | Confucianismul devine religie de stat

India de la origini până la invazia lui Alexandru cel Mare

Încă de timpuriu, subcontinentul indian a fost locuit de o multitudine de grupuri etnice şi lingvistice. Această diversitate a apărut în urma numeroaselor valuri de migratori care s-au stabilit în peninsulă. Arienii şi-au lăsat amprenta asupra primei civilizaţii, impunând divinităţile lor, sistemul de caste şi cel politic. Cu trecerea timpului, s-au dezvoltat structuri statale mai complexe din societăţile tribale primitive.

1 Cetatea Mohenjo-Daro, provincia Sind, Pakistan; după Harappa, este cel mai important oraş al civilizaţiei Indului scos la lumină de către arheologi.

Preistoria Indiei şi civilizaţia Indus

În istoria subcontinentului a apărut extrem de timpuriu o mare diversitate de forme culturale. Prima civilizaţie care s-a făcut remarcată a fost Harappa, pe teritoriul de astăzi al Pakistanului.

Potrivit dovezilor arheologice, primii oameni au venit în India cel târziu între 40 000 şi 30 000. Aceşti primi locuitori ai subcontinentului indian au ieşit probabil din Africa şi au traversat peninsula Arabă. Au urmat mai multe valuri de migraţie, rezultând cu stabilirea mai multor grupuri etnice diferite în India. Dintre toate acestea au evoluat cinci mari grupe lingvistice. Indo-ariana (predominant hindi) sau limba indiană, care era utilizată în textele religioase, a apărut în Sri Lanka (nord) şi insulele Maldive. Dravidiana, limba vechii literaturi, a luat naştere în sudul Indiei şi (la fel ca şi tamil) în unele părţi din Sri Lanka. Mai puţin răspândite erau limbile austro-asiatice (munda), limbile sino-tibetane în Caşmir, Nepal şi Bhutan, şi limbile autohtone reminiscente.

Primii locuitori ai subcontinentului erau vânători-culegători, dar au fost înlocuiţi de agricultori şi păstori începând cu mileniul VII î.Hr. O primă proto-civilizaţie se remarcă în mileniul VI î.Hr., din care s-au dezvoltat civilizaţia Indus ❶, ❻ sau Harappa ❷, ❸. Aceasta a înflorit pe câmpiile de lângă fluviul Indus între 2600 şi 1900 î.Hr. Denumirea sa provine de la oraşul Harappa, care a fost descoperit în 1921 în nord-estul Pakistanului. Civilizaţia avea o agricultură avansată, după cum o demonstrează sistemul de irigaţie bine dezvoltat şi hambarele masive.

Administratorii foloseau unităţi standardizate de greutate şi de măsură şi sigilii ❺, ❼. Scrierea Harappa, care s-a păstrat prin aproximativ 5000 de sigilii şi tăbliţe, se folosea prin anii 3300 î.Hr. şi nu a fost încă descifrată. Existau aşezări mari, cu străzi proiectate cu grijă, edificii publice şi cetăţi fortificate. Descoperirile arheologice indică de asemenea existenţa unor structuri comerciale sofisticate.

În jurul anului 1900 î.Hr., colonizatorii au dispărut după ce avuseră de suferit de pe urma unor inundaţii şi atacuri externe. Câmpiile din sud au fost părăsite, dar civilizaţia Indus a supravieţuit în ritualurile de sacrificare şi cultele animaliere ale populaţiilor ulterioare. Un exemplu ar fi cultul vacii sacre ❾.

3 Figurină de bronz, civilizaţia Harappa, cca 2500 î.Hr.

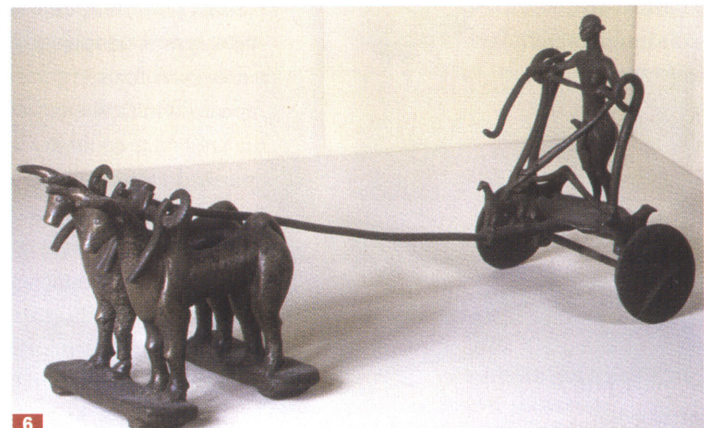
4 Indra, sculptură nepaleză, sec. XV

2 Preotul regal Harappa, sculptură în calcar, cca 2500 î.Hr.

5 Sigiliu oficial cu capete de animal, civilizaţia Indus

6 Car, model de bronz aparţinând civilizaţiei Harappa

Invazia indo-arienilor

Popoarele invadatoare de indo-arieni erau organizate în monarhii tribale. După cucerirea teritoriului, ele şi-au impus supremaţia peste civilizaţia Indus. În cele din urmă, s-au amestecat totuşi cu populaţia locală.

7 Sigiliu cu unicorn, civilizaţia Harappa

Indo-arienii care au pătruns în India în a doua jumătate a mileniului al doilea î.Hr. au adus cu ei civilizaţia Sintasha, din estul munţilor Ural. La fel ca şi în cazul huriţilor din Regatul Mitanni din nordul Iranului şi Siriei, ei, datorită carului de luptă ❻, dominau în conflictele armate. Odată ajunşi în India, ei i-au adus pe primii zei arieni (Mithra, Varuna, Indra ❹) civilizaţiilor pe care le-au întâlnit.

Experţii nu au căzut de acord asupra modului în care s-a desfăşurat invazia ariană. A fost probabil mai degrabă o migraţie, decât o cucerire. Recolonizarea a avut loc poate în mai multe valuri, arienii sosind dinspre vest, prin Iran.

În drum spre India, ei au preluat elemente din civilizaţia Oxus, care a prosperat în sudul Tadjikistanului între 2400 şi 1600 î.Hr. Cele mai multe informaţii legate de venirea arienilor provin din cea mai veche operă literară scrisă într-o limbă indo-europeană, *Rig Veda*. Vedismul a fost de altfel prima religie a arienilor din India. Din rândurile documentului aflăm de exemplu că arienii creşteau vite. Ei nu se considerau o rasă, spre deosebire de cele afirmate de ideologiile ariene apărute în sec. XIX şi XX, percepându-se mai curând drept membri ai unui anumit grup cultural care vorbea limba vedică (sanscrită).

Arienii au devenit rapid clasa dominantă în nordul Indiei şi vorbeau despre celelalte populaţii în termeni de „duşmani" sau „sclavi". A trebuit să treacă o perioadă mai lungă de timp pentru ca ei să se deprindă cu localnicii.

Vedele sunt considerate texte religioase de origine pur ariană, deşi primele religii ❿ ale Indiei au apărut probabil prin fuzionarea elementelor religioase ariene şi locale. *Rig Veda* menţionează că localnicii adorau idoli şi falusuri. Într-adevăr, venerarea pietrei Phalli (*lingam*) ca simbol al fertilităţii îşi are originile la aceştia. *Rig Veda* descrie de asemenea organizarea timpurie a arienilor în monarhii tribale şi face referire la poporul Bharata din Punjab. Se spune că regele Bharata Sudas şi-ar fi învins duşmanii în Bătălia celor zece regi spărgând nişte zăgazuri (*Rig Veda*, 7.18). Poeţii aveau un rol deosebit de important în civilizaţia ariană, fiind de fapt nişte cronicari care înregistrau vieţile şi faptele regilor.

Cele patru Vede

Vedele („cunoaştere") sunt cele mai vechi opere literare ale Indiei şi reunesc imnuri religioase şi versete. Ele conţin cunoaşterea religioasă, filosofică şi ritualică deţinută de preoţii şi poeţii perioadei vedice (între 1500 şi 500 î.Hr.). Operele vedice au fost adunate la începutul primului mileniu î.Hr. Cea mai veche dintre acestea este Rig Veda, urmată de Sama Veda, care conţine melodii şi texte care însoţeau ritualurile de sacrificare. În Yajur Veda au fost incluse versete şi cerinţele postului care ţineau de sacrificii. Atharva Veda este alcătuită în principal din formule magice şi speculaţii poetice şi filosofice.

sus: un băiat învaţă despre sfintele Vede într-o şcoală de brahmani din Trichur.

8 Fântână construită din cărămizi în cetatea Mohenjo-Daro, din provincia Sind de astăzi, în sud-estul Pakistanului

9 Bou zebu sfânt, împodobit cu veşminte bogat brodate

10 Scenă religioasă înfăţişându-l pe Indra implorând-o pe zeiţă, miniatură indiană

Cca 2600-1900 î.Hr. | Civilizaţia Harappa

2400–1600 î.Hr. | Civilizaţia Oxus

Cca 1500 î.Hr. | Invazia triburilor ariene

Popoarele din Perioada Vedică Intermediară

Sistemul indian de caste şi ritualurile religioase complexe au apărut în perioada Kuru. Ierarhizarea socială s-a răspândit în întregul subcontinent.

La începutul primului mileniu î.Hr., India a intrat în Perioada Vedică Intermediară. Evenimentul a fost marcat de unificarea a 30 de triburi ariene din epoca *Rig Veda* pentru a forma o mare entitate tribală, Kuru Pancala, în nord-vestul Indiei. Principalul trib din care proveneau regii era Bharata. Capitala lor a devenit Hastinapura, oraşul Delhi de astăzi.

În această perioadă s-a făcut trecerea la prelucrarea fierului şi a predominat ceramica tipică „pictată gri". Indienii vedici şi-au păstrat un stil de viaţă seminomad, nici măcar regii nu duceau o existenţă complet sedentară. Având o poziţie socială inferioară, ţăranii care cultivau orez au fost obligaţi să îşi părăsească terenurile pentru a face loc păşunilor, iar proviziile le-au fost luate.

Un aspect important al perioadei Kuru l-a reprezentat apariţia sistemului de caste. Au existat iniţial patru caste, două clase superioare, preoţii ❺ şi nobilii, care le dominau pe cele inferioare, alcătuite din ţărani, meşteşugari, lucrători şi proscrişi (paria, sau „cei de neatins").

În ceea ce priveşte practica religioasă, ritualurile de sacrificare, văzute drept schimburi de hrană între zei şi oameni, au devenit tot mai complexe. Ele serveau la conservarea ordinii cosmice, iar rolul brahmanilor era de a interpreta textele sacre.

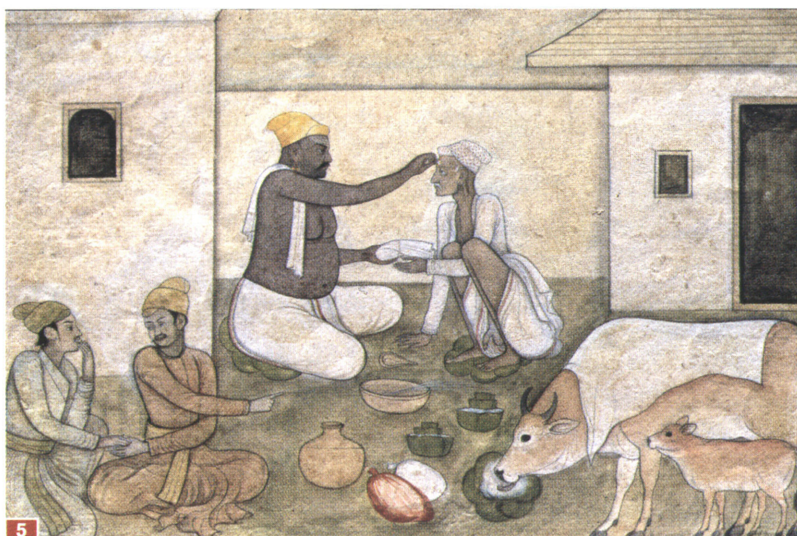
Această ierarhie socială s-a răspândit şi în nordul şi estul Indiei, inclusiv în Caşmir şi Nepal. Textele brahmanice vorbesc despre o „luare ritualică în stăpânire" a ţării şi despre „civilizarea" triburilor barbare de către brahmani la începutul sec. VIII î.Hr. Populaţiile din est au fost „adoptate" în sistemul de caste. Marile regate din nord-est, Kosala şi Videha, au produs „ceramica roşie şi neagră". În timpul domniei lui Janaka, Regatul Videha a devenit un model al ordinii vedice.

2 *Naşterea lui Mahavira*, miniatură indiană, cca 1400

1 Buddha cu discipolii săi

3 Buddha, basorelief de la mânăstirea din Jaulian, cca sec. III–V

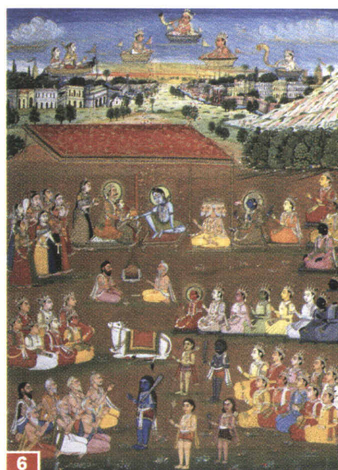

4 Buddha în contemplaţie

5 *Preotul şi credinciosul*, miniatură indiană, sec. XVIII

Cca 1000 î.Hr.	Începutul Perioadei Vedice Intermediare
530 şi 519 î.Hr	Perşii cuceresc nord-vestul Indiei
Sec VI î.Hr.	Dezvoltarea budismului şi jainismului
cca. 525 î.Hr.	Biblisara adoptă religia budistă

Perioada Vedică Târzie şi popoarele din est

Budismul şi jainismul au apărut în sec. VI î.Hr., ca mişcări de reformă religioasă. Ascensiunea budismului a fost facilitată de mutarea centrului cultural de putere în statele indiene din est.

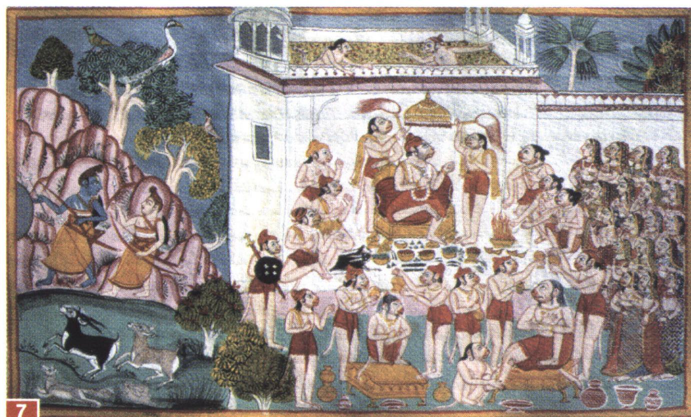
6 Zeii Brahma şi Krişna, scenă din *Ramayana*

În perioada vedică târzie, la începutul sec. VI î.Hr., centrul politic şi cultural al Indiei s-a mutat spre nord-est. În acelaşi timp, noi grupuri au început să migreze în statele estice dinspre Iran şi Afganistan. Regii regatelor Videha şi Kosala au chemat brahmani din statele din vest pentru a-i instrui în legile vedice.

Au fost iniţiate de asemenea două mişcări de reformă în est în aceeaşi perioadă. Ambele criticau sistemul de caste şi jertfele sângeroase de animale. Aceste mişcări erau budismul fondat de prinţul Siddhartha Gautama (Buddha) ❶, ❸, ❹ şi jainismul, înfiinţat de Mahavira.

Perioada vedică târzie a luat sfârşit în jurul anului 450 î.Hr., parţial din cauza invadării de către perşi a regiunilor Gandhara şi Sindh, de pe teritoriul de astăzi al Pakistanului, în 530 şi 519 î.Hr. Au apărut noi oraşe şi centre comerciale. O clasă ambiţioasă de meşteşugari şi comercianţi a reuşit să prospere, după cum o dovedeşte „ceramica neagră lustruită". Civilizaţia s-a deschis către restul lumii şi a înflorit. În Gandhara, alfabetul împrumutat din vest a fost adaptat într-o scriere nouă, alfabetul brahmi ❾, din care s-au dezvoltat toate alfabetele indiene moderne. Marea epopee indiană naţională *Ramayana* ❻, ❼, ❽, ❿ a fost scrisă între 400 şi 300 î.Hr. de către legendarul poet Valmiki.

În vreme ce India de Vest se aflase sub influenţă persană de la sfârşitul sec. VI î.Hr., estul subcontinentului s-a dezvoltat independent. În 500 î.Hr. domina, regatul Maghada, condus de Bimbisara. Acesta trecuse la budism în jurul anului 525 şi dorea să îl răspândească, căutând în paralel să îşi consolideze poziţia prin cuceriri şi căsătorie. Fiul său Ajatashatru a inclus federaţia de triburi din nord în regatul lor, iar succesorul său a continuat politica de expansiune. În 364, uzurpatorul Mahapadma Nanda i-a răsturnat de pe tron şi a lărgit graniţele imperiului până în centrul Indiei şi Orissa. Urmaşii săi, regii Nanda, au domnit aproape până la invazia lui Alexandru cel Mare între anii 327 şi 325 î.Hr.

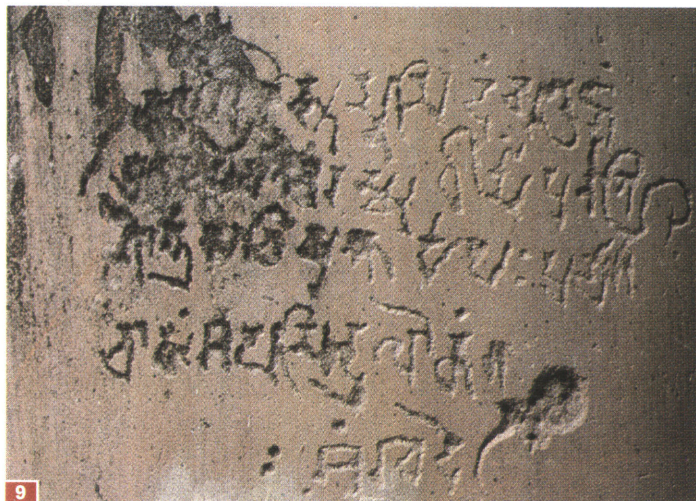

7 Regatul maimuţelor, scenă din *Ramayana*

Adevăratul brahman

„Brahmanul a fost într-adevăr această lume la începuturi, Unicul, Cel fără de sfârşit: întinzându-se spre est, spre sud, sus şi jos, în toate părţile. Pentru el... nu există cerul, nici lângă el, nici sus, nici jos."

Fragment din Upanishade, *preluare din Vede*

9 Litere din alfabetul brahmi, mileniul II î.Hr.

8 *Sita pusă la încercare prin foc,* ilustraţie reprezentând un episod din *Ramayana*

10 Rama şi Krişna, ilustraţie reprezentând un episod din *Ramayana*

cca. 500 î.Hr. | Ascensiunea regatului Maghada
cca. 450 î.Hr. | Sfârşitul perioadei vedice târzii
327–325 î.Hr. | Alexandru cel Mare invadează India
sec. 3–4 î.Hr. | Scrierea *Ramayanei*
364–321 î.Hr. | Perioada regilor Nanda

CHINA DE LA ÎNCEPUTURI PÂNĂ LA PERIOADA „STATELOR RĂZBOINICE“ 5000-221 Î.HR

Deşi China a fost unul dintre primele teritorii locuite de oameni, civilizaţia sa este relativ recentă, în comparaţie cu alte civilizaţii antice avansate. Primele mari comunităţi au început să apară în mileniul al treilea î.Hr. Dinastiile conducătoare Shang şi Zhou au concentrat puterea şi au inaugurat o eră a progresului tehnic remarcabil odată cu sec. XVIII î.Hr. Imperiul a intrat într-un declin evident începând cu sec. VIII î.Hr. şi s-a fragmentat, din cauza războiului.

1 Vas de bronz decorat cu măşti umane şi folosit pentru mese ritualice, Dinastia Shang, cca 1766–1100 î.Hr.

Perioada Timpurie a Chinei şi dinastia Shang

Chiar şi primele civilizaţii din China au avut mari realizări tehnice. Aceste prime popoare şi conducătorii lor vor fi ulterior venerate, atribuindu-li-se însuşiri mitice şi intrând definitiv în istoria chineză.

„Omul din Beijing“ ❷ este unul dintre primii hominizi găsiţi în China. Oasele sale au fost descoperite într-o peşteră lângă Beijing şi datează de acum 300 000–400 000 de ani. Ulterior lângă Lantian s-au găsit rămăşiţele unui hominid cu o vechime de 700 000 de ani. Primele aşezări au fost întemeiate încă în Neolitic de crescători de vite şi fermieri pe lângă marile râuri din China. Una dintre primele civilizaţii din această perioadă este Yang-shao (cca 5000 î.Hr.) din nordul Chinei, care a lăsat în urmă cantităţi considerabile de ceramică. La începutul mileniului III î.Hr., ea a fost înlocuită de civilizaţia Lung-shan, care construise aşezări permanente şi atinsese un grad avansat de tehnică folosită în special pentru scopuri domestice.

2 Craniul „omului din Beijing“ (*Homo erectus pekinensis*), descoperit în anii 1920

În China se crede tradiţional că, primul stat s-a format la sfârşitul mileniului III î.Hr. Potrivit legendei, acesta a fost condus de regii-înţelepţi Yao, Shun şi Yu. Ei au marcat începutul unei adevărate civilizaţii în zonă, datorită progresului agriculturii şi al gestionării resurselor de apă.

Se presupune că Yu a înfiinţat dinastia Xia, din care a luat naştere dinastia Shang ❶, ❺, ❻ la începutul Epocii Bronzului în China, aproximativ la începutul sec. XVIII î.Hr. În timpul acestei dinastii, (cca 1766–1100 î.Hr.), împăratul a devenit conducătorul religios şi cultural suprem. Considerat a fi „trimisul cerului“, el era înconjurat de o castă numeroasă de preoţi. Au fost ridicate oraşe fortificate cu palate şi temple, unele cu cheltuieli enorme. Împăratul îşi schimba frecvent reşedinţa luxoasă. Casele din lut întărit aveau pivniţe unde se stocau rezervele de hrană. Printre numeroasele descoperiri tehnice ale acestei perioade se numără ceramica lustruită, creşterea viermilor de mătase, căruţele cu roţi cu spiţe şi plugul. Scrierea pictografică Shang avea mai mult de 3000 de litere, fiind precursoarea sistemului chinez modern de scriere.

3 Vas de bronz utilizat în ritualuri, purtând inscripţia „Tatăl Chi“

4 Vas ritualic de bronz pentru vinuri, împodobit cu creaturi mitice

5 Vas de bronz pentru vinuri sub forma a două bufniţe, dinastia Shang

6 Cuţit şi pumnal de bronz aparţinând dinastiei Shang

Cca 5000 î.Hr. | Civilizaţia Yang-shao

Cca 3000 î.Hr. | Civilizaţia Lung-shan

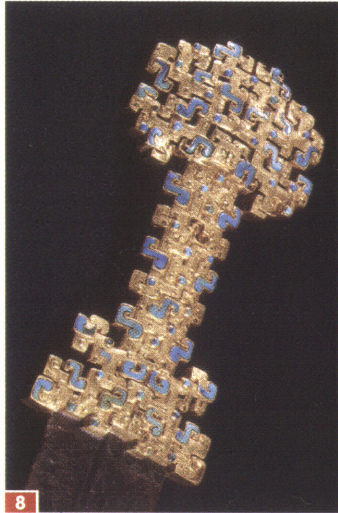
Cca 2000 î.Hr. | Înfiinţarea primului stat

Cca 1800 î.Hr. | Descoperirea bronzului

Cca 1766-1100 î.Hr. | Dinastia Shang

Dinastia Zhou şi „statele războinice"

Dinastia Zhou a marcat începutul unei serii de schimbări importante în structura socială a Chinei. Sistemul feudal care a luat astfel naştere a declanşat declinul autorităţii politice centrale, pe măsură ce statele regionale îşi afirmau autonomia.

8 Mâner de pumnal din aur împletit cu turcoaze şi decoraţiuni bogate, dinastia Zhou de Est, 771 – cca 256 î.Hr.

7 Vas de bronz, dinastia Zhou de Vest, cca 1050-771 î.Hr.

Poporul Zhou, care în timpul dinastiei Shang trăia într-un mic regat din vestul Chinei, a învins populaţia Shang prin 1050 şi a preluat puterea. Îşi guvernau teritoriile întinse prin vasali, dăruind pământ căpeteniilor de clan loiali şi mai ales membrilor propriilor familii. De aceea, istoricii au asociat apariţia sistemului feudal atât de caracteristic Chinei cu dinastia Zhou. Descentralizarea puterii cauzată de acest sistem a facilitat înfiinţarea ulterioară a mai mult de o mie de „mici naţiuni" autonome, conduse de elita locală. În aceeaşi perioadă, categoriile sociale s-au transformat în funcţie de relaţiile feudale, în nobilime, casta militară şi administratori pe de o parte, şi fermierii şerbi şi meşteşugari (majoritatea populaţiei) pe de alta. Tot în timpul dinastiei Zhou a apărut şi conceptul de „trimis al cerului", care însuma dreptul divin al împăraţilor de a conduce. Viaţa politică a dinastiei se împarte în două faze. În prima dintre acestea, cunoscută ca Perioada Zhou de Vest ❼, ❾ (cca 1050-771 î.Hr.), a existat un puternic guvern central. În timpul celei de-a doua faze, numită Perioada Zhou de Est ❽, ❿ (771-cca 256 î.Hr.) rămăsese doar un conducător marionetă, cu rol simbolic. Nu deţinea nici o autoritate şi era uşor manipulat de conducătorii regiunilor rivale. Alte surse împart dinastia Zhou în trei etape: cea „timpurie" (771–722 î.Hr.), perioada de „primăvară şi toamnă" (722–481 î.Hr.), în care au apărut unele state vasale autonome, şi faza „statelor războinice" (481-221 î.Hr.), care şi-a împrumutat numele din *Cartea statelor războinice*, scrisă mai târziu în timpul dinastiei Han (*pag. 153*). După o perioadă de unificare forţată, au rămas şapte state mari care se înfruntau pentru supremaţia asupra întinselor teritorii ale Chinei. Deşi a fost marcată de violenţă şi război, această epocă s-a impus şi prin progresul intelectual şi tehnic care s-a produs. Cea mai importantă realizare a fost probabil trecerea la o cultivare intensivă a terenurilor agricole şi introducerea unor noi plante, în special orezul şi grâul. Tehnicile de irigaţie şi metodele de construcţie a drumurilor s-au îmbunătăţit considerabil. S-au răspândit şi tehnicile de prelucrare a fierului. Perioada „statelor războinice" a coincis de asemenea cu epoca de aur a filozofiei chineze. Ea a luat sfârşit odată cu instaurarea statului militar Qin.

9 Vas din bronz pentru vinuri purtând inscripţia „pentru Chi-fu", dinastia Zhou de Vest

10 Tobă de război cu mâner în formă de dragon, dinastia Zhou de Est

Epoca celor o sută de şcoli de gândire

Pe fundalul ciocnirilor dintre conducătorii rivali din perioada statelor războinice au apărut numeroase şcoli filozofice. Aproape toate au luat poziţie faţă de chestiunile politice şi se străduiau să intre în graţiile celor de la putere. Nouă astfel de şcoli au dominat în cele din urmă scena politică şi filozofică. Printre ele se numărau şcoala literaţilor (confucianismul), taoiştii, mohiştii, al căror cod etic era foarte apropiat de gândirea utilitaristă, şi legaliştii, care cereau o guvernare fermă cu un control juridic strict. Preceptele legaliste au devenit dogmă de stat în timpul dinasitiei Qin, în vreme ce mohismul a dispărut.

1050–771 î.Hr. | Perioada Zhou de Vest

771–cca 256 î.Hr. | Perioada Zhou de Est

481–221 î.Hr. | Perioada „statelor războinice"

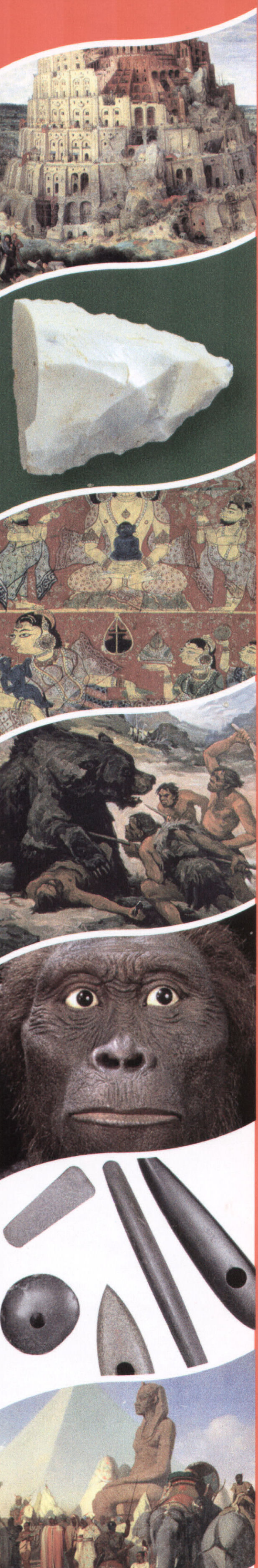
221 î.Hr. | Dinastia Qin preia puterea

INDEX

* Trimiterile din Index, de la vol. 2 la vol. 7, se fac la coloncifrul de sus

MAREA ISTORIE ILUSTRATĂ A LUMII

ÎN 7 VOLUME

PREISTORIA • PRIMELE IMPERII

LUMEA ANTICĂ

EVUL MEDIU

ÎNCEPUTUL PERIOADEI MODERNE

EPOCA MODERNĂ

RĂZBOAIELE MONDIALE ȘI PERIOADA INTERBELICĂ

LUMEA CONTEMPORANĂ

ISBN 978-973-675-508-8

COLECȚIA Financiarul